

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI (İSLÂM TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**ERZURUMLU KADI MUSTAFA DARÎR'İN
KİTÂB-I SİYER-İ NEBÎ'Sİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yıldıray KAPLAN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İrfan AYCAN**

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI (İSLÂM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

ERZURUMLU KADI MUSTAFA DARÎR'İN
KİTÂB-I SİYER-İ NEBÎ'Sİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof.Dr. İrfan AYCAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof.Dr. Nesimi YAZICI (Başkan)

Prof.Dr. İrfan AYCAN

Doç.Dr. M. Emin ÖZAFŞAR

İmzası

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: 27/07/2006

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber'le ilgili ilim dalları içerisinde yer alan Siyer, Hız. Peygamber'in hayatını konu edinen ilim dalının adıdır. Tarih, Tefsir, Hadis ve Fıkıh kitaplarında, Hız. Peygamber'in hayatı hakkında az ya da çok bilgi bulunmasına rağmen; Kur'ân'da, Hız. Muhammed'e iman, itaat, sevgi, itimat ve inkiyad konularına önem verilmesi, onun her konuda örnek gösterilmesi, İslâmî ilimlerin tedvin edilmeye başlanması, Müslümanların diğler din ve medeniyet mensuplarıyla karşılaşmaları ve birlikte yaşamaları, Hız. Peygamber'i görememiş Müslümanlardaki onu tanıma şevk ve arzusu gibi sebeplerle İslâm kültür ve medeniyet tarihinde, “*Siyer*” diye bilinen bir ilim dalı oluşmuştur. Öyle ki Müslümanlar, siyer yazımı konusunda âdeta birbiriyle yarışmışlar ve İslâm tarihinin her döneminde Müslüman ve Müslüman olmayanlar tarafından kaleme alınmış çok sayıda siyer kitabı mevcut olmuştur.

Diğler taraftan Müslüman için hükümlerini yerine getirmeye çalıştığı dinin peygamberi ile ilgili bilgileri öğrenmek, hem inancına destek, hem de bilgili bir Mümin olabilmek bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple siyerler, her kesimden insanın dikkatini çekmiş ve zevkle okunan eserler arasına girmiştir. Bu tür, XIV. asırdan itibaren Türk müelliflerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu çerçevede Türk edebiyatında ilk siyer kitabı, Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr tarafından Mısır'da yazılmıştır. XIV. asırda telif edilen eserin, Türk-İslâm kültürünün kaynakları arasında bulunması münasebetiyle tanınması ve bilinmesi son derece önemlidir. Sözü edilen eser, dil ve edebiyat ile dinî ve tasavvufî açıdan araştırmalara konu olmuş, tezhipli ve minyatürlü nüsha dolayısıyla sanat ve estetik yönünden incelenmiş; ancak İslâm Tarihi açısından incelenmemiştir. Biz bu çalışmada, eserin, İslâm Tarihi ve Türk-İslâm kültürü açısından değerini ortaya koymaya çalıştık. Araştırma, “*Giriş*” ve “*Sonuç*” bölümleri hariç üç bölümden oluşmaktadır.

“*Giriş*”te, araştırmanın önemini, amacını, metodunu ve kaynaklarını belirttik.

“*Birinci Bölüm*”de, erken dönem siyer yazıcılığı ile Türkçe siyerler hakkında genel hatlarıyla kısa bilgiler verdik.

“İkinci Bölüm”de, müellif Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr’in, yaşadığı dönemi, hayatını, eserlerini ve kişiliğini ortaya koymaya çalıştık.

“Üçüncü Bölüm”de, Darîr’in “Sîretü’n-Nebî” adlı eserini kaynak, yöntem, muhteva ve diğer yönlerden değerlendirdik ve eserin, Türk-İslâm kültüründeki değerini tespit etmeye çalıştık.

“Sonuç” bölümünde Darîr ve eserini, kültür tarihimizin kaynakları, ilgileri, özellikleri ve bugüne tuttuğu ışık yönünden, yeni çalışmalara yol göstermesi için değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamız, yeni çabalara zemin teşkil ederse gerçek amacına ve tarihin sürekliliğine vesile olmuş olur. Asıl gayemiz budur. Çalışmamız esnasında danışmanım olarak akademik destek ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof.Dr. İrfan AYCAN’a, ayrıca değerli fikirleriyle yol gösteren değerli hocam Doç.Dr. Seyfettin ERŞAHİN’e, kaynakların temini noktasında yardımcı olan Dr. Necdet YILMAZ’a ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi yetkililerine teşekkürü bir borç bilirim.

Yıldıray KAPLAN
Ankara-2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....III

İÇİNDEKİLER V

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI..... 1

II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI 3

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYER YAZICILIĞI VE TÜRKÇE SİYERLER

I. ERKEN DÖNEM SİYER YAZICILIĞI 6

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 6

1. Meğâzî ve Siyer Kavramları 6

2. Meğâzî-Siyer İlişkisi 8

3. Siyer-Hadis ve Siyer-İslâm Tarihi İlişkisi 8

B. SİYER İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ..... 9

1. Doğuşunu Hazırlayan Sebepler..... 9

2. Siyer İlminin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi 10

3. İbn İshak'tan Sonra Siyer İlminin Gelişmesi 15

4. Siyer Kitaplarının Kolları..... 18

a. Muhteva Bakımından 18

b. Şekil Bakımından 20

C. MEŞHUR SİYER KİTAPLARI..... 20

1. Arapça 20

2. Farsça 21

II. TÜRKÇE SİYERLER..... 22

A. TÜRKÇE'DE SİYER YAZICILIĞI..... 22

B. TÜRKÇE SİYER KİTAPLARI (XIV-XX. ASIR) 25

1. XIV. ASIR 25

2. XV. ASIR..... 25

3. XVI. ASIR 25

4. XVII. ASIR	26
5. XVIII. ASIR.....	28
6. XIX. ASIR	29
6. XIX. ASRIN SONU VE XX. ASRIN BAŞI	32
7. ZAMANI VE MÜELLİFİ BELLİ OLMAYAN SİYER KİTAPLARI	33

İKİNCİ BÖLÜM

ERZURUMLU KADI MUSTAFA DARÎR

I. MÜELLİFİN YAŞADIĞI DÖNEM.....	34
A. ANADOLU.....	34
B. ERZURUM.....	39
C. MISIR VE SURİYE.....	42
II. HAYATI.....	48
A. DOĞUMU VE AİLE ÇEVRESİ.....	48
B. TAHSİLİ.....	50
C. EVLİLİĞİ	51
D. SEYAHATLERİ	51
E. VEFATI	54
III. ESERLERİ.....	54
A. KISSA-İ YÛSUF	54
B. SÎRETÜ'N-NEBÎ.....	55
C. FÛTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ	55
D. YÛZ HADİS VE YÛZ HİKÂYE.....	56
IV. KİŞİLİĞİ	57
A. İLMÎ KİŞİLİĞİ	57
B. EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	60
C. TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DARÎR'İN SİYERİ

I. DARÎR'İN “SÎRETÜ'N-NEBÎ” ADLI ESERİ	65
A. YAZILIŞ HİKÂYESİ.....	65
B. KAYNAKLARI	70

C. YÖNTEMİ	75
D. EDEBÎ ÖZELLİĞİ.....	76
E. MUHTEVASI.....	78
F. SÎRETÜ'N-NEBÎ'DE PEYGAMBER TASAVVURU.....	83
G. ESERİN, OSMANLI DEVLETİNE GİRİŞİ VE NÜSHALARI.....	87
H. ESER HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	89
II. ESERİN TÜRK-İSLÂM KÜLTÜRÜNDEKİ DEĞERİ.....	90
A. İLK TÜRKÇE SİYER KİTABI OLARAK SÎRETÜ'N-NEBÎ	90
B. SÎRETÜ'N-NEBÎ'NİN KÜLTÜREL MİSYONU	91
C. SÖZLÜ KÜLTÜRDEN YAZILI KÜLTÜRE SÎRETÜ'N-NEBÎ.....	91
D. AVAMDAN HAVASA SÎRETÜ'N-NEBÎ	92
E. SANAT VE ESTETİK AÇISINDAN SÎRETÜ'N-NEBÎ.....	93
F. MEVLİD GELENEĞİ VE SÎRETÜ'N-NEBÎ.....	93
G. ESERİN, TÜRÜNDE KAYNAK OLUŞU VE ETKİLERİ	99
SONUÇ.....	103
BİBLİYOGRAFYA	107
ÖZET.....	113
ABSTRACT	115
EK-1.....	117
EK-2.....	134

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
b.	: İbn
b.y	: Baskı tarihi yok
Bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
m.	: Milâdî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	: Neşreden
nu.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallahu aleyhi ve selem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri
vr.	: Varak
y.y.	: Yayın yeri yok
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Tarihe yön veren ya da tarihin şekillenmesinde rol sahibi olan önemli şahsiyetlerin hayatlarıyla ilgili olarak bir anlama problemi her zaman var olagelmiş ve muhtemelen de var olmaya devam edecektir. Tarihî süreç içinde bu tür şahsiyetlerin hayatlarına dair ortaya çıkan malzemeyi iki grupta toplamak mümkündür. Birinci grup malzeme, gerçek tarihe dair olandır. Dolayısıyla yaşanan tarihten kesitleri ihtiva etmektedir. İkinci grup malzeme ise kurgusal nitelikte üretilmiş malzemedir. Zaman içinde bu tür malzeme ile söz konusu şahsiyetlerin yaşadıkları gerçek tarih, sanal bir tarihe dönüşmektedir. Böyle bir süreç sonunda da sanal tarih, gerçek tarihi gölgede bırakmakta, hatta bazen tamamen kuşatabilmektedir.¹

Diğer taraftan insanlardan birçoğu, tabiatları gereği çok sevdiği ve değer verdiği bir kişiye karşı, gerek bakış açılarında ve gerekse onu tanıma ve tanıtmada genellikle itidalli davranmamakta ve aşırılığa düşmektedir. Özellikle bu kişi, dinî, tasavvufî, edebî, askerî ve siyasî bir şahsiyetse, onu farklı görme-gösterme gayreti, sevenlerini birtakım yanlış anlama-algılama ve abartılı anlatma gibi gerçek dışı durumlara sürükleyebilmektedir. Bu anlatımlar, şifahî gelenekte rivayet yoluyla nakledilip nesilden nesile aktarılarak, önce hikâyeye dönüşmekte, sevgi, saygı ve hasretten kaynaklanan gerçek dışı birtakım unsurlar, asıl rivayete ilave edilerek zaman içerisinde hikâyeden de öte, masal, destan ve efsane türü bir edebiyat oluşturmaktadır. Dolayısıyla asırlar ilerledikçe gerçeklerden uzaklaşmakta ve bu anlayış yazılı edebiyatta makes bularak âdeta mitolojiye dönüşmektedir.² İnsanlık tarihinin şekillenmesinde önemli bir role sahip olması sebebiyle Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili olarak da böyle bir sürecin işlemesi, tarihin akışı dikkate alındığında kaçınılmazdı.

¹ Özdemir, Mehmet, "Siyer Yazıcılığındaki Değişim Üzerine", *Basılmamış Kutlu Doğum Sempozyumu*, Ankara 2003, s.1.

² Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi, Hz. Muhammed Özel Sayısı*, DİB Yayınları, Ankara 2000, s.33.

XIV asırlık İslâm kültüründe önemli yeri olan sîret, delâil, şemâil, hasâis ve menâkıb geleneği dikkate alındığı zaman, hayatından en fazla söz edilen şahsiyetin, İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (sav) olduğu görülecektir. Kur'an-ı Kerim, çok detaylı olmamakla birlikte Hz. Peygamber'i tavsif etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, hadislerinde kendinden bahsettiği gibi, sahabe de onu tanıtmaya çalışmıştır. Hz. Peygamber hayatta iken, kendisinden mübalağalı bir şekilde bahsedilmesini tasvip etmediği halde, vefatından sonra Mekke ve Medine'de yaşamış olan Hz. Muhammed ile, gün geçtikçe artan hasretle yanıp tutuşan gönül ve zihinlerdeki Hz. Muhammed arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır.³ Bir başka deyişle Kur'ân-ı Kerîm, hadis kitapları ve İslâm tarihinin ilk kaynaklarındaki peygamber tasavvuru ile tarihin seyri içinde, zamanla halkın muhayyilesini besleyen, özellikle bazı edebî eserlerdeki Peygamber tasavvuru arasında ciddi farklar bulunmaktadır.⁴

Hareket noktamızı bu düşüncelerle belirledikten sonra Hz. Peygamber'in hayatını konu edinen siyer kitaplarından, XIV. asır Türk müelliflerinden Erzurum'lu Kadı Mustafa Darîr'e ait "*Sîretü'n-Nebî*" adlı eseri incelemeye karar verdik. Araştırma konumuzu, "*Erzurum'lu Kadı Mustafa Darîr'in Kitâb-ı Siyer-i Nebî'si*" olarak tespit ettik. İlk Türkçe siyer kitabı olması, Memlûk sultanlarının ve Osmanlı padişahlarının beğenisini kazanması, Osmanlı döneminde saray kütüphanesi için tezhipli ve minyatörlü olarak çoğaltılması ve asırlarca halk tarafından zevkle okunması gibi yönleriyle dikkatimizi çekmiş olan eser, Türk-İslâm kültürünün temel kaynakları arasında bulunmaktadır.

Diğer taraftan eser, sıkıntılı dönemlerde Türk insanını manevî açıdan desteklemek gibi yüce bir amaca hizmet etmiş ve onların gönlüne Peygamber sevgisinin yerleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu açıdan baktığımızda eserin, Türk insanının gönül ve zihin dünyasında Peygamber tasavvurunun oluşmasında ve şekillenmesinde etkili olmuş önemli eserlerden biri olduğunu görmekteyiz.

³ Erul, agm., s.33-34.

⁴ Sarıçam, İbrahim, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2003, s.14.

Ayrıca Darîr'in olayları anlatış biçimi, XIV. asır Türk insanının psikolojisine ışık tutması açısından son derece önemlidir. Eser, o dönemdeki halkın muhayyilesine, İslâm'ın nasıl yorumlandığının anlaşılmasına ve altı asır öncesinin konuşma diline ışık tutacak; böylece o devrin toplumsal duyarlılıklarını konu alan sosyal tarih çalışmalarına kaynaklık edecek niteliktedir.

Sonuçta yukarıda belirttiğimiz yönleriyle eserin, Türk-İslâm kültürü açısından önemli bir eser olduğu ve eserin, tanıtılıp değerinin bu yönüyle de ortaya konulması gerektiği kanaatine ulaştık. Araştırmamızın amacı, Darîr'in siyer kitabında ortaya konulan peygamber tasavvurunu belirlemek ve eserin siyer yazıcılığı ile Türk-İslâm kültürü yönünden değerini tespit etmeye çalışmaktır.

II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Tezimizi üç bölüm olarak plandık. “*Birinci Bölüm*”ü genel bir kanaat oluşturması için erken dönem Siyer yazıcılığı ile Türkçe siyerlere ayırdık ve bu bölümde genel hatlarıyla kısa bilgiler verdik. Öncelikle erken dönem siyer yazıcılığını ele aldık. Kavramsal bir çerçeve oluşturarak meğâzi ve siyer kavramlarının sözlük ve ıstılah anlamlarını ortaya koyduk. Meğâzî ve siyer kavramları arasındaki ilişkiyi ve Siyer ilminin Hadis ve İslâm Tarihi ile olan ilişkisini açıkladık. Siyer ilminin doğuşunu hazırlayan sebepleri belirttikten sonra doğuşunu ve İbn İshak’a kadar olan gelişmesini anlattık. Daha sonra siyer ilminin, İbn İshak’tan İbn Sa’d’a kadar olan gelişmesini ele aldık. Siyer kitaplarının kollarından bahsettikten sonra Arapça ve Farsça meşhur siyer kitaplarını, müellifleriyle birlikte verdik. Bu bölümün ikinci başlığını Türkçe siyerlere ayırdık. Türkçe’de siyer yazıcılığı hakkında kısa bilgiler verdikten sonra Türkçe önemli siyer kitaplarını yüzyıllara göre müellifleriyle birlikte verdik.

“*İkinci Bölüm*”de Erzurum’lu Kadı Mustafa Darîr’den bahsettik. Darîr ve siyerini daha iyi tanıyabilmek için yaşadığı dönemin sosyal, siyasî ve kültürel şartlarını genel hatlarıyla ortaya koyduk. Bu çerçevede XIV. asırda Anadolu, Mısır ve Suriye’yi siyasî, sosyal ve kültürel açıdan genel olarak ele aldık. Darîr’in hayatını, doğumundan vefatına kadar kronolojik olarak anlattık. Eserlerini yazılış sırasına göre verdikten sonra kısaca tanıttık, kişiliğini, ilmî, edebî ve tasavvufî açılardan ortaya koymaya çalıştık.

“Üçüncü Bölüm”ü Darîr’in “*Sîretü’n-Nebî*” adlı eserine ayırdık. Eseri genel olarak tanıtmaya çalıştık. Eseri, telif sebebi, kaynakları, yöntemi, muhtevası, edebî özelliği, nüshaları, hakkında yapılan çalışmalar gibi yönlerden ele aldık. Özellikle de yöntem, muhteva ve kaynak açısından değerlendirmeye çalıştık. Bu bölümün ikinci başlığında eserin, Türk-İslâm Kültürü açısından değerini ortaya koymaya çalıştık.

“Sonuç” bölümünde araştırmamızda ulaştığımız sonuçları ifade ettik. Araştırmamızın Türkçe ve İngilizce “Özet” ini tezimizin sonuna koyduk. *Ek*” te müellifin eserinden “*Zikr-i Mevlûdi’r-Resûl*” adlı bölümü transkripsiyonlu olarak verdik.

Bu arada araştırmanın zorlukları sadedinde birkaç noktayı özellikle ifade etmek isteriz. Darîr’e ait “*Sîretü’n-Nebî*” adlı eserin, ülkemizde ve yurtdışındaki değişik kütüphanelerde tespit edilen yetmiş yakın nüshasının bulunması, çalışmamızda karşılaştığımız güçlüklerden biridir. Çünkü eserin bu kadar çok nüshasının bulunması, nüshalar arasındaki ortak noktaları ve farkları tespit etmek için karşılaştırmalı bir çalışmayı gerektirmekte ve bu da bizim çalışmamızın sınırlarını hem zaman, hem de hacim bakımından aşmaktadır. Biz çalışmamızda nüshalar içerisinde tarihi bilinen en eski nüshayı esas aldık. Bu nüsha, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuşlar Bölümü 1001 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Kitabın ilk sayfasında serlevha içinde besmele yer almaktadır. İlk iki sayfa çift sıra cetvellidir. Yazılı olmayan ilk yaprakta Sultan III. Osman’ın vakıf mührü, altında “Şevketlü muhabbetlü Sultan Osman Efendimiz Hazretleri Saffa-i Hâssa Ocağına vakfeyledi” vakıf yazısı ve imzası vardır. Ayrıca kitabın arka kapağının iç kısmında “Lala Salih Ağa kulları yediyle Sultan Osman Han Efendimiz Hazretleri bu kitâb-ı şerîfi Saffa Ocağına hasbeten lillah vakf-ı şerîfüdür. Sene 1170/1756 ” vakfiye kaydı yer almaktadır. 899/1493-94 tarihinde istinsah edilmiş, düzgün, harekeli nesihle yazılmış, temiz ve okunaklı bir nüshadır. Kütüphaneden bu nüshanın CD’sini temin ettik. Ancak bu nüsha da eserin tamamı değildir. Bu nüshada müellifle ilgili birçok bilgi bulunduğu gibi eserle ilgili olarak da mesalâ eserin telif sebebi gibi önemli bilgiler yer almaktadır. Dolayısıyla birinci kaynak olarak bu nüshayı esas aldık ve değerlendirmemizi buna göre yaptık. Araştırmanın kapsamının genişlemesine sebep olacağı düşüncesiyle diğer

nüshaları incelemedik. Bu nüshanın devamı niteliğinde olduğu ifade edilen iki nüsha daha vardır. Bunlardan biri Topkapı Kütüphanesi Revan Bölümü 1352, diğeri de Topkapı Kütüphanesi Hazine Bölümü 1326 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Biz bu nüshaları da inceleyemedik. Çünkü Darîr'in siyerinde Hz. Peygamber'in hayatı, en geniş bir biçimde anlatılmış olduğundan eser, gerçekten hacimli bir eserdir. Eserin tamamı yaklaşık 800 varaktan oluşmaktadır. Ancak farklı bir nüsha olarak İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah Efendi, 251 numarada kayıtlı bulunan nüshanın CD'sini temin ettik ve bu nüshadan da yararlandık.

Araştırmamızda Darîr ve siyeri hakkında yapılan çalışmalardan yola çıkarak asıl bilgilere ulaşmaya çalıştık. Eserin, M. Faruk GÜRTUNCA ve Selman YILMAZ tarafından sadeleştirilerek yayınlanmış olan baskılarını temin ettik ve okuyarak inceledik. Siyer yazıcılığı ile ilgili çalışmalar, ilk dönem İslâm tarihi ile ilgili eserlerden bazıları, Darîr ve siyeri hakkında yapılan çalışmalar, Darîr'in kendi eserleri, Türkçe siyerlerle ilgili çalışmalar, Türk edebiyatı tarihi ile ilgili kaynak eserler, Osmanlı müellifleri, Selçuklu ve Osmanlı tarihi ile ilgili eserler, Erzurum tarihi hakkında yazılanlar, ansiklopedi maddeleri ve sözlükler araştırmamızda yararlandığımız başlıca kaynaklardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYER YAZICILIĞI VE TÜRKÇE SİYERLER

Siyer yazıcılığından kastımız, erken dönem siyer yazıcılığıdır. Bu bölümde genel bir kanaat oluşturması için erken dönem siyer yazıcılığı hakkında kısa bilgiler vereceğiz. Bu başlık altında Hz. Peygamber döneminden İbn Sa'd'a kadar olan siyer yazıcılığından bahsedeceğiz. Siyer kitaplarının kolları üzerinde durduktan sonra meşhur siyer kitaplarını belirteceğiz. Türkçe siyerlerden kastımız, Türkçe olarak yazılmış siyer kitaplarıdır. Bu bağlamda ilk Türkçe siyer kitaplarından başlayarak XX. asra kadar yazılmış olan Türkçe siyer kitaplarını tespit edebildiğimiz kadarıyla müellifleriyle birlikte vermeye çalışacağız.

I. ERKEN DÖNEM SİYER YAZICILIĞI

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Meğâzî ve Siyer Kavramları

1. Meğâzî: Bir şeyi isteyip aramak, düşman üzerine savaşımaya gitmek anlamındaki *ğazeve* kökünden türetilmiştir.⁵ *Mağzâ* veya *mağzât* kelimelerinin çoğulu olan *meğâzî*, gaza edenlerin, savaşanların menkıbe ve destanları anlamına gelmektedir.⁶ Kelime, bu sözlük anlamından alınarak, “Hz. Peygamber’in savaşları” anlamına gelecek şekilde hususî bir mahiyet kazanmıştır.⁷ Hz. Peygamber’in gaza ve askeri hamleleriyle ilgili yazılan ilk eserlere “*Kitâbü’l-Meğâzî*” adı verilmiştir. Bununla birlikte bu eserler, Hz. Peygamber’in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgiler de içermektedir.⁸ Modern ifadesi ile *meğâzî*, Hz. Peygamber’in on senelik Medine hayatının kurmay ve diplomat yönünü kendine konu edinmiş olup, harp tarihi, muharebe sevk ve harekâtı, devlet hukuku,

⁵ İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim b. Manzur el-İfrikî el-Mısırî, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut 1956, c.XV, s.123.

⁶ İbn Manzur, age., c.XV, s.124.

⁷ Yardım, Ali, “Hz. Peygamber’i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nev’i”, *Diyanet Dergisi*, *Peygamberimiz (SAV) Özel Sayısı*, Dinî, İlmî ve Edebî Üç Aylık Dergi, Ankara 1989, s.216.

⁸ el-Shaman, Massad Süveylim Ali, *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam’ın Siyeri’nin Türkçe Tercümesi*, I-II, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1982, s.VI.

devletler ve toplumlararası diplomatik münasebetler açısından son derece önemli bir ilim dalıdır.⁹

2. Siyer: Gezmek, gece yürümek ve seyahat etmek anlamlarına gelen *seyera* kökünden türetilmiştir.¹⁰ *Sîre* veya *Sîret* kelimesinin çoğulu olan *siyer*, sözlükte *sünnet*, *yol*, *davranış*, *durum*, *hal tercümesi* gibi anlamlara gelmektedir.¹¹ Siyer, İslâm tarihi literatüründe, Hz. Peygamber'in hayatını anlatmak için kullanılmıştır. Zaman içinde, soy dizini, doğumu, çocukluğu, gençlik yılları, peygamberliği, Mekke ve Medine'de meydana gelen olaylar ve gerçekleşen savaşları da içine alacak şekilde doğumundan vefatına kadar Hz. Peygamber'in hayatından söz eden kitaplara *siyer-i nebi*, *es-sîretü'n-nebeviyye* veya kısaca *siyer* adı verilmiştir.¹² Görüldüğü üzere siyer, Hz. Peygamber'in biyografisini ele alan eserlerin ve bilim dalının adıdır.¹³

Ayrıca siyer, İslâm devletler hukukunun da adıdır. Hukuk kitaplarında cihada ait bahisleri ve ahkâmı ihtiva eden kısma "*Kitâbü'l-Cihad*" denildiği gibi "*Kitâbü's-Siyer*" de denilmiştir.¹⁴ Siyer, Hz. Peygamber'in barışta ve savaşta davranışları, uygulamaları ve tutumlarını kapsaması yanında, savaş durumlarında Müslümanların müşrikler ve ehli kitapla olan ilişkilerini, Müslüman olmayanların İslâm ülkesindeki haklarını ve statülerini de içermektedir. Dolayısıyla siyer ilmi, Müslüman milletler ve devletlerin icraatlarında, Müslümanlara ve Müslüman olmayan topluluklara muamelelerinde kaynaklık etmiş ve ışık tutmuştur. Müslümanlar, Hz. Peygamber'in, ashabı ve ev halkı ile olan ilişkileri, diplomatik faaliyetleri, ibadetleri eda ediş şekilleri ve güzel ahlakı gibi konularda siyer ilmi sayesinde bilgi sahibi olmuştur.¹⁵

⁹ Yardım, agm. s.216.

¹⁰ İbn Manzur, age., c.IV, s.389.

¹¹ İbn Manzur, age., c.IV, s.389; Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, MEB Yayınları, İstanbul 1993, c.III, s.241; Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I-II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, c.I, s.112.

¹² Hızlı, Mefail, "Siyer", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, I-VI, Şâmil Yayınevi, İstanbul 1992, c.V, s.428; Banarlı, age., c.I, s.112.

¹³ Yardım, Ali, "*Peygamberimizin Şemâili*", Erkam Matbaacılık, Altınoluk, s.20.

¹⁴ Bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1968, c.III, s.350.

¹⁵ Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihi-İlk Dönem*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006, s.61.

2. Meğâzî-Siyer İlişkisi

İlk devirlerde meğâzî ve siyer, birbirinden farklı telakkî edilmiş, siyer daha genel, meğâzî ise daha dar bir anlam ifade etmiştir. Şöyle ki: Siyer, Hz. Peygamber'in hayatının Mekke ve Medine devirlerini bir bütün olarak ele alırken, meğâzî, onun son on senelik Medine hayatının sadece gazve ve savaşlarını konu edinmiştir.¹⁶ Ancak daha sonraları meğâzî ve siyer kavramları, birbirini ifade edecek tarzda kullanılır olmuş, bazı meğâzî türü eserler, siyer türü eserler gibi Hz. Peygamber'in hayatından bütünüyle bahsetmiştir.¹⁷ Netice itibariyle meğâzî ve siyer kavramları hem Hz. Peygamber'in hayatından hem de gazalarından söz eden ilimlere isim olmuştur.¹⁸

3. Siyer-Hadis ve Siyer-İslâm Tarihi İlişkisi

Siyer ilmi, bir yönüyle hadis ilmine, bir yönüyle de İslâm tarihine dahildir. Konusu, Hz. Peygamber'in sözleri, davranışları ve hayatının çeşitli yönleri ile sınırlandırılmıştır. Bu yönüyle siyer, Hz. Peygamber'in sözleri ve fiillerini konu edinen hadis ilminin bilinmesini gerekli kılmıştır. Öte yandan siyer ilmi, en geniş şekliyle Hz. Peygamber'in terceme-i halidir. Zaman bakımından Hz. Peygamber'in doğumuna tekaddüm eden Câhiliye döneminden başlar, vefatını takip eden senede sonar erer. Bu yönüyle de İslâm tarihinin bir bölümünü oluşturur.¹⁹

Siyer ve hadis ilminin kaynakları yönünden müstereklikleri dolayısıyla hadissiz İslâm tarihine, İslâm tarihi olmaksızın hadise hakkıyla vâkıf olmak mümkün görülmemiştir. Nitekim ilk devir siyer müellifleri, aynı zamanda muhaddis olarak da ilimler tarihindeki yerlerini almışlardır.²⁰

¹⁶ Yardım agm. s.216; Hızlı, “Siyer”, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, c.V, s.428.

¹⁷ Hızlı, “Siyer”, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, c.V, s.428; “Siyer”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985, I-XII, c.IX, s.3623.

¹⁸ Hizmetli, *İslâm Tarihi*, s.61.

¹⁹ Yardım, agm., s.215; Erşahin, Seyfettin, “Tarih Bilimi ve İslâm Tarihi Metodolojisi Hakkında Notlar”, Basılmamış Ders Notları, s.49.

²⁰ Yardım, agm., s.215; Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, DİB Yayınları, Ankara 1991, s.50-51; Hizmetli, Sabri, “Siyer ve İslâm Tarihçiliği Üzerine”, *Diyanet Dergisi*, *Peygamberimiz (SAV) Özel Sayısı*, Dini, İlmî ve Edebî Üç Aylık Dergi, Ankara 1989, s.323.

Hız. Peygamber'i tanıtan ilim dalları içinde hadis ilminden sonra en zengin kaynağa sahip olanı siyerdir.²¹

B. SİYER İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

1. Doğuşunu Hazırlayan Sebepler

Müslümanlar arasında Hız. Peygamber'in hadislerini ve doğumundan vefatına kadar hayatını tespit etmek ihtiyacı İslâm'ın çok erken dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce Kur'an'da, Hız. Peygamber'in Müslümanlar için her konuda örnek olarak takdim edilmesi, kısacası Hız. Muhammed'i bilmek ve tanımak, en mükemmel şekliyle İslâm'ı ve kulluğun en güzel örneğini bilmek ve tanımak anlamına geldiğinden, Müslümanların Hız. Peygamber'e ve İslâm'a bağlılıkları, meğâzî ve siyer bilgilerinin tespit edilmesini gerekli kılmıştır.²²

Kur'an'ın tefsir edilmeye başlanması ve esbâb-ı nüzûl konusuna ağırlık verilmesi; hadislerin tedvin edilerek vürûd sebeplerini tespit çalışmaları, Müslümanları, Hız. Peygamber'in hayatını her yönüyle araştırmaya ve tanımaya yöneltmiştir.²³

Müslümanların, ehli kitap ve öteki dinlere mensup kişilerle birlikte yaşamaları, Fars ve Bizans medeniyetlerine mensup milletlerle bir araya gelmeleri, Kur'an'ın öteki peygamberlerden ve geçmiş kavimlerden söz etmesi, Müslümanları, İslâm Peygamberinin sîretini tüm yönleriyle zaptetmeye sevk etmiştir.²⁴

Tefsir, hadis, fıkıh vb. ilimlerin yavaş yavaş teşekkül etmesi, Hız. Peygamber'in siyerinin ve devrindeki hadiselerin bilinmesini gerektirdiği gibi, ayrıca dört halife dönemindeki hadiselerin ve icraatların da bilinmesini gerektirmiştir.²⁵

²¹ Yardım, agm., s.215.

²² el-Shaman, age., s.VII; Sarıçam, İbrahim, "Siyer ve Siyer Yazıcılığı", Basılmamış Makale", s.1.

²³ Günaltay, Şemsettin, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, (Hazırlayan: Yüksel Kanar) Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s.17; el-Shaman, age., s.VII; "Siyer", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, I-VIII, c.VIII, s.30-31; Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*., s.45.

²⁴ Günaltay, age., s.17; Hizmetli, *İslâm Tarihi*, s.64.

²⁵ Günaltay, age., s.18; Hizmetli, *İslâm Tarihi*, s.66-67.

Hız. Peygamber ve sahabîlerin haberlerini ve ilk Müslümanların yaşadığı hadiseleri kaybolmaktan koruma düşüncesi, Hız. Peygamber'in siyerinin toplanmasına katkıda bulunmuştur.²⁶

Fetihlerin katkısıyla İslâm'ın birçok ülke tarafından benimsenmesi, bazı sorunları beraberinde getirmiş, bu sorunların çözümü için Hız. Peygamber'in hayatında tuttuğu yolun bilinmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır.²⁷

Savaşlarda gayri Müslimlere, kadınlara, çocuklara nasıl davranılması gerektiği gibi hususlar meğâzi ve siyer ilminin doğuşuna katkıda bulunmuştur. Nitekim hadis kitaplarında “*siyer*”, “*meğâzi*”, “*cihad*” başlıklarıyla bölümler bulunurken, fıkıh kitaplarında Hız. Peygamber'in gayri Müslimlerle ve başka devletlerle münasebetlerini düzenleyen müstakil kitap veya kitaplardaki bölümler siyer adını almıştır.²⁸

Hız. Peygamber'in gazâ ve savaşları Müslümanlara moral bakımından kuvvet kaynağı teşkil etmiş, gazalarla ilgili rivayetler, kendi cihat ve fetih hareketlerinde ışık tutucu olduğu için tespit edilmiştir.²⁹

Sonuç olarak, Hız. Peygamber'in hayatının değişik yönleriyle alakalı bilgiler, sahabe döneminde de örnekleri görülmekle birlikte, özellikle Tâbiûn döneminde yoğun bir şekilde toplanmaya başlanmıştır. Bunda bir taraftan Kur'an'ın, Hız. Peygamber'i Müslümanlara örnek göstermesi ve ona uyma çağrısı, diğer taraftan Hız. Peygamber'i görememiş Tâbiûn neslindeki onu tanıma şevk ve arzusu etkili olmuştur.³⁰

2. Siyer İlminin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi

İslâm'da tarih yazıcılığı, meğâzi ve siyer yazıcılığı ile başlamıştır. Meğâzi ve siyer yazıcılığını daha sonra tabakât ve terâcîm kitaplarının yazılması

²⁶ el-Shaman, age., s.VII.

²⁷ el-Shaman, age., s.VII.

²⁸ Bilmen, age., c.III, s.350.

²⁹ el-Shaman, age., s.VII.

³⁰ Özdemir, Mehmet, “Siyer Yazıcılığındaki Değişim Üzerine”, *Basılmamış Kutlu Doğum Sempozyumu*, Ankara 2003, s.2.

izlemiştir.³¹ İslâmî ilimlerin çeşitli şubeleriyle tedvin edilmesi sonunda ise, dinler tarihi, akâit tarihi, mezhepler tarihi, fikir ve medeniyet tarihi, devletler ve milletler tarihi ve edebiyat tarihi alanlarında eserler meydana getirilmiştir.³²

İslâm'ın ilk günlerinde ashab-ı kiram, Hz. Peygamberin hayatıyla ilgili bilgilerin toplanmasını istemişlerdir. Bazı sahabîler, bu bilgileri daha Hz. Peygamberin hayatında toplarken, bazıları da vefatından sonra bir araya getirmişlerdir. Meğâzî ve siyer sahasındaki ilk telif çalışmaları, bazı sahabîler ve onların muhaddis olan çocukları tarafından gerçekleştirilmiştir. Öyle ki, bizzat kendilerinin birer kitap yazdığı bilinen sahabe sayısı elliden az değildir. Onlardan her biri bu bilgileri *sahife* adı verilen bir kitapçıkta toplayıp Tâbiûn nesline aktarmışlardır.³³ Meselâ el-Vâkidî'nin (ö.207/823) kaynaklarından biri olarak sahabî Sehl b. Ebî Hamse el-Ensârî'nin (ö.41/881) tasnif ettiği bir kitap zikredilmektedir.³⁴ Yine Vâkidî'nin kaynakları arasında yer alan böyle bir eser, müellifi olan sahabînin torunu Ebû Amr b. Hureys el-Uzrî'nin elinde bulunmaktadır. Abdullah b. Abbas'ın (68/688)' kendisine atfedilen pek çok kitabı arasında Hz. Peygamber'in nesebine ve meğâzîsine ait bilgileri de yazdığı, ayrıca ders halkasında gününün bir kısmını meğâzî öğretmeye tahsis ettiği rivayet edilmiştir.³⁵ Sahabeden Sa'd b. Ubade el-Hazrecî'nin (ö.123/740) meğâzî ilmine katkısı olmuştur.³⁶

Böylece bir zamanlar Hz. Peygamberin hayatının bir bölümüne tanıklık etmiş olan Medine şehri, onun vefatının ardından bu özelliği sebebiyle Hz. Peygamberin sözlerini ve sünnetini, daha genel anlamda hayatını öğrenme gayretlerinin merkezi haline gelmiştir. Bu çalışmalar, birbirinden tamamen kopuk olmamakla beraber zamanla iki ana istikamette yol almıştır: Bunlardan biri hadis edebiyatının teşekkülü, diğeri meğâzî ve siyer literatürünün teşekkülüdür.³⁷

³¹ Bk., Günaltay, age., s. 17-20;

³² Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s.49-50.

³³ el-Shaman, age., s.IX; Sarıçam, agm., s.1; Erşahin, agm, s.50.

³⁴ el-Shaman, age., s.IX.

³⁵ Erşahin, agm., s.50.

³⁶ el-Shaman, age., s.IX.

³⁷ Özdemir, agm, s.2.

Başlangıçta meğâzî ve siyer ile hadis birbirinden ayrılmış değildi. Ancak hicrî birinci asrın ortalarından itibaren meğâzî ve siyer çalışmaları kendine has bir kulvarda seyretmeye başlamış, birinci asrın sonlarında özellikle de ikinci asrın yarısında meğâzî adı altında telif eserler ortaya çıkmıştır.³⁸ Neticede meğâzî ve siyer konusunda Hz. Peygamberin hadisleri toplanmaya başlanınca büyük adım atılmış, bundan dolayı muhaddisler, aynı zamanda ilk meğâzî yazarları olmuştur.³⁹

İlk meğâzî ve siyer müellifleri genellikle Hz. Peygamberin hayatı ve gazveleriyle ilgili sorulara verilen cevapları içeren kitaplar ve risaleler yazmışlardır. Bu eserlerin hacmi, bazen Hz. Muhammed'in sadece Mekke'deki hayatını veya bir gazvesini içine alacak şekilde küçük, bazen de bütün hayatını ve gazvelerini ihtiva edecek şekilde geniş olmuştur.⁴⁰

Medine'de başlayan meğâzî ve siyer çalışmaları, tâbiûn neslinde semeresini vermiştir. Ebû Muhammed Said b. el-Müseyyeb el-Mahzûmî (ö.94/713), Ebu Fadâla Ubeydullah b. Kab b. Malik el-Ensârî (ö.97/715), Amr b. Şarahil eş-Şa'bî (ö.103/722), meğâzî ve siyer hakkında eser veren tâbiûn neslindendir.⁴¹

Meğâzî yazarlarının başında Medine fukahası ve muhaddislerinden sayılan Hz. Osman'ın oğlu Eban b. Osman b. Affan (ö.96/714 veya 105/723-24) gelmektedir.⁴² Eban b. Osman'dan sonra sahabîler dönemine en yakın meğâzî müelliflerinden Urve b. ez-Zübeyr el-Avvam el-Esedî (ö.94/712) meğâzî ilminin kurucularından sayılmaktadır.⁴³ Urve b. Zübeyr'den gelen rivayetler, mevcut siyer malzemesinin ve Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili hadislerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.⁴⁴

³⁸ Özdemir, agm., s.2; el-Shaman, age., s.IX.

³⁹ Çoğ, Mehmet, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s.11.

⁴⁰ Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s. 49; Sarıçam, agm., s.1.

⁴¹ el-Shaman, age., s.X.

⁴² Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s.114; el-Shaman, s.X.

⁴³ el-Shaman, age., s.X.

⁴⁴ Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s.112.

Urve b. Zübeyr'den sonra Şurahbil b. Sa'd (ö.123/731) meğâzî hakkında eser vermiştir. Şurahbil b. Sa'd, muhâcirlerin, Bedir ve Uhud gazalarına iştirak edenlerin isim listelerini hazırlamış ve İbn Sa'd'a kaynaklık etmiştir. Daha sonra Vehb b. Münebbih (ö.110/728) meğâzî konusunda eser vermiş ve siyer kitaplarına İsrâiliyyât ve Kitâb-ı Mukaddes'in rivayetlerini sokmuştur. Vehb b. Münebbih dikkatsiz bir tarihçi sayılmıştır. Bununla birlikte eseri, İbn İshak üzerinde büyük tesir icra etmiştir.⁴⁵

Bu gelişmelerden sonra, meğâzî ve siyer ilminde yeni bir dönem başlamış, daha önce “meğâzî” denilen eserlere “siyer” adı verilmiştir. Bu dönem müelliflerinin başında Câbir b. Abdullah ve Enes b. Mâlik gibi sahabîlerden rivayette bulunan Ebu Amr Asım b. Ömer b. Katâde el-Medenî (ö.120/737) gelmektedir. İbn İshak, bu zattan rivayette bulunmuştur. Ancak bu dönemin en önemli şahsiyeti *sîre* kelimesini bir ıstılah olarak ilk defa kullanan Ebu Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Şihab ez-Zührî (ö.124/742) dir. Zührî, eserinde Hz. Peygamberin hayatını doğumundan vefatına kadar anlatmış, rivayetlerinde tarihî kronolojiye büyük önem vermiş, böylece siyer ilmine düzenli bir plân getirmiştir.⁴⁶ Urve b. Zübeyr'in “meğâzî” sini rivayet eden Zührî, tarihi malûmatlarının çoğunu hadislerden toplamış ve isnada büyük önem vermiştir.⁴⁷

Urve ve Zührî'nin rivayetlerinde Hz. Peygamberin hayatı, sade, gerçekçi ve abartılardan uzak bir üslup içerisinde sunulmuştur. En önemlisi Hz. Peygamber'in peygamberlik ve beşerîlik vasıflarıyla ilgili olarak Kur'an'da ortaya konan peygamber tasavvuruna aykırı unsurlara yer verilmemiştir. Sadece “*delâilü'n-nübüvve*” türünden bazı kayıtlar gösterilmiştir.⁴⁸

Zührî'nin öğrencileri arasında en zikre değer olanları Musa b. Ukbe ve Muhammed b. İshak'tır.

Bu dönemin diğer müellifleri arasında Ebu İshak Amr b. Abdullah es-Seb'î el-Hamdânî (ö.127/745), Yakub b. Utbe b. el-Muğire es-Sakafî (ö.128/745),

⁴⁵ el-Shaman, age., s.XI.

⁴⁶ el-Shaman, age., s.XII.

⁴⁷ el-Shaman, age., s.XIII.

⁴⁸ Özdemir, agm., s.3; Sarıçam, agm., s.1.

Abdullah b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Hazm (ö.130-135/747-752 yılları arasında), Yezid b. Rûman el-Esedî (ö.139/747), Ebu'l-Esved Muhammed b. Abdirrahman b. Nevfel b. el-Esved el-Esedî (ö.131/748), Ebu Süleyman Davud b. el-Hüseyin el-Ümevî (ö.143/760) ve Ebu'l-Mu'temir Süleyman b. Tarhan et-Teymî (ö.143/760) zikredilmektedir.⁴⁹

Bu dönemde meğâzî ve siyer ilmine büyük katkısı olan ve Zührî'nin talebesi olan Musa b. Ukbe(ö.141/758), hocasının eserinden faydalanmış, kendi topladığı bilgileri siyer ilmine eklemiş, olayların meydana geliş tarihine ve isnad zincirine büyük bir özen göstermiştir.⁵⁰ Musa b. Ukbe, meğâzîde derin bilgi sahibi ve hadiste otorite kişilerden birisidir. İmam Mâlik, onun talebesidir.⁵¹

Meğâzî ve siyer yazıcılığında kendinden sonra gelen bütün siyer ve tarih yazarlarının üstadı sayılan Muhammed b. İshak (ö.151/768)'ın çok önemli bir yeri vardır. Keşfu'z-Zünûn'da İbn İshak'tan siyer konusunda ilk tasnif yapan ve meğâzî ehlinin reisi diye söz edilmektedir.⁵²

Medine'de hadis, meğâzî ve siyer, şiir ve ensâb konularında iyi bir eğitim aldıktan sonra, Mısır ve Irak'a ilmî seyahatlerde bulunan İbn İshak, Hz. Peygamber'in hayatını ve kişiliğini dünya ve insanlık tarihinin bir parçası, Hz. Âdem'den itibaren gönderilen peygamberlerin devamı ve son halkası olarak ele almıştır. Hz. Peygamber'den önceki dönem, onun hicrete kadarki ve hicretten sonraki hayatı olmak üzere “*El-Mübtede ve'l-Mebhas ve'l-Meğâzî*” adıyla hazırladığı eserin, günümüze bazı bölümleri ulaşmış ve eser, Süheyl Zekkâr ile Muhammed Hamidullah tarafından yayınlanmıştır.⁵³

İbn İshak, eserinde hocası Zührî ve Urve gibi sadece Medine'deki hadisçilerin meğâzîye dair rivayetlerine değil, eyyâmü'l-arab edebiyatının devamı niteliğinde olup tarihî gerçekliği son derece şüpheli kıssalara, özellikle

⁴⁹ el-Shaman, age., s.XIII.

⁵⁰ el-Shaman, age., s.XIII.

⁵¹ Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s.119.

⁵² Kâtip Çelebi, Mustafa b.Abdullah Hacı Halife, *Keşfu'z-Zünûn an Esmâi'l-Kutubi ve'l-Fünûn*, I-II, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, c.II, s.1012.

⁵³ Bk, el-Shaman, age., s.XIV-XV; Sarıçam, agm., s.1-2.

peygamberler tarihi kısmında israiliyyat türü bilgilere, ayrıca konuları cazip kılmak için doğru-yanlış pek çok şiire yer vermiştir.⁵⁴

Eser, İbn İshak'ın, haberlerin isnad zincirine itina göstermemesi, ehl-i kitabın rivayetlere başvurması, uydurma ve gayr-i mevsuk şiirleri kitabına sokması gibi sebeplerle Medine'deki hadis âlimleri tarafından eleştirilmiştir. Buna rağmen İbn İshak'ın siyer kitabı yayılmış ve bize ulaşan en eski siyer kitabı olmuştur.⁵⁵

İbn İshak'ın eserinde görülen en önemli husus, rivayetler arasında bir bağ kurması, kitabın bölümlerini birbirine bağlaması ve bir vaka için muhtelif rivayetleri bir araya toplamasıdır. Bu eserle birlikte siyer ilmi açısından bir dönem kapanmıştır.⁵⁶

Bu dönemde görülen en önemli gelişme, önceki dönemde yazılan eserlerde değer verilmeyen tarih ilmine daha çok değer verilmesi, siyer yazılmasına ağırlık verilmesi ve siyer ilminin hadis kitaplarından ayrılmasıdır. Böylece bu dönemde siyer yazarları, birinci derece tarihçilerdir ve yazdıkları eserlerde de mübalağa ve halk hikâyecilerinin (kussas) tesiri görülmektedir.⁵⁷

3. İbn İshak'tan Sonra Siyer İlminin Gelişmesi

İbn İshak'tan sonra siyer konusundaki telif faaliyetleri yaygınlaşmış ve Medine'den sonra Irak ile Yemen'de de rağbet görmüştür. Yemen'de yetişen Ma'mer b. Râşid (ö.154/770) bu dönem için iyi bir örnektir. Ma'mer b. Râşid'in bildirdiği haberlerin çoğu Zührî'ye dayanmaktadır. "*Kitâbü'l-Meğâzî*" adında bir kitap tasnif ettiği belirtilmektedir.⁵⁸ Ebu Muhammed Abdurrahman b. Abdulaziz b. Abdullah b. Osman el-Huneyfi (ö.162/778), Ebu Maşer Necih b. Abdurrahman es-Sindî (ö.170/786), İbrahim b. Muhammed b. el-Hâris el-Fezârî (ö.188/804), Ebu Eyyûb Yahya b. Said b. Eban el-Umevî (ö.194/809), Ebu'l-Abbas el-Velid b.

⁵⁴ Özdemir, agm., s.3.

⁵⁵ el-Shaman, age., s.XV; Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s.121.

⁵⁶ el-Shaman, age., s.XVII.

⁵⁷ el-Shaman, age., s.XVI.

⁵⁸ Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s.118-119.

Müslim el-Umevî (ö.206/821) ve Ebu Huzeyfe İshak b. Bişr b. Muhammed el-Buhârî (ö.206/821) bu dönemde siyer ilmine katkısı bulunan diğer âlimlerdendir.⁵⁹

Bu dönemin en önemli müelliflerinden biri, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkidî (ö.207/822)'dir. Medine'de dünyaya gelip burada eğitimini tamamlayan, daha sonra da Bağdat'a yerleşerek özellikle tarih sahasında önemli eserler veren Vâkidî, Hz. Peygamberin yalnızca Medine'deki faaliyetlerini ve özellikle gazvelerini doğru bir kronoloji ile geniş bir şekilde kaleme aldığı "*Kitâbü'l-Meğâzî*" adındaki eseri ile ünlüdür.⁶⁰ Meğâzîyi belli bir tertip içerisinde anlatan Vâkidî, hadislerden çok yararlanmıştır.⁶¹ Vâkidî, İbn İshak'la karşılaştırıldığında şiire çok az önem vermiştir. Buna karşılık tarihi kronolojiye çok önem vermiş, bu şekilde tarih zikretmek usulü onunla başlamıştır.⁶² İbn İshak'tan bir nakil yapmamış, ancak onun telifteki metodunu takip etmiş olan Vâkidî, kitaplarının kaynaklarını titizlikle seçmiş ve incelemiştir.⁶³

Bundan sonra Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişam b. Eyyüb el-Himyerî el-Basrî (ö.218/833) gelmektedir.⁶⁴ Eğitimini Basra'da tamamlayan ve daha sonra Mısır'a giden İbn Hişam'ın "*Sîretü İbn Hişam*" şeklinde kendi adıyla da anılan "*es-Sîretü'n-Nebeviyye*" adlı eseri, Hz. Peygamberin hayatına dair, tamamı zamanımıza kadar gelmiş, en eski kitaptır.⁶⁵ İbn Hişam, İbn İshak'ın eserini düzeltme ve ilavelerle yeniden ele almıştır. Bu bağlamda İsrâiliyyât türü haberleri, Kur'an'da yer almayan ve Hz. Peygamber'le ilgisi olmayan konuları, gayr-i mevsuk ve uydurma şiirleri atmış veya düzeltmiştir. Ayrıca İbn İshak'ın zikretmediği bazı haberleri ve olayları eklemiş ve iyice açıklanmayan hadiseleri de izah etmiştir. Bu düzenlemeden sonra İbn İshak'ın eseri İslâm dünyasında İbn

⁵⁹ el-Shaman, age., s.XVII.

⁶⁰ Sarıçam, agm., s.2. Özdemir, agm., s.4.

⁶¹ Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s.125.

⁶² G. Levî, Della Vîda, "Sîre", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, I-XIV, c.XI, s.708.

⁶³ el-Shaman, age., s.XVII.

⁶⁴ Kâtip Çelebi, age., c.II, s.1012.

⁶⁵ Sarıçam, agm., s.2; Özdemir, agm., s.4.

Hişam'ın adıyla meşhur ve güvenilir bir kaynak olmuştur. Artık bundan sonra yazılan siyer kitapları için bu eser, en temel kaynaktır.⁶⁶

Yine bu dönemde siyer yazıcılığında önemli isimlerden biri de Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni el-Basrî'dir (ö.230/845). Vâkıdî'nin öğrencisi ve kâtibi olan İbn Sa'd'la birlikte siyer yazıcılığında farklı ve önemli bir gelişme meydana gelmiş, bir siyer kitabında hangi konuların yer alacağının formatı tamamlanmış, bir başka deyişle siyer yazıcılığı son şeklini almıştır. Basra'da dünyaya gelen ve dinî ilimlerle birlikte Arap dili ve edebiyatı alanında eğitim gören, Mekke, Medine ve Dımaşk'ı da gezen ve daha sonra Bağdat'a yerleşen İbn Sa'd, "*et-Tabakâtü'l-Kübrâ*" adlı eserinin ilk iki cildini siyere ayırmıştır. Eserinin Medine dönemine ait kısmı İbn İshak'tan farklıdır. Gelişmeleri kronolojik tarzda değil, İslâm'a davet mektupları, Medine'ye heyetlerin gelişi, gazve ve seriyyeler gibi sistematik olarak ele almıştır. İbn Sa'd'ın siyer alanında en önemli özelliği, Hz. Peygamber'in ahlâkî ve beşerî özellikleri, konuşması, yeme-içmesi, giyinmesi gibi konulara da yer vermesidir. Dolayısıyla İbn Sa'd'dan itibaren ileride, Hz. Peygamber'in beşerî ve ahlâkî özelliklerini konu edinen şemâil edebiyatında işlenecek konuların siyere girdiği ve bu arada yüceltmeci tavrın da yaygınlık kazanmaya başladığı görülmektedir.⁶⁷

Görüldüğü üzere, hadis ilminden doğan bir tarih branşı olan siyer ilminin çizgileri, hicretin birinci ve ikinci asrında çizilmiş, daha sonraki bütün müellifler aynı çerçeve içinde kalmışlardır. Zikri geçen bu eski siyer kitapları, daha sonra yazılacak eserlere kaynak olmuşlardır.

İlerleyen zaman içinde hadis, sebab-i nüzul, genel tarih ve ensab edebiyatının gelişmesine, dolayısıyla siyerde kullanılabilecek malzemenin çoğalmasına bağlı olarak siyer kitaplarında kullanılan malzemede ciddi bir artış meydana gelmiştir. Siyer malzemesinde en fazla genişlemenin de Hz. Peygamberin nesebi, peygamberlik öncesi hayatı, peygamberliği müjdeleyen peygamberlikten önceki haberler, mucizeleri, fizikî ve ruhî özellikleri alanında

⁶⁶ el-Shaman, age., s.XVIII-XIX; Özdemir, agm., s.3-4; Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s.127-128.

⁶⁷ Sarıçam, agm., s.2; Özdemir, agm, s.4; Shaman, age., s. XIX; Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s.126-127.

gerçekleştiği görülmektedir.⁶⁸ Buna bağlı olarak siyerlerin hacmi de gitgide genişlemiştir. Bu genişleme ile birlikte Müslümanlardaki peygamber anlayışında da bir değişme ve dönüşme meydana gelmiştir. Urve ve Zührî'nin rivayetlerinde Kur'an'da çerçevesi çizilen peygamber tasavvurundan pek fazla kopulmamışken, ilerleyen zaman içerisinde mübalağa, yüceltme temayülü, nübüvvet tartışmaları, çevre kültürlerden sızmalar vb. gelişmelere bağlı olarak siyer malzemesinde ve dolayısıyla peygamber anlayışında mahiyet itibariyle bir farklılaşma meydana gelmeye başlamıştır.⁶⁹

Bu ilk çalışmalardan sonra siyer kitapları Arapça'nın dışında Farsça'ya da taşınmış ve gittikçe artan oranda menkıbevî unsurları içine almıştır. İlk metinlerde şiir, ancak bir unsur olarak yer alırken daha sonrakilerde şiirin yeri genişlemiş, bazı siyer kitapları manzum olarak kaleme alınmaya başlamıştır.⁷⁰

Siyer alanında İslâm tarihinde büyük şöhrete ulaşmış, dört eser vardır. “*Siyer-i Erbaa*” diye adlandırılan bu eserler, İbn Hişam'ın “*es-Sîretü'n-Nebeviyye*” si, İbn Seyyidinnâs'ın “*Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzî ve's-Şemâilî ve's-Siyer*” i, Muhammed b. Yusuf ed-Dımeşkî'nin “*Sebilü'r-Reşad*” ı ve Ali b. Burhaneddin el-Halebî'nin “*İnsânu'l-Uyûn*” udur.⁷¹

İslâm dünyasında, siyer yazıcılığı alanındaki çalışmalar, hem İslâm'a ve tarihine hem de İslâm medeniyetine daha fazla ilgi duyulmasına sebep olmuş, İslâm tarihi araştırmalarını şekil ve içerik itibariyle yönlendirmiştir.

4. Siyer Kitaplarının Kolları

a. Muhteva Bakımından

Siyer kitapları, Hz. Peygamber'in hayatını bütün yönleriyle ele alan eserlerdir. Genellikle, Hz. Peygamber'in nurunun bütün mahlûkattan önce yaratılışından ve peygamberden peygambere nasıl intikal ettiğinden başlamaktadır. Bundan sonra, Hz. Muhammed'in nesebinden, dedelerinden, babasından, anasından, dünyaya gelişinden, doğum gecesinde meydana gelen harikulade

⁶⁸ Sarıçam, agm., s.3; Özdemir, agm., s.4; Erşahin, agm., s.51; Coğ, age., s.13.

⁶⁹ Özdemir, agm., s.4.

⁷⁰ “Siyer”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.VIII, s.31.

⁷¹ Hızlı, “Siyer”, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, c.V, s.428-429; Erşahin, agm., s.51.

hâdiselerden, Mekke hayatından, peygamberlik alâmetlerinden bahsetmektedir. Daha sonra da Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evlenmesini, vahyin inişini, peygamberliğini, Mekke halkını İslâm'a davet etmesini, müşriklerin Hz. Muhammed'e yaptıkları eziyetleri, bazı sahabîlerin Habeşistan'a hicretlerini, Medine'ye hicretlerini anlatmaktadır. Bunları takiben de, Hz. Peygamber'in Medine'deki faaliyetleri, Bedir, Uhud, Hendek ve sair gazâ ve muharebeleri, Mekke'nin fethi ve vefatına kadarki meydana gelen konular anlatılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in sıfatları, ahlâkı, çeşitli menkıbeleri, bazı mucizeleri, hanımları, evlatları, en yakın sahabîleri gibi konular da yer almaktadır.

Muhteva bakımından siyer kitapları şu kollara ayrılmaktadır:⁷²

- a. Mevlid Manzûmeleri: Hz. Peygamber'in doğum gününü, dünyaya gelişini anlatan eserlerdir.
- b. Mirâciye veya Miraçnâmeler: Hz. Peygamber'in miracını anlatan eserlerdir.
- c. Hicretnâmeler: Hz. Peygamber'in hicretini anlatan eserlerdir.
- d. Hilye-i Şerifeler: Hz. Peygamber'in, boyu, yüzü, gözleri, kaşları, yürüyüşü gibi cismî sıfatlarını anlatan eserlerdir.
- e. Esmâ-i Şerife: Hz. Peygamber'in isimlerinden bahseden eserlerdir.
- f. Neseb-i Şerif: Hz. Peygamber'in, Hz. Adem'den başlayarak, nesebinin silsilesini konu edinen eserlerdir.
- g. Gazavât-ı Nebî: Hz. Peygamber'in askerî faaliyetlerini anlatan eserlerdir.
- h. Delâil-i Nübüvve: Hz. Peygamber'in, vahyin inmeden önceki ve sonraki zamanlarda zuhur eden peygamberlik alâmetlerini anlatan eserlerdir.⁷³
- ı. Şemâil-i Şerife: Hz. Peygamber'in huylarını, sözlerini, sohbetlerini, ibadet etmesini, elbiselerini, yemek yemesini ve sair davranış ve hareketlerinin tümünü anlatan eserlerdir.⁷⁴

⁷² el-Shaman, age., s.XX-XXV.

⁷³ Bk., Yardım, agm., s.216-217.

⁷⁴ Bk., Yardım, agm., s.217-220.

i. Hukuk ve Hasâis: Hz. Peygamber'in dünya ve ahiretteki hakları, müminlerin üzerindeki hakları ve Müslümanların onun karşısındaki tutum ve davranışlarından bahseden eserlerdir.

b. Şekil Bakımından

Siyer kitapları şekil bakımından üç bölüme ayrılır.⁷⁵

a. Mensur Siyer Kitapları: Siyer kitapları genellikle nesir şeklinde yazılmıştır.

b. Manzum Siyer Kitapları: Halk arasında yayılması amacıyla ve akıllarda tutulması kolay olduğu için nazm halinde yazılan siyer kitapları da vardır. Manzum siyerlerin büyük bir kısmı kısa ve altmış üç beyit ile doksan dokuz beyit arasında yazılmıştır. Bununla birlikte binlerce beyitten ibaret olan eserler de vardır.

c. Nazm-Nesir Karışık Olan Siyer Kitapları: Bazı siyer kitapları, hem nazm hem de nesir olarak karışık bir şekilde yazılmıştır. Ancak, bu tür eserlerde nesir yönü daha ağır basmaktadır.

C. MEŞHUR SİYER KİTAPLARI

1. Arapça

Siyer ilminin mahiyet ve özellikleri, İbn İshak ve İbn Hişam'ın yazdığı eserlerle çizilmiştir. Arap edebiyatında siyer konusunda müellifler ikiye ayrılmaktadır. Birinci grup müellifler, daha önce yazılan siyer kitaplarının üzerinde şerhler yazmak, bunları nazm şekline getirmek ve bölümlerini yeniden düzenlemek şeklinde çalışanlardır. İkinci grup müellifler, öncekilerin siyer kitaplarını toplayarak, özünde bir değişiklik yapmadan kendi üslup ve metotlarına göre bu eserleri yeniden yazanlardır.

Arapça meşhur siyer kitapları şunlardır:⁷⁶

1. Kitâbu Sîreti Resûlillah (veya) Sîretü İbn Hişam: İbn Hişam'ın telif ettiği bu kitap, bize ulaşan en eski siyer kitabıdır.

⁷⁵ el-Shaman, age., s.XXV-XXVI.

⁷⁶ Bk., el-Shaman, age., s.XXVII-XXXII.

2. es-Sîretü'n-Nebeviyye (veya) el-Envâr ve Miftâhu's-Sürûr ve'l-Efkâr fî Mevlidi'l-Muhtâr: Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-Bekrî (ö.694/1295)'nin siyer kitabıdır. Muteber bir eser sayılmamaktadır.

3. Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzî ve's-Semâil ve's-Siyer: Fethuddin Muhammed b. Ebû Bekr Muhamed el-Ya'muri İbn Seyyidi'n-Nâs (ö.734/1334)'ın siyer kitabıdır. Muteber siyer kitaplarından kabul edilmiştir.

4. el-Müntekâ fî Mevlidi'l-Mustafa: Saduddin Muhammed b. Mesud el-Kâzerûnî (ö.758/1357)'nin siyer kitabıdır. Meşhur bir siyer kitabıdır.

5. el-Mevâhibü'l-Ledünniye fî'l-Minahi'l-Muhammediye: Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr el-Hatib el-Kastalânî (ö.923/1517)'nin siyer kitabıdır. Muteber bir siyer kitabı sayılmıştır.

6. Sübülü'l-Hüdâ ve'-Reşâd min (fî) Sîreti Hayri'l-İbad (veya) es-Sîretü'n-Nebeviyye: Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed Yusuf b. Ali b. Yusuf eş-Şâmî es-Sâlihi (ö.942/1535)'nin siyer kitabıdır. Geniş bir siyer kitabıdır.

7. İhsânü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emini'l-Me'mun (veya) es-Sîretü'l-Halebiyye: Ali b. İbrahim b. Ahmed Nuriddin b. Burhaniddin el-Halebî (ö.1044/1635)'nin siyer kitabıdır. Es-Sîretü's-Şâmiye'den özetlenmiş olarak meydana getirilmiştir. Çok meşhur bir eserdir.

8. Nazmu's-Siyer (veya) el-Manzûmetü'l-Halebiye fî's-Siyer ve Şeruhâ: Ragıp Paşa Hocası denmekle meşhur olan İbrahim b. Mustafa el-Medârî el-Halebî (ö.1191/1777)'nin eseridir. Türk edebiyatında "Siyer-i Halebî Tercümesi" adıyla tanınan eserin aslıdır.

2. Farsça

Fars edebiyatında siyer yazıcılığı, Arapça ilk siyer kitaplarının tercüme edilmesiyle başlamıştır. Farsça siyer kitaplarında -gerek tercüme gerekse doğrudan doğruya telif olsun- mezhebin büyük tesiri olmuştur. Eserlerde, Hz. Peygamber'in hayatına verilen önem kadar, Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve On İki İmam'ın hayatlarına da önem verilmiştir.⁷⁷ Farsça meşhur siyer kitapları şunlardır:⁷⁸

⁷⁷ el-Shaman, age., s.XXXIII.

1. Tercüme-i Siyer-i Nebi: İbn Hişam'ın siyerinin 612/1214 veya 620/1223 yılında yapılan anonim Farsça tercümesidir. Atabek Sa'd b. Zengi adına yazılmıştır.

2. Tercüme-i Mevlüd-i Mustafa (veya) Siyer-i Afîf: Afîfüddin b. Sadüddin Muhammed b. Mesud el-Kazerûnî (ö.766/1364 yılından sonra), babası tarafından Arapça olarak yazılan “el-Müntekâ fî Sîreti'l-Mustafa” adlı eseri tercüme etmiştir.

3. Dürçü'd-Dürer (ve Dercü'l-Ğurer) fî Beyânî Milâd Seyyidi'l-Beşer: Emir Seyyid Asilüddin Ebi'l-Mefâhir Abdullah b. Abdurrahman el-Hüseyinî eş-Şîrâzî (ö.883/1478)'nin eseridir. Çok rağbet görmüştür.

4. Ravzatü'l-Ahbâb fî Siyer-i'n-Nebi ve'l-Âl ve'l-Ashab: Emir Cemalüddin Ataullah b. Fadlullah el-Hüseyinî ed-Deşteki eş-Şîrâzî (ö.926/1520)'nin eseridir. Ali Şîr Nevâî'nin arzusu üzerine yazılmıştır.

5. Meâricü'n-Nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve: Molla Muin Miskin diye tanınan Muinüddin Muhammed Şerefüddin b. Muhammed el-Ferâhî (ö.907/1501)'nin eseridir. Çok rağbet görmüştür.

6. Sürürü'l-Mahzûn: Veliyyullah Dihlevî (ö.1176/1762)'nin eseridir. İbn Seyyidi'n-Nâs'ın “Nûru'l-Uyûn” adlı Arapça eserinin Farsça tercümesidir.

II. TÜRKÇE SİYERLER

A. TÜRKÇE'DE SİYER YAZICILIĞI

Türkler, Müslümanlığı seçtikten sonra, asırlarca Hz. Peygamberi ve onun şahsında yeni dinlerini tanımaya çalışmışlardır. Dolayısıyla Türkçe'de Hz. Peygamber'in hayatı, ahlakı, methi ve daha birçok yönleri ile ilgili sayısız eserler meydana getirilmiştir. Bu eserler arasında en önemli yer, onun hayatına dair yazılmış olan siyer kitaplarının olmuştur.

Her Müslüman toplum gibi Türkler de, Hz. Peygamber'le ilgili bilgileri önce sözlü kaynaklardan, bir süre sonra da yazılı kaynaklardan almışlardır. Yazılı kaynakların başlıcaları, ilk dönemler için hadis kitapları, siyerler, genel İslâm

⁷⁸ el-Shaman, age., s.XXXIII-XXXVII.

tarihleri, kısas-ı enbiyalar ve şiir gibi edebî eserler olarak sıralanabilir.⁷⁹ Meselâ XI. Asırda yaşamış olan Ahmet Yesevî'ye ait *Hikmetler* içinde yer alan manzûmelerin bir kısmında Hz. Peygamber ve hayatı ile ilgili geniş bilgilerin bulunması, Türklerin Hz. Peygamber hakkında çok önceden beri bilgi sahibi olduklarını göstermektedir.⁸⁰ Türkler, siyer konusunda Fars edebiyatından etkilenmişler ve Farsça'dan çeviri yapmışlardır.⁸¹

Elimizde mevcut olan en eski Türkçe siyer kitabını, Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr, H.VIII/M.XIV. asrın ikinci yarısında tercüme yoluyla meydana getirmiştir. Darîr, siyer konusunda en büyük yazarlardandır. Darîr'in siyeri, asırlarca halk tarafından okunmuş ve daha sonra yazılan siyer kitaplarını etkilemiştir. Türkçe siyer konusunda en seçkin ikinci yazar, Alaşehirli Kadı Veysî'dir. Veysî'nin siyeri Türkçe olarak doğrudan doğruya telif edilmiş ilk siyer kitabıdır.⁸²

Türkçe siyerler, telif ve tercüme eserler olmak üzere iki kısımda değerlendirilmektedir.⁸³ Türkçe ilk siyerler, daha çok tercüme dayanmaktadır. Daha sonra bu tercümelere nazım veya nesir birçok şey eklenmiştir.⁸⁴

Türkçeye çevrilmiş siyer kitaplarının çoğu mütercimın çağdaşı bir müellifin eserinden tercüme edilmiştir. Dolayısıyla siyer konusundaki ilk kaynak eserler bir kenara bırakılmış, son zamanlarda yazılmış eserler tercüme edilmiştir.⁸⁵ Ayrıca siyer konusunda, her asrın büyük şair veya yazarlarından bazıları büyük katkılarda bulunmuştur. Darîr, Bâki, Kara Çelebi, Abdulaziz, Celalzâde Mustafa Çelebi, Veysî, Nâbi, Abdulbâki, Arif ve Mütercim Âsım gibi meşhur edip ve

⁷⁹ Erşahin, Seyfettin, "Türklerin Hz.Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyâlar: Kısas-ı Rabguzi Örneği", *Diyanet İlmî Dergi, Hz. Muhammed Özel Sayısı*, Ankara, 2000, s.197.

⁸⁰ Bk., Yesevî, Ahmet, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, (Haz: Prof. Kemal Eraslan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 262, 263-273, 284, 285-291, 292, 293, 294, 295.

⁸¹ Erşahin, agm., s.197.

⁸² el-Shaman, age., s.XXXVIII.

⁸³ Sarıçam, agm., s.3; el-Shaman, Massad Süveylim Ali, *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*, I-II, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1982, s.XXXVIII.

⁸⁴ "Siyer", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.VIII, s.31.

⁸⁵ el-Shaman, age., s.XXXIX.

âlimler bu konuda büyük gayret göstermişlerdir. Dolayısıyla Türk edebiyatında anonim veya meçhul bir zat tarafından yazılmış siyer kitabı az veya hiç görülmemiştir.⁸⁶

Siyer kitapları, Türk dili ve edebiyatı için büyük önem taşıdığından, her devrin meşhur edip ve âlimleri tarafından yazılmış ister nazm, ister nesir olsun mutlaka bir siyer kitabı mevcuttur.⁸⁷ Ancak bütün bunlara rağmen, Türkçe siyer kitapları oldukça azdır. Bunun sebepleri arasında, Mevlid manzumeleri, Mirâciye, Ahmediye, Muhammediye gibi siyer kollarından olan eserlere büyük rağbet gösterilmesi ve Darîr'in "Sîretü'n-Nebî" adlı eserinin asırlarca etkisini devam ettirmiş olması yer almaktadır.⁸⁸ Nitekim Mevlid manzumeleri, haddi zatında, muhtasar birer siyer-i nebi mahiyetindedir. Bir başka deyişle, bunun bir sebebini sohbet kültüründe aramak gerekir. Kitaptan, okumaktan çok sohbetten, dinlemekten hoşlanmanın bunda payı vardır. Sohbet kültürü, diğerine göre daha canlı olduğu için tesir gücü itibarıyla öne geçmektedir. Ahmediye, Muhammediye, Mevlid ve Mirâciye türü eserler daha çok sohbet kültürüne hitap eden eserlerdir.

Diğer taraftan Türkçe siyer kitaplarının az oluşunda medreselerin, Arapça kaynak siyer kitaplarını okutması ve bu kitaplara teşvik etmesi de etkili olmuş olabilir.

XX. asrın başına kadar yazılan Türkçe siyer kitapları nispeten az sayıdadır. XIX. ve XX. asırlarda Türkçe siyer yazıcılığında büyük bir artış olmuştur. Bu eserlerin bir kısmı Arapça'dan, bir kısmı Farsça'dan tercüme edilmiş, büyük bir kısmı da doğrudan Türkçe telif edilmiştir. Bazıları sadece nazm, bazıları da nesir ve nesirle karışık nazm şeklindedir.⁸⁹ Arapça Siyer kitapları, Farsça'ya Türkçe'den daha önce tercüme edilmiştir.

Bir hükümdarın methi veya dünyevî bir menfaat için yazılmamış olan siyer kitapları, gerek nazım ve gerekse nesirde sadıkâne ve şuurlu bir hisle yazılmış, genellikle sanat ve süsten uzak kalmıştır.

⁸⁶ el-Shaman, age, s.XXXIX.

⁸⁷ el-Shaman, age, s.XXXIX.

⁸⁸ el-Shaman, age, s.XXXIX-XL.

⁸⁹ el-Shaman, age, s.XL.

B. TÜRKÇE SİYER KİTAPLARI (XIV-XX. ASIR)

Bu başlık altında XIV. asırdan XX. asra kadar yazılmış olan Türkçe siyer kitaplarından tespit edilenleri vermeye çalışacağız.

1. XIV. ASIR

a. Tercemetü'd-Darîr ve Takdimetü'z-Zahir: Erzurum'lu Kadı Mustafa Darîr tarafından yazılan eser, ilk Türkçe siyer kitabıdır ve tezimizin konusudur.

2. XV. ASIR

a. Siyerü'n-Nebi: Şair Ahmedî Tacuddin İbrahim'e (ö.815/1412) atfedilmiş manzum bir eserdir.

b. Siyer-i Nebi: IX/XV. asır şairlerinden Muhammed (Abdurrahman) adında bir zat tarafından yazılmış olan bu eser, manzum Türkçe siyer kitaplarının en hacimlilerindendir. Darîr'in siyerinin manzum hale getirilmiş şeklidir.⁹⁰ Halk arasında çok yaygınlık kazanmış, kahvehanelerde ve toplantılarda makamla okunmuştur.⁹¹

c. Manzum Siyer-i Nebi: Türkçe siyer kitaplarının en hacimlilerinden olan bu manzum eser, Amasyalı Müniri İbrahim (veya Mehmed) Çelebi (ö.927/1520) tarafından mesnevi tarzında yazılmıştır. Bu eser de meydana getirilirken Darîr'in siyerinden faydalanılmıştır.⁹²

d. İbn Hişâm'ın "es-Sîretü'n-Nebeviyye" Tercümesi: İbn Hişâm'ın siyerinin, Aydınlı Eyyub b. Halil (ö.986/1578) tarafından yapılmış olan tek tercümesidir.⁹³

3. XVI. ASIR

a. Meâricü'n-Nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve Tercümesi: X/XVI. asrın Osmanlı ulemasından ve Koca Nişancı adıyla tanınan Celalzâde Mustafa Çelebi (ö.975/1567) tarafından, Molla Muin Miskin el-Ferâhî'nin Farsça olarak yazdığı

⁹⁰ Bk., el-Shaman, age., s.XLVIII-LV.

⁹¹ "Siyer", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.VIII, s.31.

⁹² Bk., el-Shaman, age., s.LVI-LIX.

⁹³ Ayrıntılı bilgi için Bk., el-Shaman, age., s.CII ve metin kısmı için Bk., s.1-531.

siyer kitabının ilk Türkçe tercümesidir. Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle tercüme edilmiştir.⁹⁴

b. Meâlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn: Şihâbüddin Ahmed el-Hatîb el-Kastalânî (ö.923/1517)'nin "el-Mevâhibü'l-Ledünniye" adlı Arapça siyer kitabının meşhur şair Bâki (ö.1008/1599–1600) tarafından yapılan tercümesidir. Vezir Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle tercüme edilmiştir.⁹⁵

c. el-Mevâhibü'l-Ledünniye bi'l-Minahi'l-Muhammediye Tercümesi: el-Kastalânî'nin "el-Mevâhibü'l-Ledünniye" sinin ikinci tercümesi olan bu eser, Manisalı Mahmud (ö.X/XVI. asır) isimli bir zat tarafından tercüme edilmiştir. Mütercim, tercüme sebebi olarak, daha önce yazılan siyer kitaplarından bir kısmının nazım olduğundan, anlaşılmasında bazı güçlüklerle rastlanılmasını ve bazı kısımlarında da güvenilir olmayan bilgilere yer verilmesini göstermiştir.⁹⁶

d. Siyer-i Kazerûnî Tercümesi veya Sahahifü'l-İber ve Lataifü's-Siyer: Fars edebiyatında "*Siyer-i Afîf*" veya "*Siyer-i Kazerûnî*" adıyla tanınan siyer kitabınının Türkçe ilk tercümesidir. 1595 tarihinde İznikli Vahyîzâde Mehmed b. Ahmed (ö.1018/1609) tarafından Üsküdar Dâru'l-Hadis'te müderris iken tamamlanmıştır.⁹⁷

4. XVII. ASIR

a. Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî veya Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi: Molla Muin Miskin'in "*Meâricü'n-Nübüvve*" adlı eserinin ikinci tercümesi olan bu siyer kitabı, Altıparmak adıyla meşhur Üsküplü Çıkrıkçîzâde Mehmed (ö.1033/1623) tarafından kaleme alınmıştır. Halk tarafından çok rağbet gören bu eser, "*Altıparmak Tarihi*" adıyla tanınmıştır. Altıparmak'ın tercümesi, sade dil kullanmasından dolayı halk arasında daha önce

⁹⁴ Bk., el-Shaman, age., s.LIX-LXII.

⁹⁵ Bk., el-Shaman, age., s.LXII-LXIV.

⁹⁶ Bk., el-Shaman, age., s.LXIV-LXVI.

⁹⁷ Bk., el-Shaman, age., s.LXVI-LXVII.

yapılan Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin tercümesinden daha fazla yaygınlaşmıştır.⁹⁸

b. Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibi'l-Mirâc veya Siyer-i Veysî: Türkçede telif edilen siyer kitaplarının başında gelen bu eser, Veysî adıyla tanınan Alaşehirli Üveys b. Mehmed (ö.1037/1627) tarafından kaleme alınmıştır.⁹⁹ Veysî, çeşitli Arapça ve Farsça kaynaklardan yararlanarak yazdığı bu eserinde, tefsir, hadis, lugat ve edebiyat kitaplarına da işaret etmiştir. Siyer-i Veysî adıyla meşhur olan bu eser, Türkçe siyer kitapları içerisinde malumat bakımından en güvenilir ve sağlam siyer kitabı olarak kabul edilmiştir. Bundan sonra yazılan siyerler Veysî'nin tesiri altında kalmıştır. Bundan dolayı esere birçok zeyl yazılmıştır. Eser, Veysî'nin ölümü dolayısıyla eksik kalmış ve ondan sonra gelen bazı yazarlar tarafından tamamlanmıştır. Eser, ağır bir dil ve üslupla yazılmasına rağmen Veysî'nin kitap içinde gösterdiği samimi duyguları dolayısıyla halk kitleleri arasında çok yayılmıştır.¹⁰⁰ Mevzu ve menkıbelerinin çekiciliği dolayısıyla hem Veysî'ye hem de onun nesir tarzına geniş şöhret sağlamıştır.¹⁰¹

c. Siyer-i Veysî Zeyli: Nevizâde Ataullah (ö.1044/1634) tarafından Siyer-i Veysî'ye yazılan ilk zeyldir. Ancak müellifin ölümü dolayısıyla tamamlanamamıştır.¹⁰²

d. Siyer-i Veysî Zeyli: Bosnalı Sâmi-i Abdulkerim (ö.1096/1684) tarafından yazılmıştır.¹⁰³

e. Siyer-i Veysî Zeyli veya Zeyl-i Nâbî: Meşhur şâir Nâbî (ö.1124/1712)'nin bu eseri Siyer-i Veysî'ye yazılan zeyllerin en önemlisidir. Nâbî bu eserde, Veysî'nin külfetli ve süsle dolu üslubunu takip etmiş ve Veysî'den aşağı kalmamak için büyük gayret sarfetmiştir. Eseri telif ederken Arapça ve Farsça

⁹⁸ Bk., el-Shaman, age., s.LXVIII-LXIX; "Siyer", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.VIII, s.31.

⁹⁹ "Siyer", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, c.IX, s.3624; "Siyer", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.VIII, s.31.

¹⁰⁰ Bk., el-Shaman, age., s.LXIX-LXXII.

¹⁰¹ Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I-II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, c.II, s.681.

¹⁰² el-Shaman, age., s. LXXII-LXXIII.

¹⁰³ el-Shaman, age., s. LXXIII.

siyer kitaplarından istifade etmiştir. Eser, Nâbî'nin Siyer-i Veysî için yazdığı birinci zeyldir. Eserde Mekke'nin fethine kadar olan olaylar anlatılmaktadır.¹⁰⁴

f. Zeyl-i Zeyl-i Nâbî: Nâbî'nin Siyer-i Veysî'ye yazdığı ikinci zeyldir. Nâbî aradan yirmi yıl geçtikten sonra Zeyl'ine bir zeyl daha yazmıştır. Bu eser, Mekke'nin fethinden hicretin dokuzuncu yılına kadar meydana gelen olayları anlatmaktadır.¹⁰⁵

g. Siyer-i Veysî'nin Zeyli'nin Zeyli: Bağdatlı Nazmizâde Hüseyin Murtaza (ö. 1134/1721) tarafından Siyer-i Veysî'ye Nâbî'nin yazdığı zeyle yapılan zeyldir. Eserde Halid b. Velid ile Amr b. Âs'ın seriyyelerinden Hz. Peygamber'in vefatına kadar olan olaylar anlatılmaktadır. Eser 1107/1695 yılından önce tamamlanmıştır.¹⁰⁶

h. Siyer-i Kâzerûnî Tercümesi: XI/XVII. asrın Osmanlı ulemasından Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi tarafından, "*Siyer-i Kâzerûnî*"nin ikinci Türkçe tercümesidir. Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi, bu tercümeyi, kardeşi ve hocası Karaçelebizâde Mehmed Efendi'nin emriyle yapmış ve IV. Sultan Murad'a ithaf etmiştir. Eser 1041/1631 yılından önce bitirilmiştir. Yaygın bir eserdir.¹⁰⁷

ı. Siyer-i Nebî: Riyâzî Mehmed Efendi (ö.1054/1644) tarafından kaleme alınmıştır.¹⁰⁸

i. el-Fevayihü'n-Nebeviyye fi's-Siyeri'l-Mustafaviyye: Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi (ö.1068/1657)'nin Siyer-i Nebî'ye dair ikinci eseridir. Eser doğrudan doğruya müellif tarafından bu adla yazılmıştır. Müellif, eserde sanatlı ve secili bir üslup kullanmıştır.¹⁰⁹

5. XVIII. ASIR

a. Siyer-i Nebî: XVII. asır sonu ve XVIII. asrın başı Osmanlı şair ve alimlerinden Abdulbâki Ârif (ö.1125/1713)'nin siyere dair yazdığı eserdir.

¹⁰⁴ Bk., el-Shaman, age., s. LXXIII-LXXVI.

¹⁰⁵ Bk., el-Shaman, age., s. LXXVI.

¹⁰⁶ el-Shaman, age., s. LXXVI- LXXVII.

¹⁰⁷ Bk., el-Shaman, age., s.LXXXI.

¹⁰⁸ Bk., el-Shaman, age., s.LXXXI.

¹⁰⁹ Bk., el-Shaman, age., s.LXXXII-LXXXIII.

Abdulgâki Ârif, eserini yazarken Arapça ve Farsça siyer kitaplarından yararlanmış, ancak tamamlayamadan vefat etmiştir. Sonradan Vezir-i Azam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın emriyle Ârif Efendi'nin damadı Faiz Efendi el-Hüseynî tarafından 1719 yılında tertiplenmiştir.¹¹⁰

b. Siyer-i Veysî Zeyli: Bu zeyl III. Sultan Selim zamanında Tıflî namıyla meşhur Ahmet Tıflî Efendi (ö.XVIII. asrın sonu XIX. asrın başları) tarafından kaleme alınmıştır. Müellif, Veysî, Nâbî, Nazmizâde ve Murtaza gibi koyu, külfetli bir üslup kullanmıştır. Eserde daha önce yazılan zeyllerde geçmeyen ve iyice anlatılmayan hadiseler anlatılmaktadır. Müellif, Nâbî ve Nazmizâde'yi tenkit etmektedir.¹¹¹

e. Siyer-i Veysî Zeyli: Koçhisârîzâde Süleyman Tâlip (ö.1206/1792 yılından sonra) tarafından 1792'de tamamlanmıştır. Nâbî'nin birinci zeyline zeyl mahiyetindedir. Benî Kaynuka gazâsından Hudeybiye sulhuna kadar olan olayları anlatmaktadır.¹¹²

f. Ravzatu'l-Ahbâb fî Sîreti'n-Nebî ve'l-Âl ve'l-Ashab Tercümesi: Cemâlüddin Atâullah b. Fadlullah el-Hüseynî eş-Şîrâzî'nin "*Ravzatu'l-Ahbab*" adlı eserinin, Manisalı Benlizâde Mahmud (ö.1138/1725 veya 1140/1727) tarafından yapılan Türkçe tercümesidir.¹¹³

e. Mevhibe-i Seniye mine's-Sîreti'z-Zekiye: Ahmed b. İbrahim Tobhanevi (ö.1182/1769 yılından önce) tarafından çeşitli Arapça kaynaklardan yararlanılarak yazılmıştır. Muhtasar bir siyer kitabı mahiyetindedir.¹¹⁴

6. XIX. ASIR

a. Manzum Siyer-i Nebî veya Şerâfetnâme: İstanbullu İbrahim Hanîf Efendi (ö.1217/1802) tarafından manzum tarzda yazılmış bir siyer kitabıdır.

¹¹⁰ Bk., el-Shaman, age., s. LXXXIV-LXXXVI.

¹¹¹ Bk., el-Shaman, age., s. LXXVII-LXXIX.

¹¹² Bk., el-Shaman, age., s. LXXX.

¹¹³ Bk., el-Shaman, age., s. LXXXIII-LXXXIV; "Siyer", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.VIII, s.31.

¹¹⁴ Bk., el-Shaman, age., s. LXXXVI-LXXXIX.

Veysî'nin siyeriyle bazı benzerlikler arz etmektedir. Eserde Mevlana'nın Mesnevi'sinden beyitler bulunmaktadır.¹¹⁵

b. Siyer-i Halebî Tercümesi: Ragıp Paşa hocası denmekle meşhur olan İbrahim b. Mustafa el-Halebî el-Mudarî'nin "*Nazmu's-Sîreti'n-Nebeviyye*" adlı eserinin ilk Türkçe tercümesidir. XIX. Asır Osmanlı yazarlarından Ayntablı Mütercim Asım Efendi (ö.1235/1820) tarafından III. Sultan Selim zamanında tercüme edilmiştir.¹¹⁶

c. Şerh-i Kaside-i Halebî Tercümesi: İbrahim b. Mustafa el-Halebî'nin "*Nazmu's-Sîreti'n-Nebeviyye*" adlı eserinin, ikinci Türkçe tercümesidir. Mehmed Efendi (ö. 1216/1801 yılından sonra) tarafından tercüme edilmiştir. Müellif eserini Bağdat'ta 1801 yılında bitirmiştir.¹¹⁷

d. Tercümetü'l-Müntehâb min Siyeri'r-Resûl: Ebu'l-Hasen el-Bekrî siyerinden, İbrahim Ganim Efendi (ö.1230/1815 yılından sonra) tarafından yapılmış tercümedir. Telif tarihi 1815, istinsah tarihi 1817'dir.¹¹⁸

e. Siyer ve Ensâb-ı Nebî ve Menâkıb-ı Ashâb: Mehmet Said b. Pîr Osman (ö.1234/1818 yılından sonra) tarafından yazılmıştır.¹¹⁹

f. Ahsenü'l-Ahbâr: Ahmed Vehbi Efendi (ö.1235/1819 yılından sonra) tarafından kaleme alınmıştır.¹²⁰

g. Manzum Siyer-i Nebi: Abdulfettah Şefkat Efendi (ö.1242/1825) tarafından III. Sultan Selim zamanında kaleme alınmıştır.¹²¹

h. Ziyâü'l-Cinân ve Şifâü'l-Cenân: İbrahim b. Ahmed Takadî (ö.1255/1839) tarafından yazılmıştır.¹²²

¹¹⁵ Bk., el-Shaman, age., s. LXXXIX-XCII.

¹¹⁶ Bk., el-Shaman, age., s. XCII-XCIV; Çoğ, age., s.31; "Siyer", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.VIII, s.31.

¹¹⁷ Bk., el-Shaman, age., s. XCIV.

¹¹⁸ Bk., el-Shaman, age., s. XCV-XCVI.

¹¹⁹ Bk., el-Shaman, age., s. XCVI.

¹²⁰ Bk., el-Shaman, age., s. XCVI.

¹²¹ Bk., el-Shaman, age., s. XCVI.

¹²² Bk., el-Shaman, age., s. XCVIII.

1. Mahmûdu's-Siyer: Eyüp Sabri Paşa (ö.1308/1890) tarafından yazılmıştır.¹²³

i. Siyer-i Veysî: Üveys b. Mehmet Veysî, tashih: Sadullah Said Ahmedî, Vezirhan Matbaası, İstanbul 1245/1830.¹²⁴

j. Tercüme-i Siyer-i Kebîr: çev: Mehmet Münib Ayıntabi, İstanbul 1241/1826.¹²⁵

k. Kitâb-ı Siyer-i Nebî: Abdurrahman, Esad Efendi Taş Destgâhı, İstanbul 1289/1874.¹²⁶

l. Muhtasar İslâm Tarihi: Mehmet Azmi İbrahim Hakkı Paşa, Kasber Matbaası, İstanbul 1284/1868.¹²⁷

m. Hakâik-i Kelâm fî Târih-i İslâm: Suphi Paşa, Dâru't-tıbâatil'î-Âmire Matbaası, İstanbul 1297/1881.¹²⁸

n. Muhtasar Târih-i İslâm: Mehmet Murat Mizancı, İstanbul 1296/1880.¹²⁹

o. Muhtasar İslâm Tarihi: İsmail Kenan, İstanbul 1306/1890.¹³⁰

ö. Muhtasar İslâm Tarihi: İzmirli Mehmet Mîhrî, İstanbul 1307/1891.¹³¹

p. Siyer-i Nebî: Hakkı, Matbaa-i Ebu'z-Ziyâ, İstanbul 1308/1892.¹³²

r. Muhtasar Tarîh-i İslâm: Ali Cevâd, Kasber Matbaası, İstanbul 1308/1892.¹³³

s. Muhtasar İslâm Tarihi: İsmail Rahmi, İstanbul 1311/1895.¹³⁴

¹²³ Bk., el-Shaman, age., s. XCVIII; Coğ, age., s.32; "Siyer", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.VIII, s.31.

¹²⁴ Bk., Coğ, age., s.31.

¹²⁵ Bk., Coğ, age., s.32.

¹²⁶ Bk., Coğ, age., s.32.

¹²⁷ Bk., Coğ, age., s.32.

¹²⁸ Bk., Coğ, age., s.32.

¹²⁹ Bk., Coğ, age., s.32.

¹³⁰ Bk., Coğ, age., s.32.

¹³¹ Bk., Coğ, age., s.32.

¹³² Bk., Coğ, age., s.32.

¹³³ Bk., Coğ, age., s.33.

¹³⁴ Bk., Coğ, age., s.33.

ş. Muhtasar Tarîh-i İslâm: Mehmed Halid Vecihi, Asır matbaası, İstanbul 1316/1899.¹³⁵

t. Akıl Yahut Ahir Zaman Peygamberi: İzmirli Hocaşâde Mehmet Ubeydullah, Filibe 1316/1899.¹³⁶

6. XIX. ASRIN SONU VE XX. ASRIN BAŞI¹³⁷

a. Siyer-i Nebî: Hakkı Bıçakçioğlu tarafından yazılmıştır. 1305'te İstanbul'da basılmıştır.

b. Levâmîü'n-Nûr: Mehmed Tevfik Paşa tarafından yazılmıştır. 1308'te İstanbul'da basılmıştır.

c. Mi'rât-ı Muhammediye ve Menâkıb-ı Ahmediye: Yusuf Ziya Yozgadi tarafından yazılmıştır. 1313'te İstanbul'da basılmıştır.

d. Nazmu's-Siyer: Trabzonlu Hafız Mahmud Zühdi (ö.1332/1913)'nin manzum bir eseridir. 1324'te Trabzon'da basılmıştır.

e. Akvemü's-Siyer: Düzceli Yusuf Suad tarafından yazılmıştır. 1327'de İstanbul'da basılmıştır.

f. Hayat-ı Hazret-i Muhammed: Lütfullah Ahmed tarafından kaleme alınmış, 1331-1332'de basılmıştır.

g. Siyer-i Celile-i Nebeviye ve Şemâil-i Şerife-i Mustafaviyye: Konyalı Hüseyin b. Tevfik tarafından yazılmış, İzmir'de 1338/1922'de basılmıştır.

h. Sîretü'n-Nebî. Abdullah Atıf Tüzüner tarafından yazılmış, 1229-1342'de İstanbul'da basılmıştır.

ı. Ecmelu's-Siyer li-Ekmeli'l-Beşer: Aksekili Mustafa Hakkı tarafından kaleme alınmış, 1340/1924'te İzmir'de basılmıştır.

i. Siyer-i Nebî: Mehmed Ziya tarafından yazılan bu eser, 1340/1424 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.

¹³⁵ Bk., Coğ, age., s.33.

¹³⁶ Bk., Coğ, age., s.33.

¹³⁷ Bk., el-Shaman, age., s. XCVIII.

7. ZAMANI VE MÜELLİFİ BELLİ OLMAYAN SİYER KİTAPLARI¹³⁸

a. Siyer-i Nebî: Yazarı belli değildir. Dil ve üslûbundan XI/XVII. asra ait olduğu tahmin edilmektedir. Arapça ve Farsça siyer kitaplarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

b. Siyer-i Nebi: Halid Efendi diye bir zat tarafından yazılmış, manzum bir eserdir.

c. Siyer-i Muhtasara: Kemal (1304/1856 yılında Kemal Ahmed Paşa olabilir.) diye bir zat tarafından kaleme alınmıştır.

¹³⁸ Bk., el-Shaman, age., s. XCIX-C.

İKİNCİ BÖLÜM

ERZURUMLU KADI MUSTAFA DARÎR

I. MÜELLİFİN YAŞADIĞI DÖNEM

Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr, hayatı boyunca sosyal, kültürel ve siyasî yakınlığı bulunan üç ayrı coğrafi bölgede bulunmuştur. Bunlar; sırasıyla Darîr'in çocukluk, gençlik ve olgunluk döneminin bir kısmının geçtiği Erzurum ve çevresi, yani Doğu Anadolu Bölgesi, olgunluk ve yaşlılık döneminin bir kısmının geçtiği Mısır ve son olarak yaşlılık ve hayatının son zamanlarının geçtiği Karaman, Şam ve Halep'tir.

Bir kültür ortamını doğru tanıyabilmek için geniş bir bakış açısının gerekli olduğu bilinen bir gerçektir. Çünkü kültürel birikim, yüzyıllarla ifade edilebilecek bir süreçte gerçekleşmektedir. Darîr'in, nasıl bir sosyal çevrede yaşadığı ve yaşadığı bölgedeki mevcut siyasî yapının, kültürel yapıyı nasıl etkilediği sorularına verilecek her cevap, Darîr'in, doğru anlaşılmasına katkı sağlayacak olması bakımından önemlidir. Darîr'in hayatı, Anadolu, Mısır ve Suriye üçgeninde geçmiştir. Dolayısıyla, Darîr'in yaşadığı dönem olan XIV. asırda bu üç bölgedeki mevcut siyasî, sosyal ve kültürel şartların, genel hatlarıyla ortaya konması zorunluluk arz etmektedir. Biz bu başlık altında XIV. asırda Anadolu, Erzurum, Mısır ve Suriye'yi siyasî, sosyal ve kültürel açıdan değerlendirmeye çalışacağız.

A. ANADOLU

XIV. asırda Anadolu'da, Selçuklu hâkimiyetinin sona ermesiyle Beylikler dönemi başlamıştır. Konya ve çevresinde Karamanoğulları, Isparta ve çevresinde Hamitoğulları, Beyşehir ve civarında Eşrefoğulları, Muğla-Aydın havalisinde Menteşeoğulları, Kütahya çevresinde Germiyoğulları, Aydın çevresinde Aydınoğulları, Manisa yöresinde Saruhanoğulları, Balıkesir-Çanakkale civarında Karesioğulları, Kastamonu-Sinop çevresinde Candaroğulları, Maraş-Elbistan yöresinde Dulkadiroğulları, Adana yöresinde Ramazanoğulları, Sinop çevresinde

Pervaneoğulları ve Gazi Çelebi Beylikleri, Denizli yöresinde Lâdik Beyliği, Orta ve Doğu Anadolu'da Eratna Devleti hüküm sürmüştür.¹³⁹

Anadolu Beylikleri içinde en büyüğü ve en kuvvetli görüneni, Konya'yı başkent edinerek, Selçuklu Devletinin tam bir mirasçısı gibi duran Karamanoğulları Beyliğidir.¹⁴⁰ Gerek bu beylik ve gerekse diğer Anadolu beylikleri, Anadolu'da yeniden büyük ve bütün bir devlet kurabilmek için büyümek ve her beylik, diğer beylikleri kendi idaresi altında birleştirmek gayreti gütmüştür. Bu yüzden birbirleriyle gizli-açık savaflara girişmişler, ancak bu beyliklerden hiç biri, Anadolu'da siyasî birliği sağlayarak güçlü bir devlet kurmada başarılı olamamıştır. Bu devleti kurmayı, Selçuklular zamanında Bizans sınırlarında ordu komutanlığı yapan ve küçük bir uç beyliği olan Osmanlı Beyliği başarmıştır. Çünkü Osmanlı Beyliği, kurulduğu andan itibaren Anadolu'daki beyliklerle kardeş kavgasına tutuşmak yerine sürekli Rum ve Bizanslılarla savaşmıştır.¹⁴¹

Söğüt ve Domaniç çevresinde kurulan Osmanlı Beyliği, bu asırda bir cihan devleti olmanın temellerini atmaya başlamıştır. Osmanlı Beyliği, bir yandan Avrupa'ya doğru fetihlere devam ederken, diğer yandan Anadolu'da hakimiyeti sağlama yolunda da gayret göstermiştir.¹⁴² Anadolu'nun batı bitiminde, Bizans sınırında kurulan Osmanlı Beyliği, Bizanslıların zararına kendi sahasını devamlı genişleterek, Marmara kıyılarına ulaşmış ve bu asrın sonlarına doğru Anadolu'nun büyük bir kısmını tamamen zaptetmiş, böylece Anadolu'da siyasî birliği yeniden kurduğu gibi, Bizansı, Sırpı, Bulgarları ve nihayet Niğbolu'da Avrupa'nın müttefik kuvvetlerini mağlub ederek, Rumeli'de büyük ve güçlü bir imparatorluk

¹³⁹ Ayrıntılı bilgi için bk., Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri (Siyasî, İdari, Fikri, İktisadi Hayat; İlmi ve İçtimai Müesseseler; Halk ve Toprak)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1937; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995, I-XII, c.I, s.1-91.

¹⁴⁰ Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I-II, Nakışlar Yayınevi, İstanbul (b.y.), c.II, s.332.

¹⁴¹ Bk., Uzunçarşılı, age., c.I, s.1-91; Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I-II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, c.I, s.350.

¹⁴² Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c.II, s.332-333; Kırıcı, Emine, *Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in Siretü'n-Nebi Adlı Eserinde Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1991, s.10-12. Ayrıca Bk., Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.I, s.1-91.

meydana getirmiştir.¹⁴³ Osman Gazi (1299-1326), Orhan Gazi (1356-1359), Murat Hüdavendigar (1359-1389) ve Yıldırım Bayezit (1389-1402), bu asırdaki Osmanlı padişahlarıdır.

Beylikler döneminde, Anadolu'da siyasî birlik bozulmuş ve merkezi otorite yok olmuştur. Bu sebeple, yeni birlik ahilik teşkilatı ile tesis edilmeye çalışılmıştır. Ahilik teşkilatı, Erzurum ve Bayburt'ta da etkili olmuştur. Ayrıca Mevlevîlik, Kalenderîlik ve Haydarîlik gibi tarikatler de bölgede yaygındır.¹⁴⁴

Beylikler döneminde, Selçuklu Sultanlarının yerine, ana dillerinden başka dillere pek vâkıf olmayan, sade Türkmen beylerinin geçmesi, Türkçe'nin XIV. asırda ilim ve sanat dili olarak kullanılmasını sağlamıştır. Birçok âlim, edip ve şair, Türkmen beylerinin teveccühünü kazanmak için Türkçe yazmaya gayret göstermişler; bizzat beylerin kendileri de dinî ve edebî eserlerin Türkçe'ye tercümesini emretmişlerdir. Tefsir kitapları, akaitle ilgili eserler, tasavvuf eserleri, evliya menkıbeleri, tıp kitapları, avcılık kitapları, İslâm tarihine ait eserler, siyer ve mevlid kitapları, özetle medreselerde bilinen ve meşhur olan eserler, Türkçe'ye tercüme edilmeye başlanmıştır. Tasavvuf düşüncesinin ve özellikle saraylarda Mevlevîliğin kazandığı büyük nüfuz neticesinde, bütün bu yeni telif edilen eserlerde Mevlânâ'nın tesiri olmuştur.¹⁴⁵

Bu asırda Anadolu beylikleri bir yandan siyasî teşkilatlanma ve gaza ile uğraşırken, diğer yandan ilmî faaliyetleri himaye etmişler ve geliştirmeye çalışmışlardır. Beyler kendi adlarına ilim ve sanat eserleri telif ve tercüme ettirmişler ve Türkçe'den başka bir dilde yazdırtmamışlardır. Bu dönemdeki mimarî eserler son derece zengin, üslup ve zevk itibarıyla yüksek, güzide eserler olmuştur.¹⁴⁶

¹⁴³ Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Sadeleştirenler: Dr. Orhan F. Köprülü, Nermin Pekin), Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 1981, s.339; Bk., Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.I, s.1-91 ;Banarlı, age., c.I, s.350-352.

¹⁴⁴ Akkuş, age., s.120-121.

¹⁴⁵ Bk., Köprülü, age., s.343-345.

¹⁴⁶ Kırıcı, age., s.10; Bk., Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983, I-XIV, c.II, s.4-63.

Beylikler, yalnız siyasî alanda değil, kültürel alanda da bir yarış içinde olmuşlardır. Bu dönemde Türkçe, Farsça ve Arapça'nın yanında yer almış ve verilen çok sayıda telif-tercüme eserle yüzyılın sonunda yerleşik edebiyat dili olmuştur. Mimari ve sanatta da Beylikler, bulundukları yer ve çevrenin güzelleştirilmesini sağlamış, sanat, bilim ve edebiyatı desteklemişlerdir.¹⁴⁷

XIV. asrın sonuna gelindiğinde Anadolu'da, kuvvetli kültürü ve hayatın her alandaki zengin gelenekleri ile güçlü bir toplum oluşmuştur. Göçebe feodalizmi büyük ölçüde kırılmış, yerine tek devlet fikri yerleşmiştir. Selçuklularda yaygınlaşan medrese eğitimi, Anadolu'da genişleyerek devam etmiştir. Cami içinde gelişen genel eğitim yanında medreseler, yüksek öğrenim vermiş ve devleti yönetecek olan kadroları hazırlamıştır. Tekkeler, halka dönük çalışmalar yapmış, medreseler ise aydınları yönlendirmiştir. Tekkeler, halkla iç içe olduğundan, açık ve kurucu bir unsur olarak toplumun içinde yer almış ve gaza ruhunu besleyen birer ocak haline gelmiştir. Neticede tekke eğitiminden geçen Orta Asya insanı, ruh yapısına uygun olarak her biri birer alperen olmuş ve uçlara koşmuştur.¹⁴⁸

Bu asırda Anadolu'daki kültürel zenginliği göstermesi açısından meydana getirilen başlıca şu eserlerden bahsetmek mümkündür:

İnançoğulları bölgesinde, bir "*Fatiha Tefsiri*" ile "*İhlas Tefsiri*" yapılmış, Aydınogulları bölgesinde Mehmet Bey adına Ebû İshak Sa'lebî'nin "*el-Arâis*" adlı "*Kıyas-ı Enbiya*"sı tercüme edilmiş, Mesud tarafından Umur Bey adına "*Kelile ve Dimne*" tercüme edilmiştir.¹⁴⁹

Gülşehrî, 1317'de Ferîdüddin Attâr'ın "*Mantıku't-Tayr*"ını aynı adla tercüme etmiştir. Âşık Paşa'nın "*Garibnâme*"si, mesnevi tarzında yazılmış didaktik bir eserdir. Âşık Paşa, ayrıca "*Fakirnâme*", "*Vasf-ı Hâl*", "*Hikâye*" ve "*Kimyâ Risâlesi*" adlı eserlerini bu asırda meydana getirmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Akkuş, age., s.121; Kırıcı, age., s.10; Ayrıntılı bilgi için bkz, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.I, s.1-91.

¹⁴⁸ Kırıcı, age., s.12.

¹⁴⁹ Bk., Banarlı, age., c.I, s. 377; Köprülü, age., s.340

¹⁵⁰ Bk., Banarlı, age., c.I, s.377-383. Köprülü, age., s.338-353.

Divan Edebiyatında, Hoca Mesud ve yeğeni İzzeddin Ahmet “*Süheyl u Nevbahâr*”ı yazmış, Sâdî’nin “*Bostân*”ını 1354’te “*Ferhengnâme Sâdî*” adıyla tercüme etmiştir. Şeyhoğlu Mustafa, 1387’de “*Hurşidnâme*”yi tamamlamış, 1401’de “*Kenzü’l-Küberâ*”, “*Merzubannâme*” ve “*Kâbusnâme*”yi yazmıştır.¹⁵¹

Meddâh Yusuf, 1368’de “*Varka ve Gülşâh*”ı yazmıştır. Bu asrın velûd yazarlarından biri de Ahmedî’dir. “*Divân*”ından başka “*İskendernâme*” tercümesi vardır. Bu eserin arasına ilave edilen başka bir eseri de “*Osmanlı Tarihi*”dir. Emir Süleyman için “*Tervihu’l-Ervâh*”ı yanında “*Mirkâtü’l-Edeb*”, “*Mizânü’l-Edeb*” ve “*Miyânü’l-Edeb*” adlı eserleri de vardır. Şair Muhammed’in “*Aşknâme*”si 1398’de yazılmış mesnevi tarzında bir romandır.¹⁵²

Bu asırda Anadolu halk edebiyatı, XIII. asırdaki kadar zengin bir asır yaşamıştır. XIII. asır Tasavvuf Edebiyatının abidesi Yunus Emre’yi yetiştirirken, XIV. asır Halk Edebiyatı da bu şairin çizdiği yolda yeni, fakat en az onun kadar güçlü şairler yetiştirmiştir. Said Emre ve XIV. asrın sonu XV. asrın başında yaşamış Kaygusuz Abdal bunlardandır. Diğer taraftan XIV. asır, özellikle Doğu Anadolu’da Dede Korkut hikâyelerinin geliştiği asırdır. İlim âleminde mükemmel şeklini bularak XIV. asır veya XV. asırda yazıya aktarıldığı kabul edilen Dede Korkut hikâyeleri, bu asırda halk arasında büyük bir ilgiyle yaşayıp gelişmiştir. Hikâyeler, Anadolu’ya yerleşen Oğuz boylarının hayatları hakkında elimizde bulunan en kuvvetli belgedir. Eser, hem halk edebiyatı, hem bazı tarihi hadiseler, hem dil ve hem de folklor açısından en kıymetli kaynak eserimizdir.¹⁵³

Sonuç olarak XIV. asır, Anadolu’da Türkçe’nin, kesin olarak zaferini kazandığı kazandığı zaman dilimidir. Anadolu’nun, bu asırdaki siyasî ve sosyal hayatı Türkçe’nin burada kuvvetle tutunmasına hizmet etmiş;¹⁵⁴ Türkçe yalnız halk arasında değil, yüksek sınıflar arasında da ilim ve edebiyat dili olmuştur.¹⁵⁵ Türkler, buraya önce fetih ve gaza ordularıyla, sonra göçlerle gelip yerleşmişler, daha sonra da Moğol vahşeti önünde durmak istemeyerek Anadolu’ya gelip,

¹⁵¹ Bk., Banarlı, age., s.I, s.383-385; Köprülü, age., s.338-353.

¹⁵² Bk., Banarlı, age., c.I, s.385-396; Köprülü, age., s.338-353.

¹⁵³ Bk., Banarlı, age., c.I, s.397-413.

¹⁵⁴ Banarlı, age., c.I, s.375.

¹⁵⁵ Köprülü, age., s.352.

burada Türk nüfusunu çoğaltmışlardır.¹⁵⁶ Tarihe, Anadolu beylikleri diye geçen Beylikler, kendi hükümet merkezlerini, aynı zamanda bir kültür ve sanat merkezi yapmak için çalışmıştır. Gerek aralarındaki rekabet yüzünden, gerek eski ve millî bir devlet geleneğine uyarak ilim ve sanat adamlarına büyük saygı göstermiş, onları korumuş ve böylelikle, kendi ülkelerinin ilim ve sanatta, diğer ülkelerden üstün olmasını sağlayacak tedbirler almışlardır.¹⁵⁷

Selçuklular devrinde başlayan yeni Türk mimari ekolü, Beylikler devrinde bütün Anadolu sathında güzel eserler vermiştir. Her beylik, kendi başkentinde ve diğer şehir ve kasabalarda camiler, medreseler, türbeler, çeşmeler, imaretler ve diğer mimari abideler kurmayı devletin vazifesi bilmiştir.¹⁵⁸

B. ERZURUM

Erzurum, kültür tarihimiz açısından bakıldığında, Anadolu'da Türk-İslâm kültürünün en eski merkezleri arasında bulunmaktadır. Sahip olduğu şahsiyet ve eserler, yüzyıllarca Türk-İslâm kültüründe derin izler bırakmış ve fikir hayatını yönlendirmiştir.

Doğu Anadolu'da, ilk Türk beyliği Saltuklulardır (1071-1202). Sultan Alparslan'ın, Anadolu'nun Türkleştirilmesiyle görevlendirdiği üç beyden biri olan Saltuk Bey, Erzurum ve çevresinde hâkimiyet kurmuştur. Sultan Alparslan, Malazgirt zaferinden sonra Erzurum ve çevresini Saltuk Bey'e ikta olarak vermiştir. Büyük Selçuklu Devletinin parçalanmasından (1157) sonra Saltuklular, Anadolu Selçuklu Devletine bağlandı. II. Süleyman Şah, Saltukluları ortadan kaldırarak kardeşi Tuğrul Şah'a ikta olarak verdi (1202). I. Alaaddin Keykubad, meşhur komutanlarından Mübarüziddin Çavli'yi Erzurum'a subaşı tayin ederek,

¹⁵⁶ “Moğollar, Orta Asya Türklüğünü ve medeniyetini imha ederken istilânın dehşeti karşısında onların kılıcından kurtulan büyük göçebe kitleleri ve şehirli âlim, tâcir, edebiyatçı ve sanatkârlar da Anadolu'ya sığınıyor, Selçuklu hudutlarında eskiden beri mevcut göçebeleri üzerine muhâceret dalgaları yeni Türkmen kitleleri yığıyor ve uçlardaki kesâfeti azim bir şekilde artırıyordu...”Bk., Turan, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I-II, Nakışlar Yayınevi, İstanbul (b.t) c.II, s.328-329.

¹⁵⁷ Banarlı, age., c.I, s.375.

¹⁵⁸ Bk., Banarlı, age., c.I, s.353.

yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı, şehri tahkim ettirdi ve gerekli tedbirleri aldırdı.¹⁵⁹

Erzurum, 1242’de Moğol ordusu komutanı Baycu Noyan tarafından tahrip edildi ve halkının çoğu kılıçtan geçirildi. Anadolu Selçuklu Devleti, Köseadağ yenilgisinin (1243) ardından, Moğolların hâkimiyetini tanıyınca, şehir bundan etkilendi. Erzurum, Anadolu’ya çeşitli vesilelerle, akınlar düzenleyen Moğol ordularının uğrak yeri olmasından dolayı çok zarar gördü ve halk, başka yerlere göç etmek zorunda kaldı. Erzurum, Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasından (1308) sonra İlhanlılara bağlandı.¹⁶⁰ Şehirde imar faaliyetleri, bu dönemde de devam etmiş olup, Yakutiye ve Ahmediye medreseleri ile bazı kümbetler bu dönemin eserleridir.¹⁶¹

Erzurum, İlhanlıların parçalanmasından sonra en karışık dönemini yaşadı. İlhanlıların bıraktığı boşluktan, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen aşiretleri yararlandılar ve birbirleriyle mücadeleye giriştiler. İlhanlılar zamanında Doğu Anadolu, birisi merkezi Ahlat olmak üzere Van bölgesi eyaleti, diğeri merkezi Musul olmak üzere Diyarbakır, Mardin ve Musul bölgelerini kapsayan iki ayrı bölgeye ayrılmıştır. Diyarbakır Valisi Sutay (ö.1332)’ın oğlu Hacı Tugay ile diğeri oğlu Barımbay’dan olan torunu İbrahim Şah, Sutay zamanında Musul’dan Erzurum’a kadar genişlemiş olan eyaleti ele geçirmek için birbirleriyle mücadeleye başladıklarında, Karakoyunlular, Hacı Tugay’ı, Akkoyunlular ise, İbrahim Şah’ı desteklemişlerdir. Bu taht kavgasını, Hacı Tugay kaybetmiş ve 1343 yılında yeğeni tarafından öldürülmüştür. Bu mücadele sonunda Karakoyunlular, Musul, Van Gölü çevresi ve Erzurum’a; Akkoyunlular ise, Diyarbakır çevresine hâkim olmuşlardır.¹⁶² Emir Çoban’ın torunu Şeyh Hasan 1340’da Erzurum’a gelerek Tugaylıları şehirden uzaklaştırmıştır.¹⁶³

¹⁵⁹ Küçük, Cevdet, “Erzurum”, *DİA*, I-XXX, TDV Yay. İstanbul 1995, c.XI, s.323; Ayrıca bk., Yinanç, Mükrimin H. “Erzurum”, *İA*, I-XIV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, c.IV, s.349-350.

¹⁶⁰ Akkuş, Metin, “Kadı Darîr Döneminde (XIV. YY.) Siyasî Görünüm ve Sosyal Hayat”, *Hukuk Adamı ve Şair Kadı Darîr Paneli*, Erzurum Kalkınma Vakfı Yay. Erzurum 2000, s.120.

¹⁶¹ Akkuş, age., s.120.

¹⁶² Akkuş, age., s.122.

¹⁶³ Küçük, “Erzurum”, *DİA*, c.XI, s.323.

Erzurum, 1360'ta Eratnaoğullarının ve onların Erzincan Valisi Mutahharten'in nüfuzu altına girdi. 1385'te Karakoyunluların eline geçen şehir, 1387'de bütün Doğu Anadolu ile birlikte Timur ordularınca istila edildi. Timur 1400 ve 1402'de iki defa daha şehre geldi. Ankara savaşından dönerken şehrin idaresini tekrar Mutahharten'e verdi.¹⁶⁴

Akkoyunlular, XIV. asrın ikinci yarısından sonra Erzurum'da görülmeye başlamışlardır. Ancak bu bölgedeki asıl etkinlikleri XV. asırdadır. Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadeleleri döneminde Kadı Mustafa Darîr'in Erzurum'da olduğu, ancak, Akkoyunlular Erzurum'da görüldüğünde, onun bölgeden uzaklaşıp, Mısır'a ve oradan da Şam ve Halep'e geçtiği görülür. Darîr, Karakoyunlular dönemi edebî şahsiyetlerinden biri olarak anılmaktadır.¹⁶⁵

XIV. asırda Erzurum'da, Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra, sırasıyla İlhanlılar, Akkoyunlular ve Karakoyunlular hâkimiyet kurmuşlardır. Bu devletlerden başka Erzurum'da Sutaylılar (1336-1340), Çobanlılar (1340-1358), Eratnalılar (1335-1381) ve Mutahharten (1379-1403) gibi kısa süreli yönetimler hüküm sürmüştür.¹⁶⁶

Erzurum, doğu ve batının birleşip ayrıldığı bir ticari kavşak durumundadır. Akdeniz ve Suriye çevresinden hareket edip Konya, Kayseri, Sivas ve Erzincan'dan gelenler Azerbaycan ve Irak'a varabilir; Türkistan'dan Erzurum'a ulaşanlar, aynı yolla Akdeniz veya Trabzon çevresine geçebilirlerdi. Ticari açıdan büyük kervan yollarının içinde çok önemli bir merkez olarak görünen şehir ve çevresi, aynı zamanda kültürel hareketler ve istilalar için de odak noktasıdır. Bu bölgeyi kontrol altına alan, birçok bölgede etkin bir konuma geçebilmektedir.¹⁶⁷

XIV. asrın ortalarına kadar Erzurum'da birçok medrese ve mescit yapılmıştır. Medreselere devam eden talebinin yemekleri, vakıf gelirleriyle karşılandığından fakirlerin de okumaları mümkün olmuştur.¹⁶⁸ Yakutiye,

¹⁶⁴ Küçük, "Erzurum", *DİA*, c.XI, s.323; Bk., Yinanç, "Erzurum", *İA*, c.IV, s.349-351.

¹⁶⁵ Akkuş, age., s.122.

¹⁶⁶ Akkuş, age., s.117.

¹⁶⁷ Akkuş, age., s.120.

¹⁶⁸ Beygu, Abdurrahim Şerif, *Erzurum, Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1936, s.164.

Ahmediye ve Sultanîye medreseleri, XIV. asrın Erzurum'a armağanlarıdır.¹⁶⁹ Bu medreseler, yalnız Erzurum'un değil, çevresinin de birer ilim müessesesi olmuştur.¹⁷⁰

Sonuç olarak XIV. asırda Erzurum ve çevresi karışıkların hâkim olduğu bir bölgedir. Darîr de bu karışıklıklardan etkilenmiştir.

C. MİSİR VE SURİYE

Türklerin, Anadolu, Suriye ve Mısır çevresinde bir kültür çevresi ve siyasî otorite oluşturdıkları bilinen bir gerçektir.

XIII. asrın ilk yarısında Mısır ve Suriye'de hüküm süren Eyyûbîler, siyasî varlıklarını, daha önce Abbasîlerin yapmış olduğu gibi, Türk unsurlara dayandırma yoluna gitmiş ve Moğol istilasının yol açtığı karışıklıkların da bir sonucu olarak Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kıpçakların bir kısmını alıp ülkelerine yerleştirmişlerdir. Böylece başlangıçta ücretli asker, köle durumunda bulunan bu Türk unsuru, kısa zaman içinde hâkim durumuna geçerek Mısır ve Suriye'de yüzyıllarca hüküm sürmüşlerdir.¹⁷¹

Melik Sâlih Eyyûb'un Türk asıllı dul eşi Şecerüddür'ü tahta geçiren Bahrî Memlûk emirleri, onun, seksen gün sonra kendi aralarından İzzeddin et-Türkmânî ile evlenip, kocasının lehine tahttan çekilmesi üzerine "*ed-Devletü't-Türkiyye*" de denilen Memlûk Devleti kurulmuş oldu (1250). İlk yıllarda, Suriye'den kaynaklanan Eyyûbî muhalefetini bastıran ve 1260'ta Moğollara karşı kazandıkları Aynicâlût zaferinin¹⁷² ardından durumlarını sağlamlaştıran Memlûkler, daha sonraki otuz yıl içerisinde bölgeyi Haçlılardan temizleyerek halkına, kültürüne ve diline yabancı oldukları bu ülkede, meşruiyetlerini kabul ettirdiler. Bağdat'ın 1258'de Moğollar tarafından işgalinin ardından, Mısır'da hilâfetin ihyasıyla Kahire, İslâm dünyasının dinî ve siyasî merkezi haline geldi. Devletin gerçek kurucusu sayılan I. Baybars (1260-1277), ülke topraklarını ikta bölgelerine

¹⁶⁹ Akkuş, age., s.121.

¹⁷⁰ Bkz. Beygu, age., s.163-170.

¹⁷¹ Akkuş, age., s.123; Tekindağ, M.C. Şehabettin, *Mısır ve Suriye'de Kurulmuş Türk Devletleri / Memlûkler (Türkiye Devleti)*, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1992, c.I, s.324.

¹⁷² Bk., Özaydın, Abdulkerim, "Aynicâlût", *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları, İstanbul 1991, s.IV, s.275-276.

ayırarak Memlûk emirlerine dağıttı ve halkı rahatlatacak imar projeleri gerçekleştirdi. Bu dönem, özellikle kendine has mimarî üslubuyla yapılan medrese ve hayır müesseseleriyle tanınmaktadır.¹⁷³

Kalavun ve onun halefleri (1279-1290) zamanında Memlûkler, devrinin en müreffeh günlerini yaşadı.¹⁷⁴ Özellikle Melik Nâsır Muhammed'in Mısır'a istikrar getiren üçüncü saltanatı döneminde (1293-1341) ekonomik gelişme Memlûk döneminin en yüksek düzeyine ulaştı. Bu devirde halka yüklenen haksız vergilerin büyük bir kısmı kaldırıldı. Aldığı tedbirlerle iktisadî yapıyı yeniden düzene sokan, kıtlıklara ve pahalılığa karşı önlemler alan Sultan'ın yanısıra, emirler de ülkenin imarına, bilim ve sanatın gelişmesine büyük katkıda bulundular.¹⁷⁵ Ayrıca bu dönemde, Mısır-Anadolu münasebetleri sıklaştırıldı. Anadolu'daki emirler bu ilişkilerde önemli rol oynadılar. Türkçe de dinî ve hukukî sahalarda büyük önem kazandı. Muhtelif Türk boy ve oymaklarına mensup Türkmenlerin Mısır'a gelmeleri, Melik Nâsır Muhammed'in, Anadolu beylikleri ile ve bilhassa da Karamanoğulları ile yakın teması sonucunda olmuştur.¹⁷⁶

Melik Nâsır Muhammed'in ardından, onun yerini dolduramayan oğulları ve torunlarının dönemi başladı. On bir yaşında tahta geçirilen ve babasının unvanını alan Melik Nâsır Hasan, sekiz kardeşi içinde babasının başarısını tekrarlayan tek sultan oldu (1347-1361). Ancak, o da 1361'de bir grup isyancı tarafından tahttan indirildi. Bundan sonra Melik Nâsır Muhammed'in torunlarının dönemi başladı (1361-1382). Selahaddin, tahta oturduğunda on iki yaşlarında bir çocuktü. İki yıl süren saltanatının sonunda yönetim, onu tahttan indirip amcası Hüseyin'in oğlu Melik Eşref Şabân'ı tahta geçiren Yelboğa el-Ömerî'nin elinde kaldı. 1363'te henüz on yaşında iken tahta çıkan Melik Eşref Şabân, 1367'den itibaren yönetimi eline almayı başardı. Onun zamanında önemli hadiseler yaşandı. 1365'te İskenderiye Haçlı istilasına uğradı. Haçlılar, büyük katliam yaparak şehri

¹⁷³ Tomar, Cengiz, "Mısır", *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları. Ankara 2004, c.XXIX,s.561; Ayrıca Bk., Yiğit, İsmail, "Memlûkler" *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları Ankara 2004, c.XXIX, s.90-91; Becher, C.H., *İA*, I-XIV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, c.IX, s. 220-226.

¹⁷⁴ Tomar, "Mısır", *DİA*, c.XXIX, s.561.

¹⁷⁵ Tomar, "Mısır", *DİA*, c.XXIX, s.561.

¹⁷⁶ Akkuş, age., s.124.

tahrip etti. Bunlara rağmen Melik Eşref Şabân'ın dönemi oldukça istikrarlı geçti. Sultan'ın ölümü otoritesi yüzünden oldu. Bundan sıkılan bir grup komutan, hac niyetiyle Kahire'den ayrılışından bir süre sonra öldüğü şayiasını yayarak, yedi yaşındaki oğlu Alaaddin Ali'yi tahta çıkardılar ve ardından Sultan'ı yakalayıp öldürdüler (1376). Melik Mansur Ali'nin dönemi (1376-1381) güçlü emir gruplarının mücadelesine sahne oldu. Bu mücadelenin galibi ve Burcî Memlûklerinin lideri Berkûk, atabeylik makamını elde ettikten sonra Türk asıllı emirleri tasfiye etti.¹⁷⁷

XIV. asırda Mısır Memlûk Devletinde Çerkes Memlûkleri, çoğunluk ve güç kazanmaya başladı. Berkûk, Melik Mansûr Ali'nin 1381'de ölümü üzerine sultan olmak için giriştiği teşebbüste başarılı olamayınca Melik Eşref'in oğullarından Haccî'nin sultan olmasını sağladı. Buna rağmen sultanlığı ele geçirmek için çalışmaktan da geri durmadı. Yeni sultanın mevcudiyetine rağmen, kudret ve nüfuzu elinde bulundurmaktan faydalanarak, Memlûk Sultanlığının maruz kaldığı tehlikeler karşısında küçük yaştaki sultanın yetersizliğini ileri sürdü ve yerine güçlü bir sultanın seçilmesini istedi. Bunun üzerine meclis Haccî'yi tahttan indirerek "Melik Zâhir" unvanıyla Berkûk'u sultan ilan etti (1382).¹⁷⁸

Burcî Memlûkleri döneminin ilk sultanı olan Berkûk (1382-1399), iktidarı devraldıktan sonra Dulkadiroğlu Suli Bey ve Sivas Hükümdarı Kadı Burhanettin'in teşviki ile Suriye'deki bazı valiler tarafından çıkarılan isyanları bastırdı. Ancak Malatya Valisi Mintaş'ın ve daha sonra Halep Valisi Yelboğa'nın isyanlarını bastıramadı ve tahttan uzaklaştırıldı (1387). Haccî, ikinci defa sultan ilan edildi ve Çerkez Memlûkleri de dağıtıldı. Ancak, Berkûk, mücadeleyi bırakmadı. Yelboğa-Mintaş rekabetinden yararlandı. Mintaş komutasındaki Memlûk ordusunu Şam civarında yendi. Kahire'ye gelişinden sonra saltanat alametlerini geri aldı ve kendisine biat edildi (1390).¹⁷⁹

Berkûk, tahta oturduktan hemen sonra Mintaş'ın İskenderiye'de hapsedtiği arkadaşlarını Kahire'ye getirterek onlara çeşitli vazifeler verdi. Daha sonra

¹⁷⁷ Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c.XXIX, s.91-92.

¹⁷⁸ Tekindağ, "Berkûk", *DİA*, c.V, s.511-512; Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c.XXIX, s.92.

¹⁷⁹ Tekindağ, "Berkûk", *DİA*, c.V, s.512.

Suriye’de Mintaş ve taraftarları üzerine yürüyerek burada da asayişî sağladı. Bu sırada Mintaş öldürüldü. Osmanlı padişahlarından I. Murad ve Yıldırım Bayezid’le dostane ilişkiler kuran Berkûk, Timur’a karşı Osmanlılar ve diğer Müslüman devletlerle ittifak kurdu. Bu arada Bağdat’ı alan Celayir Hükümdarı Sultan Ahmed’in, Memlûk Sultanlığına sığınması Timur’la arasının iyice açılmasına sebep oldu. Timur’un, Memlûk sınırlarında görünmesi üzerine bizzat sefere çıktı. Halep’e geldiği sırada Bağdat’ın fethi haberini alan Berkûk, Suriye’de bazı tedbirler alarak Kahire’ye döndü. Berkûk, 1399’da hastalanarak öldü.¹⁸⁰

Berkûk dönemi, Türk emirlerle mücadele ile geçmiş, Berkûk’un ölümünden sonra Çerkes unsur iktidarını koruyamamış ve Memlûk ülkesinde istikrar bozulmuştur.¹⁸¹

1377’de Mısır’a giden Darîr, Mısır Sultanı’nın sohbet meclislerine katılmış, Mısır Sultanı Melik Mansur Ali’den takdir ve iltifat görmüş, gerek beş yıl hizmetinde bulunduğu Melik Mansur Ali döneminde, gerekse Sultan Berkûk döneminde, hazırlamış olduğu eserlerini Mısır Sultanlarına takdim etmiştir. Darîr, Melik Mansur Ali için hazırladığı “*Siyeri*” ni 1388’de tamamladığında Melik hayatta değildir. Eserini Sultan Berkûk’a takdim etmiştir.¹⁸²

Darîr, Mısır’dan sonra Suriye’ye giderek, Halep’te yaşamış, bir eserini de 1393’te Halep Emiri Çolpan’a sunmuştur. Darîr döneminde Anadolu’da ve Mısır’da olup bitenler Suriye’de de tekrar etmektedir. Bu devrede Suriye’de Eyyûbîlerin bir kolu olarak hüküm sürmekte olan yönetim, 1260 tarihinde yine Moğolların marifetiyle sona ermiştir. Bundan sonra Suriye’de Memlûkler hüküm sürmüştür. Memlûklerin, Bahrî kolu 1250-1390; Burcî kolu 1381-1517 yılları arasında hüküm sürmüştür.¹⁸³

¹⁸⁰ Tekindağ, “Berkûk”, *DİA*, c.V, s.512.

¹⁸¹ Yiğit, “Memlûkler”, *DİA*, c.XXIX, s.92; Ayrıca Bk., Sobernheim, M., “Berkûk”, *İA*, c.II, s.555-556; Tomar, “Mısır”, *DİA*, c.XXIX, s.561-562.

¹⁸² Akkuş, age., s.125; Yavuz, Kemal, “Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr ve Türk Kültür Hayatındaki Yeri”, *Erzurum Kalkınma Vakfı Anma Toplantıları, Hukuk Adamı ve Şair Kadı Darîr Paneli*, Erzurum Kalkınma Vakfı Yay. Erzurum 2000, s.131.

¹⁸³ Akkuş, age., s.125.

XIV. asırda Memlûkler, Haçlı seferlerini de ihtiva eden bu devrede dünyanın en büyük siyasî, iktisadî, idarî ve medenî kuvvetlerinden biri halini almış, âdetâ Ortaçağ tarihinin ağırlıklı merkezi Doğu Akdeniz'e nakledilmiş, İslâm ve Hristiyan âlemlerinin çatışmaları bu sahada olmuştur.¹⁸⁴

Memlûkler, kısa zamanda mimarî abideler yükselterek, medenî ve iktisadî hamleler yaparak, kültür, sanat ve servet bakımından ileri bir seviyeye varmışlardır. Sahillerinde zengin ticaret limanları, Hindistan'a uzanan deniz ticaret yolları kurmuşlardır.¹⁸⁵

Memlûkler döneminde Halep, Şam ve Kahire gibi şehirlerde İslâmî Türk medeniyeti çizgileriyle zengin ilim, edebiyat ve mimari eserleri meydana getirilmiştir.¹⁸⁶

Mısır'da hükümdar ailelerinin dili Türkçe'dir. Saray ve çevresi, Türkçeyi başka dillerden üstün tutmuş, Türk âlim ve ediplere fazlasıyla değer vermiştir. Böyle bir tutum, Türk illerinin uzak-yakın köşelerindeki çok sayıda âlim ve edibin Mısır'a gelmesini sağlamış, sonuçta Mısır'da Türk diliyle edebî bir hayat başlamıştır. Türkçe olarak dinî, ilmî ve edebî eserler hazırlanmış ve başka dillerden Türkçe'ye tercümeler yapılmıştır.¹⁸⁷ Bu dönemde Memlûk Sultanları ve Türk Emirleri adına bir çok Türkçe eser yazıldığı gibi, ayrıca Türklerin hâkim olduğu bölgelerde ve bilhassa Anadolu ve Kıpçak'ta meydana getirilmiş Türkçe eserler de çoğaltılmıştır.¹⁸⁸

XIV. asırda Emir Suyurgutmış tarafından Kahire'de kurulan medresede, önce Türkistan'dan davet edilen İtkânî'nin ve onun vefatı üzerine Saray şehrinden davet edilen Mahmud b. Kutluşah'ın, Türkçe öğretmekle görevlendirilmesi¹⁸⁹ ve Sultan Berkûk'un, Halep'e geldiğinde kendisine Türkçe eserler okumak üzere, Arapça, Türkçe çeşitli eserler yazmış Mahmud b. Abdullahü'l-Gülistaniü's-Sarâyi

¹⁸⁴ Bk., Köprülü, age., s.311.

¹⁸⁵ Banarlı, age., c.I, s.360.

¹⁸⁶ Banarlı, age., c.I, s.352; Köprülü, age., s.311.

¹⁸⁷ Banarlı, age., c.I, s.360.

¹⁸⁸ Bk., Köprülü, age., s.312-313.

¹⁸⁹ Köprülü, age., s.312.

(ö.1399)'yi huzuruna getirttirmesi Türkçe'ye verilen değeri göstermesi açısından önemlidir.¹⁹⁰

Ebû Hayyam'ın "*Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk*" adlı eseri, Berke Fakih'in İskenderiye Naibi Emir Bacman'a ithaf ettiği "*İrşâdü'l-Mülûk ve Selâtîn*" adlı eseri; Seyf Sarayî'nin, Sadi'nin "*Gülistan*" adlı eserine yaptığı Türkçe tercümesi, Memlük sahasında meydana getirilmiş en önemli eserlerdir. "*Bahtiyarnâme*", "*Miracnâme*", "*Tezkiretü'l-Evliyâ*", "*Timur ve İdige Destanı*" diğer mühim eserlerdir.¹⁹¹

Bu asırda, Anadolu'nun dışında hüküm süren Türk devletleri, kültür ve medeniyet tarihimizin birer abidesi sayılabilecek Türkçe eserler meydana getirilmesinde büyük rol oynamışlardır. Meydana getirilen eserlerdeki ana gaye, her seviyedeki insanın anlayıp zevk alabileceği eserlerin tercüme-telif yoluyla Türk edebiyatına kazandırılması olmuştur.¹⁹²

Harezm bölgesinde, Burhanoğlu Kadı Nasır, Rabgûzî mahlasıyla "*Kıyas-ı Enbiyâ*"yı 1311'de tamamlamıştır. İslâm adlı şair, "*Muînu'l-Mürîd*" adlı eserini 1314'te kaleme alınmıştır. "*Nehcü'l-Ferâdis*" 1360 yılında Kerderli Mahmud tarafından yazılmıştır.¹⁹³

Altınordu bölgesinde, "*Hüsrev u Şirin*" 1342-1342 yılları arasında Kutub tarafından, "*Muhabbetnâme*", Harizmî tarafından 1353'te, "*Cümcümenâme*", Hüsam Katib tarafından 1369'da yazılmıştır.¹⁹⁴

Azerî bölgesinde, Kadı Burhaneddin'in "*Divân*"ı, "*Seyyid Nesimî Divânı*" ve Kadı Mustafa Darîr'in eserleri Türkçe'nin gelişmesine ve mükemmel eserler meydana getirilmesine yardımcı olmuştur.¹⁹⁵

XIV. asırda gerek Anadolu, gerekse Anadolu dışında Türklerin hükmettiği coğrafya, kültür ve medeniyet tarihi açısından çok zengin malzemeye sahiptir.

¹⁹⁰ Köprülü, age., s.313.

¹⁹¹ Banarlı, age., c.I, s.360-363; Bk., Köprülü, age., s.310-317.

¹⁹² Kırıcı, age., s.16.

¹⁹³ Bk., Banarlı, age., c.I, s.354-356; Köprülü, age., s.285-295.

¹⁹⁴ Bk., Banarlı, age., c.I, s.357-359; Köprülü, age., s.295-309.

¹⁹⁵ Bk., Banarlı, age., c.I, s.363-375.

Sonuç olarak XIV. asır, İslâm dünyası için dönüm noktası sayılabilecek bazı hususları içermektedir. Bu asırda, İslâm Dünyası, bir taraftan Moğol istilası ve Haçlı seferleri gibi, biri putperest, diğeri Hıristiyan, iki saldırıyla karşı karşıya kalmış, diğerk taraftan Osmanlı'yı tarih sahnesine çıkaran bir ruhu da beslemiştir.¹⁹⁶ “Bu inkıraz ve istilanın, İslâm kültür ve medeniyetinde görülen med ve cezirlerin, mazharı olan coğrafyadan biri de Anadolu'dur. Bu toprakları içten fetheden Horasan erenlerinin nefesleri, Moğol nalları altında ezilen ve Haçlı kılıçlarıyla doğranan Diyar-ı Rum'a, yeni bir mesaj sunmuştur. Bu mesaj, insanları ümitsizliğin girdabından kurtararak, onlara Buhara'dan Bursa'yı, Bursa'dan Bosna'yı göstermiştir.”¹⁹⁷

II. HAYATI

A. DOĞUMU VE AİLE ÇEVRESİ

Klasik tabakât ve terâcîm kitapları ile tezkirelerde Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Darîr'in hayatı hakkında bilinenler, kendi eserlerinde verdiği bilgilerle sınırlıdır.¹⁹⁸

Eserlerinde kendisini “Mustafa b. Yusuf b. Ömer ed-Darîr el-Erzeni'r-Rûmî”,¹⁹⁹ “Darîr-i Hakîr Mustafa b. Yusuf b. Ömer el-Mevlevî” ve “Şeyh Darîr Ebu Muhammed b. Yusuf el-Erzeni'r-Rûmî” olarak tanıtmaktadır.²⁰⁰

¹⁹⁶ Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c.I, s.310, 311; c.II, 332-333.

¹⁹⁷ Kara, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005, s.45.

¹⁹⁸ Erkan, Mustafa, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr)*, İnceleme-Metin, I-IV, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1986, c.I, s.V; Ayrıca Darîr'in Hayatı hakkında Bk., Bursalı, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul h.1342, I-III, c.III, s.137-138; Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, *Erzurum Şairleri*, Sınayi-i Nefise Matbaası, İstanbul 1927, s.25-29; Erkan, Mustafa, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.498-499; Darîr Mustafa Efendi, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, (Yayına Hazırlayan: Dr. Selahattin Yıldırım, Dr. Necdet Yılmaz), Dâru'l-Hadis, İstanbul 2001, s.15; Karahan, Leyla, *Erzurumlu Darîr*, MEB Yay. İstanbul 1995, s. ; Karahan, Leyla, *Erzurumlu Darîr*, *Kıssa-i Yusuf*, *Yusuflu Züleyha*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 1994, s.14; Karahan, Leyla, “Erzurumlu Darîr'in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri”, *Hukuk Adamı ve Şair Kadı Darîr Paneli, Er-Vak, Erzurum Kalkınma Vakfı Anna Toplantıları*, Erzurum Kalkınma Vakfı Yay., Erzurum 2000, s.107; Tanındı, Zeren, *İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı: Sîyer-i Nebi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s.26-28; “Darîr”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul 1985, I-XII, c.II, s.616; “Darîr”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler-İsimler-Eserler-Terimler)*, Dergah Yayınları, İstanbul 1977I-VIII, c.II, s.195-196. Banarlı, age., c.I, s.367-372; Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, I-V, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, c.II, s.360.

¹⁹⁹ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü nr:1001, vr:5b-8.

Buna göre Darîr'in asıl adı Mustafa'dır. Babasının adı Yusuf, dedesinininki Ömer'dir.

Anadan doğma kör olduğu için şiirlerinde “Darîr”²⁰¹, bazen de onun yerine Türkçe karşılığı olan “Gözsüz” mahlasını kullanmıştır.²⁰²

Bazı araştırmacılar, Darîr'in ilmindeki genişlik ve derinliğe bakarak gözlerini sonradan kaybettiği şeklinde bir kanaate ulaşmışlarsa da²⁰³ Darîr'e ait eserlerden nüshalarının birinde doğuştan ama olduğu kaydı yer aldığı belirtilmektedir.²⁰⁴ Ayrıca tarihimizde doğuştan kör olduğu halde büyük eserler vermiş bilginlerimiz de vardır.²⁰⁵

Darîr'in, Salur Türkmenlerinden olduğunu söyleyenler olduğu gibi²⁰⁶ yerli Türk emirlerinden Melik Reşidüddin zamanında yetiştiğini söyleyenler de bulunmaktadır.²⁰⁷

Darîr, Erzurumludur. Erzeni'r-Rûmî nisbesi ve eserlerinde o dönemde bölgenin dil husûsiyetlerinden olan Azeri lehçesinin özelliklerine rastlanması bunu doğrulamaktadır.²⁰⁸

Darîr, Andolu'da Osmanlı Devleti ile diğer Türk beyliklerinin hüküm sürmekte olduğu, Erzurum ve çevresinin Eratna Devleti tarafından idare edildiği,

²⁰⁰ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.15; Karahan, Erzurumlu Darîr, *Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.14.

²⁰¹ Darîr, anadan doğma kör anlamında Arapça bir kelimedir. Bk., M. Şemsettin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Dersaadet, İkdâm Matbaası, I-II, İstanbul 1318, c. II, s.753.

²⁰² Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koşuşlar bölümü nu:1001, vr:8b-11, 12a-1; Erkan, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr)*, s.IV-V; Bk., Erkan, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.498; Karahan, *Erzurumlu Darîr'in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri*, s.108; Banarlı, age., c.I, s.367; “Darîr”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.II, s.195-196.

²⁰³ Konyalı, İ. Hakkı, “Mucize Kitap” *Tarih Hazinesi*, Yıl:2 sayı:16 (Kasım 1952) s.811.

²⁰⁴ Erkan, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr)*, s.VIII; Korkmaz, Zeynep, *Erzurumlu Darîr ve Memlük Türkçesinin Oğuzcalaşmasındaki Yeri*, Şükrü Elçin Armağanı, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983, s.267.

²⁰⁵ Edip Ahmed Yüknêkî, *Atabetü'l-Hakayık* gibi.

²⁰⁶ Togan, Z. Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s.272.

²⁰⁷ Beygu, A. Şerif, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1936, s.167.

²⁰⁸ Erkan, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr)*, s.V; Erkan, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.498; Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.16.

XIV. asrın ikinci yarısında yaşamıştır. Erzurumlu Emrah, Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi Darîr de “Erzurumlu” sıfatı ile anılmıştır.²⁰⁹

Darîr’in, doğum tarihi hakkında kaynaklarda herhangi bir kayıt yoktur. Hayatının bilinen safhaları, XIV. asrın ikinci yarısında geçtiğine göre bu asrın ilk çeyreğinde doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir.²¹⁰ Darîr, Erzurum’da doğmuş ve 1377 yılında Mısır’a gidene kadar burada yaşamıştır. Kendisinden bahseden kaynaklar, XIV. asrın ikinci yarısında yaşadığını kaydederek, birkaç eserini vermekle yetinirler.²¹¹

B. TAHSİLİ

Darîr, ilk tahsilini Erzurum’da almıştır. XIV. asırda Erzurum, Ahmediye, Sultanîye, Yakutiye ve Hâtûniye gibi büyük ve önemli medreseleri sayesinde, devrin önemli bir ilim ve kültür merkezi durumundadır.²¹² Kendisinden, “Kadı Darîr” diye bahsedilmesi ve Erzurum’da kadı olduğunun söylenilmesi her ne kadar belgelendirilmeye muhtaç bir konu olsa da, Darîr’in, yukarıda bahsettiğimiz medreselerden birinde, iyi bir eğitim görmüş olduğu ifade edilebilir.²¹³

Ayrıca, Darîr’i, Mısır Sultanıyla tanıştıran ünlü Hanefî âlimlerinden Ekmeleddin Muhammed el-Bâbertî’dir. Bâbertî, Bayburtlu olup, 710/1310-786/1384 tarihleri arasında yaşamış ve ilk tahsilini de, memleketi civarında gerçekleştirmiştir.²¹⁴ Darîr, Mısır’da Bâbertî’den ders okumuştur.²¹⁵ Darîr ile aynı yıllarda ve aynı bölgede yaşamıştır. Dolayısıyla ilk tahsil yılları da birlikte geçmiş olabilir.²¹⁶ Darîr, “*Kübera*” ve “*Marzubannâme*” müellifi Şeyhoğlu Mustafa, “*İskendernâme*” müellifi Ahmedi ile çağdaştır.²¹⁷

²⁰⁹ Karahan, *Erzurumlu Darîr’in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri*, s.107.

²¹⁰ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.16.

²¹¹ Bk., Bursalı, age., c.III, s.137-138.; Fındıkoğlu, age., s.25-29.

²¹² Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul 1960, s.294-346.

²¹³ Banarlı, age., c.I, s.367.

²¹⁴ Bk., Aytekin, Arif, “Bâbertî”, *DİA*, c.IV, s.377-378.

²¹⁵ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kısas-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.15.

²¹⁶ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.17.

²¹⁷ Karahan, *Erzurumlu Darîr’in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri*, s.107.

Darîr, kuvvetli hafızası sayesinde İslâmi ilimleri, Arapça ve Farsça'yı çok iyi öğrenmiştir. Bu, yazdığı ve tercüme ettiği eserlerin niteliğinden anlaşılmaktadır.²¹⁸

C. EVLİLİĞİ

Darîr, evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Kendisi için “*Ebû Muhammed*” künyesi kullanması, çocuklarından birinin adının, Muhammed olduğunu göstermektedir.²¹⁹ Yine kendisi, Mısır’dan Anadolu’ya ailesi ile birlikte geldiğini kaydetmiş, ancak çocukları hakkında bilgi vermemiştir.²²⁰

D. SEYAHATLERİ

Darîr, 779/1377 tarihinde kendi ifadesiyle “Sultanlar sohbetine layık olmak” amacıyla Mısır’a gitmiştir.²²¹ Ancak Darîr’in, Mısır’a gitmesinde, yaşadığı dönemde, Erzurum’da meydana gelen bir takım karışıklıklar,²²² Şeyh Ekmeleddin Muhammed el-Bâbertî’nin (786/1384) kendisini Mısır’a davet etmesi,²²³ XIV. asırda Mısır’da hüküm süren Memlûklerin Türkçe konuşan âlim ve ediplere değer vermesi,²²⁴ Moğol istilasını takiben Anadolu’nun, özellikle doğu taraflarından, Mısır’a doğru başlamış olan hicret ve Anadolu’dan, Mısır’a birçok âlim ve edibin gitmiş olması gibi faktörler etkili olabileceği gibi²²⁵ Darîr, sırf ilim tahsili için de gitmiş olabilir.

Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî, Salur Türkmenlerinden Divriğili Muhammed b. Mustafa b. Zekeriya b. Hoca Hasan ve Ahmedî bu dönemde Mısır’a giden âlim ve ediplerdendir.²²⁶

²¹⁸ Karahan, *Erzurumlu Darîr’in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri*, s.108; Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.14; Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.18; Erkan, *Sîretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarîr)*, s.V; Erkan, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.498.

²¹⁹ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.17.

²²⁰ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.17.

²²¹ Darîr, *Sîretü’n-Nebi*, Koşuşlar Böl. Nu: 1001, vr:5b-14, 6a-17.

²²² Henüz İlhanlı Devleti dağılmadan 1332-1334 yılları arasında Erzurum’a uğrayan İbn Batuta, bu şehrin ve havalisinin iki Türkmen kabilesinin mücadelesi yüzünden harabe haline geldiğini söyler. Bk., Yinanç, Mükremin Halil, “Akkoyunlular”, *İA*, c.I, s.253.

²²³ Erkan, *Sîretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarîr)*, s.VI.

²²⁴ Karahan, *Erzurumlu Darîr*, s.5.

²²⁵ Fındıkoğlu, age., s.25.

²²⁶ Banarlı, age., c.I, s.387.

Darîr, Mısır'a gelmeden iki yıl önce, 777/1375 tarihinde Melik Eşref Şa'bân b. Hüseyin öldürülmüş, yerine oğlu el-Melikü'l-Mansur Ali b. Şa'bân geçmiştir.²²⁷ Melik Mansur Ali, henüz çocuk denilecek bir yaşta olduğu için, devletin yönetimi, askerlerin atabeyi olan Atabey Berkûk'un elindedir.²²⁸

Darîr, Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî aracılığı ile Melik Mansur Ali ve Atabey Berkûk'a kendini tanıtmak imkânı bulmuş ve onların teveccühünü kazanmıştır.²²⁹

Güçlü hafızası, derin ilmi, konuşmasının tatlılığı ve çekiciliği sayesinde etrafındakilerin büyük takdirini kazanmış olan Darîr, kendini Melik Mansur Ali'ye kabul ettirmiştir.²³⁰ Memlûk Saraylarında Sultan ve emirlere siyer kitaplarını okumakla görevli kimseler vardır.²³¹ Darîr'den hoşlanan Melik Mansur Ali, akşamları siyer derslerini kendisinin yapmasını istemiş, böylelikle Darîr, sultanın sohbet meclislerine katılmaya başlamıştır. Darîr, geceleri sultanın meclisinde sahabîlerin, melik ve emirlerin hayat ve gazalarını, Şam, Mısır ve Irak'ın fethiyle birlikte çeşitli tarihi kıssaları anlatmış ve bu hal tam beş sene devam etmiştir.²³²

783/1381 tarihinde Melik Mansur Ali, Darîr'den bir siyer kitabını tercüme etmesini istemiş,²³³ Darîr bunun üzerine istişare etmek amacıyla Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî'ye gitmiş, onun işaret ve yol göstermeleriyle Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin siyerini sultanın huzurunda sözlü olarak şerh etmeye başlamıştır.²³⁴

²²⁷ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl. Nu:1001, vr: 5b-15; 6a-1; Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.16.

²²⁸ Bk., Tekindağ, M.C. Şehabeddin, "Berkûk", *DİA*, c.V, s.511-512.

²²⁹ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.16.

²³⁰ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar böl. Nu:1001, vr:6a-17, 6b-1-7; Erkan, "Darîr", *DİA*, c.VIII, s.498; Banarlı, c.I, s.367.

²³¹ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, s.20; Köprülü, Fuad, "Anadolu'da Türk Dil ve Edebiyatının Tekamülü", *Yeni Türk Mecmuası*, Kanun-i Sani 1933, c.I, sayı:4, s.287.

²³² Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:6a-7; 6b-1-7; Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.16; Erkan, "Darîr", *DİA*, c.VIII, s.498; Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, s.20.

²³³ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:6b-10-15.

²³⁴ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr: 7b-4-7; Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, I-V, Türk Edebiyatı Vakfı Yay. İstanbul 1997, c.II, s.361; Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, s.20; Erkan, "Darîr", *DİA*, s.498; Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.16.

Bu sıralarda, Melik Mansur Ali ölmüş, yerine kardeşi Melik Salih Zeynüddin geçmiş (783/1381), ancak bir yıl sonra Sultan Melik Salih, azledilerek yerine Atabey Berkûk, tahta geçirilmiştir (784/1382).²³⁵ Darîr'in, bu karışıklıklar döneminde çeşitli kitapları incelediği belirtilir.²³⁶

Sultan Berkûk, Türkçe'yi resmî dil kabul etmiş ve birçok eserin Türkçe'ye tercüme edilmesini emretmiş ve bu hususta büyük hizmetler ifa etmiştir.²³⁷ Berkûk, Darîr'den siyer tercümesini tamamlamasını emretmiş, Darîr, Sultan Berkûk'un da teşvikiyle eserini, 1388 yılında tamamlamış ve kendisine takdim etmiştir.²³⁸ Daha sonra Mısır'da isyanlar ve karışıklıklar çıkmış ve Sultan Berkûk, tahttan uzaklaştırılmıştır.²³⁹

Darîr, büyük bir ihtimalle himayesiz kaldığı için çareyi, Mısır'dan ayrılmakta bulmuş ve 1388'de ailesiyle birlikte, önce İskenderiye'ye gitmiş, oradan da deniz yoluyla Anadolu'ya geçerek Karaman'a ulaşmıştır.²⁴⁰ Bu dönemde, Karaman'da Timur'un müttefiki olan Karamanoğlu Beyliği hüküm sürmekteydi ve Karaman, Anadolu Selçuklu Devleti'nden beri bir kültür merkezi olarak cazibesini devam ettirmekteydi.²⁴¹ Darîr'in Karaman'a hangi maksatla gitmiş olabileceğini tespit edebilmiş değiliz. Neticede Darîr, Karaman'da dört yıl kadar kalmış ve büyük bir ihtimalle burada iken Mevleviliğe intisap etmiştir.²⁴²

Darîr, 1392-1393 yıllarında, Karaman'dan ayrılarak, Şam'a geçmiş, oradan da Halep'e giderek, Halep Emiri Çolpan'ın sohbetlerine katılmıştır. Darîr, burada Emir Çolpan'ın emriyle Vâkidî'nin "*Fütûhu's-Şâm*" adlı eserini Türkçe'ye

²³⁵ Darîr, *Siretü'n-Nebi*, Koşuşlar Böl., nu:1001, vr:7b-12, 8a-1-7.

²³⁶ Erkan, *Siretü'n-Nebi (Tercümetü'z-Zarir)*, s.VII; Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.20; Banarlı, c.I, s.367.

²³⁷ Bk., Tekindağ, "Berkûk", *DİA*, c.V, s.511-512.

²³⁸ Erkan, *Siretü'n-Nebi (Tercümetü'z-Zarir)*, s.VII; Erkan, *DİA*, c.VIII, s.498; Karahan, *Erzurumlu Darîr'in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri*, s.109.

²³⁹ Tekindağ, "Berkûk", *DİA*, c.V, s.512.

²⁴⁰ Erkan, "Darîr", *DİA*, c.VIII, s.498; Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.20; Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kısas-i Yusuf, Yusufu Züleyha*, s.17.

²⁴¹ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.23; Karahan, *Erzurumlu Darîr'in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri*, s.109.

²⁴² Erkan, "Darîr", *DİA*, c.VIII, s.498; Bk., Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.51-55.

tercüme ederek 1393 yılında kendisine takdim etmiştir.²⁴³ Son eseri “*Yüz Hadis ve Yüz Hikâye*” yi de muhtemelen Emir Çolpan’a sunmuş olmalıdır. Darîr, ilden ile dolaşma sebebini siyerini anlatmak olarak ifade etmiştir.²⁴⁴

E. VEFATI

Darîr’in ölüm tarihi bilinmemektedir. Siyer’ini tamamladığı 790/1388’li yıllarda, yaşının bir hayli ilerlemiş olduğu kendi ifadesinden anlaşılmaktadır.²⁴⁵ Ardından dört yıl Karaman hayatı, bilahare Şam ve Halep seyahatleri gelmektedir. Eserlerinden “*Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi*” ni 1393’te tamamlamıştır. Kendisi hakkında bilinen son kayıt budur. Darîr’in bundan sonra ne kadar yaşadığı, ne zaman ve nerede vefat ettiği tespit edilememiştir.²⁴⁶

III. ESERLERİ

A. KISSA-İ YÛSUF

Konusunu, Kur’ân-ı Kerîm’den alan ve Yusuf Peygamberin hayatını anlatan bu eser, Darîr’in, yazılış tarihi bakımından bilinen ilk eseridir. Darîr, eserini Mısır’a gitmeden önce Erzurum’da 1366-1367’de yazmıştır. Eser, “*Yusuf u Züleyha*” olarak da tanınmaktadır. Bilinen tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindedir. Eser üzerinde Leyla Karahan tarafından bir doktora çalışması yapılmış,²⁴⁷ Ayrıca İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde de mezuniyet tezleri yapılmıştır.²⁴⁸

²⁴³ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.21; Karahan, *Erzurumlu Darîr’in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri*, s.109; Erkan, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.498.

²⁴⁴ Erkan, *Siretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarir)*, s.VIII; Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.23.

²⁴⁵ Bursalı, age., c.III, s.137; Erkan, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.498; Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.17.

²⁴⁶ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.23; Erkan, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.498; Kasır, Hasan Ali, *Erzurum Şairleri*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999, s.19.

²⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için Bk., Karahan, Leyla, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 1994; Karahan, Leyla, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara 1985; Karahan, Leyla, *Erzurumlu Darîr*, MEB Yay. Ankara 1995, s. 15-16; Karahan, Leyla, “Erzurumlu Darîr’in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri”, *Hukuk Adamı ve Şair Kadı Darîr Paneli, Er-Vak Erzurum Kalkınma Vakfı Anma Toplantıları*, Erzurum Kalkınma Vakfı Yayınları, Erzurum 2000, s.109-111.; Erkan, Mustafa, *Siretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarir)*, İnceleme-Metin, I-IV, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1986, , c.I, s.X-XI; Erkan, Mustafa, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.498-499; Kırıcı, Emine, *Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr’in Siretü’n-Nebi Adlı Eserinde Dini ve Tasavvufi Unsurlar*, Yüksek Lisans

Darîr, Türk Edebiyatında aynı konuyu işleyen beşinci yazardır. Eserin, dil, söyleyiş ve konunun işlenişi bakımından kendisinden önceki eserlere göre daha başarılı olduğu ifade edilmektedir.²⁴⁹

B. SÎRETÜ'N-NEBÎ

Yazılış tarihi itibariyle Darîr'in ikinci eseri olan ve “*Tercümetü'd-Darîr*” diye de biline bu eser, Darîr'in en büyük ve en önemli eseridir. Darîr, bu eseriyle meşhur olmuştur. Siretü'n-Nebi hakkında, tezimizin ikinci bölümünde etraflıca durulacaktır.

C. FÜTÜHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ

Suriye'nin, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer zamanında, Müslümanlar tarafından fethini anlatan bu eser, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıf el-Vâkıdî ((207/822)'nin “*Fütûhu'ş-Şam*” adlı Arapça eserinin tercümesidir.²⁵⁰

Melik Mansûr Ali b. Şabân zamanında, beş yıl sultan meclisinde siyer-i mülûk, gazve-i ashab, fütûhu'ş-Şâm, Mısır ve Irak anlatan Darîr,²⁵¹ Şâm ve çevresinin fethini anlatan bu eserini 1392-1393'te tamamlamış ve Halep Emiri Çolpan'a takdim etmiştir.²⁵²

Yer yer manzum kısımları bulunan eser serbest tercüme halinde olup üç cilttir.²⁵³

Eserin Millet Kütüphanesinde, Süleymaniye Kütüphanesinin Fatih, Ayasofya ve Serez bölümlerinde, İstanbul Üniversitesi ve Topkapı Sarayı Müzesi

Tezi, Ankara 1991, s.20-21; Yavuz, Kemal, “Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr ve Türk Kültür Hayatındaki Yeri”, *Erzurum Kalkınma Vakfı Anma Toplantıları, Hukuk Adamı ve Şair Kadı Darîr Paneli*, Erzurum Kalkınma Vakfı Yay. Erzurum 2000, s. 128-130; Banarlı, age., c.I, s. 368; Kasır, age., s.20.

²⁴⁸ Bk., Erkan, Mustafa, *Siretü'n-Nebi (Tercümetü'z-Zarir)*, c.I, s.X.

²⁴⁹ Banarlı, age., c.I, s.368.

²⁵⁰ Erkan, *Siretü'n-Nebi (Tercümetü'z-Zarir)*, c.I, s.XI-XII; Erkan, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.499; Karahan, *Erzurumlu Darîr*, s.19-20; Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusufu Züleyha*, s.22; Karahan, *Erzurumlu Darîr'in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri*, s.111; Banarlı, age., c.I, s.372; Kasır, age., s.21.

²⁵¹ Darîr, *Siretü'n-Nebi*, Koşuşlar Böl., nu:1001, vr:6b-5-7.

²⁵² Erkan, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.499.

²⁵³ Erkan, “Darîr”, *DİA*, c. VIII, s.499.

Kütüphanelerinde, British Museum’da, Bibliotheq ve Nationel’de ve özel koleksiyonlarda nüshaları bulunmaktadır.²⁵⁴

Eser üzerinde doktora,²⁵⁵ yüksek lisans²⁵⁶ ve lisans tezleri yapılmıştır.

D. YÜZ HADİS VE YÜZ HİKÂYE

Darîr, bu son eserini Emir Çolpan’ın isteği üzerine Fazlullah b. Nâsîrî’l-Gavrî el-İmâdî’nin “*Tuhfetu’l-Mekkiyye ve Ahbâru’n-Nebebiyye*” adlı eserinden faydalanarak yazmıştır. İmâdî’nin eseri 159 hadisle, bazı hadislerden sonra anlatılan kısa hikâyeleri ihtiva eder. Darîr, bu hadislerden yüz tanesini almış ve her hadisten sonra bir hikâye ilave ederek eserini serbest tercüme yoluyla yazmıştır. Bilinen en güvenilir nüshası Millet Kütüphanesindedir. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesinde üç nüshası vardır. Eser üzerinde lisans ve yüksek lisans düzeyinde bazı çalışmalar yapılmış olup,²⁵⁷ Dr. Selahattin Yıldırım ile Dr. Necdet Yılmaz birlikte yayınlamıştır.²⁵⁸

Darîr bu eserini, Memlûk ve Anadolu sahasında halk ve yönetici kesime Hz. Peygamber’in siyasî, içtimaî ve ahlâkî mesajlarını ulaştırmak için kaleme almıştır. Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmış ilk kitap olması eseri orijinal kılmaktadır.²⁵⁹ İyilik, güzellik, doğruluk gibi değerlerin işlendiği hikâyelerde daha çok masallarda görülen bazı folklorik unsurlar da vardır.²⁶⁰

²⁵⁴ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.22; Erkan, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.499.

²⁵⁵ Altun, Nesrin, *Erzurumlu Darîr’in Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi (Açıklamalı Dizin) A-Z, I-II*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1996,

²⁵⁶ Kaya, Önal, *Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara 1981; Yiğit, Mehmet, *Erzurumlu Darîr, Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara 1981.

²⁵⁷ Erkan, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.499; Erkan, *Siretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarir)*, c.I, s.XII-XIII; Karahan, *Erzurumlu Darîr*, s.21; Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.22; Karahan, *Erzurumlu Darîr’in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri*, s.112; Kasır, age., s.21, Kırıcı, age., s.21-22.

²⁵⁸ Bk., Darîr Mustafa Efendi, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, (Yayına Hazırlayan: Dr. Selahattin Yıldırım, Dr. Necdet Yılmaz), Dâru’l-Hadis, İstanbul 2001.

²⁵⁹ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.11.

²⁶⁰ Karahan, *Erzurumlu Darîr*, s.21; Kırıcı, age., s.22.

Ayrıca “*Risâletü'l-İslâm*” adında Darîr’e ait bir başka eserin olduğu belirtilmektedir.²⁶¹

IV. KİŞİLİĞİ

A. İLMÎ KİŞİLİĞİ

XIV. asırda Erzurum, Ahmediye, Sultanîye, Yakutiye ve Hâtûniye gibi büyük medreselerle, devrinin ilim ve kültür merkezlerinden biriydi. Darîr, Erzurum’da doğmuş ve ilk tahsilini burada tamamlamıştır. Darîr’in, bu medreselerden herhangi birinde eğitim alıp almadığını bilemiyoruz. Ancak, Darîr, doğuştan kör olmasına rağmen, hafıza kuvveti sayesinde, İslâmî ilimleri, Arapça ve Farsça’yı iyi bir seviyede öğrenmiştir. Kendisini “tahsili az ve ilmi kem”²⁶² olarak tanıtır da, eserlerinden, onun, ilmî ve edebî kudretinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.²⁶³ Ayrıca ilim ve kültür, o devirlerde sadece medreselerde değil, ilim ve kültür çevrelerinde de kazanılıyordu.²⁶⁴

Darîr, anadan doğma kör olduğu için, malzemeleri önce bir başkasına okutarak dinler, kuvvetli hafızasına yerleştirir, daha sonra tercüme eder ve yazdırırdı.²⁶⁵

Darîr’in, nerede ve kimlerden ilim tahsilinde bulunduğu, kaynaklarda bahsedilmemektedir. Ancak, onun tercüme yapabilecek kadar Arapça bilmesi ve yaptığı tercümelere yansıttığı genel kültürünün özelliklerinden, iyi bir tahsil devresi geçirdiği anlaşılmaktadır. Memlûk Sultanlarının meclislerinde sohbetlerde bulunması, bunun açık bir göstergesidir. Zira ilimde belli bir seviyeye ulaşamayan kimselerin, bu meclislere kolay kolay, hele de sohbetçi ve ders veren konumunda biri olarak katılamayacakları açıktır.²⁶⁶

²⁶¹ Bk., Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.31-32.

²⁶² Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koşuşlar Böl., nu:1001, vr:6b-4.

²⁶³ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.14.

²⁶⁴ Karahan, *Erzurumlu Darîr’in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri*, s.108.

²⁶⁵ Kırıcı, age., s.1; Yavuz, age., s.130-131.

²⁶⁶ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.49.

Darîr, Erzurum’da aldığı ilimle yetinmemiş, Mısır’a gittikten sonra Mısır’da da ilim öğrenmeye devam etmiştir. Siyer’ini yazarken çeşitli kitapları incelediği kaydedilir.²⁶⁷

Darîr, ilim adamlarıyla ilişkisini devam ettirmiştir. Bu bağlamda tanınmış Hanefî fakihi Bâbertî ile Mısır’da beraber olmuş, kendisinden ders okumuş, hatta Mısır’a da onun daveti üzerine gittiği nakledilmiştir.²⁶⁸

Osman Turan, Darîr’i XIV. asır Erzurum âlimleri içerisinde en meşhur olanı olarak zikretmekte,²⁶⁹ Bursalı Mehmet Tahir, Darîr’in, “maarif erbabından tarih bilgini bir zat olduğunu”²⁷⁰ belirtmektedir.

Darîr’le ilgili açıklığa kavuşturulması gereken bir husus da kimi kaynaklarda kendisinden, “*Kadı Darîr*” diye bahsedilmesi konusudur.²⁷¹ Bununla, Darîr’in kadı olduğu, kadılık yaptığı ya da en azından bu pâyeye yükseldiği çağrışımı uyandırılmaktadır. Kendi eserlerinde, hakkında verdiği bilgiler arasında böyle bir bilgi tespit edilebilmiş değildir. Kadılık payesi, ya Darîr’in ilimde katettiği mertebenin yüksekliğini göstermek için ya da gerçekten Mısır’da iken kadılık yapmış olduğundan, kullanılmış olmalıdır. Çünkü Darîr’in yakın dostu Bâbertî, Mısır’da iken kadılık yapmıştır. Darîr’e de Sultanlara yakınlığı sebebiyle böyle bir pâyeye verilmiş olabilir.²⁷²

Darîr’in ilmî kişiliğini, en iyi eserleri yansıtmaktadır. Eserlerini genellikle intisap ettiği meliklerin isteği üzerine yazmıştır. Bunları, önce belirli Arapça

²⁶⁷ Erkan, *Siretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarir)*, c.I, s.VII.

²⁶⁸ Erkan, *Siretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarir)*, c.I, s.VII; Tahsil hayatına Anadolu’da başlayan Bâbertî (710/1310-786/1384), daha sonra Halep’e, oradan Kahire’ye giderek bir çok âlimden ders okudu. Fıkıh ilminde Ebu Yusuf’a uzanan bir zincir içinde yer almaktadır. Seyyid Şerif el-Cürcânî, Molla Fenârî, Bâbertî’nin talebeleri arasındadır. Memlûk Sultanı Berkûk’tan büyük saygı görmüştür. Darîr, ile aynı dönemde yaşamıştır. (Bâbertî hakkında ayrıntılı bilgi için Bk., Arif, Aytekin, “Bâbertî”, *DİA*, c.IV, s.377-378.)

²⁶⁹ Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s.38.

²⁷⁰ Bursalı, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, Matbaa-i Âmire, İstanbul h.1342, c.III, s.137-138.

²⁷¹ Banarlı, age., c.I, s.367; Yavuz, age., s.127.

²⁷² Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, s.51.

kaynaklardan faydalanarak saray sohbetlerinde hükümdarlara anlatmış, sonra kaleme alarak devrin melikine takdim etmiş ve bundan dolayı iltifat görmüştür.²⁷³

Darîr, “*Kıssa-i Yusuf*” adlı eserinde Kur’ân-ı Kerîm’deki Yusuf kıssasından bahsetmektedir. “*Kıssa-i Yusuf*”, Türk Edebiyatında Yusuf ve Züleyha kıssasını anlatan beşinci eserdir. Darîr’den önce aynı konu Ali, Kırımlı Mahmud, Şeyyad Hamza ve Suli Fakih tarafından işlenmiştir. Ancak, Darîr’in eseri, kendisinden önceki eserlere göre, dil, söyleyiş ve konunun işlenişi bakımından üstünlük göstermektedir.²⁷⁴

Darîr’in ikinci eseri “*Siretü’n-Nebi*”dir. Bu eser, Türkçe olarak yazılmış, bilinen ilk siyer kitabıdır. Bu itibarla Darîr, Türk Edebiyatında hiç işlenmemiş bir konuda eser vermiştir.²⁷⁵

Darîr’in üçüncü eseri, “*Fütûhu’s-Şâm Tercümesi*” dir. Şâm’ın, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer zamanında fethini anlatan bu eser, tarihçi Vâkıdî’nin “*Fütûhu’s-Şâm*” adlı eserinin tercümesidir. Bu eserle, Türkçe’de ilk tarih şuurunun, tercüme de olsa Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr ile başladığı belirtilmektedir.²⁷⁶

Darîr’in son eseri “*Yüz Hadis ve Yüz Hikâye*” dir. Darîr, eserinde hadislerin aslına yer vermiş, sonra onları Türkçe’ye çevirerek açıklama yoluna gitmiştir. Sonra ele aldığı hadisin konusuna göre Peygamber devrinden veya daha önceki ve daha sonraki zamanlardan kıssalara yer vermiştir. Bu durum, Darîr’in İslâm tarihi yanında, genel tarihi bilgisini de göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu eser de “*Nehcü’l-Ferâdis*” ve “*Behçetü’l-Hadâik*” ten sonra Türkçe’de yazılmış üçüncü hadis kitabı olarak gösterilmektedir.²⁷⁷

Bütün bunlara rağmen Darîr, iyi bir ilim adamı olarak kabul edilmemektedir. Çünkü Darîr, yazdığı eserlerde ilmî bir endişeye sahip değildir. Onun bütün hedefi, kitlelere İslâm’ın mesajının ulaştırılması, peygamber

²⁷³ Erkan, *Siretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarir)*, c.I, s.XII.

²⁷⁴ Erkan, *Siretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarir)*, c.I, s.X.

²⁷⁵ Yavuz, age., s. 129.

²⁷⁶ Yavuz, age., s. 131.

²⁷⁷ Yavuz, age., s. 131.

sevgisinin gönüllere yerleştirilmesidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Darîr, her ne kadar siyer, tarih ve hadis alanlarında eserler vermiş olsa da, sonuçta ne büyük bir tarihçi, ne de muhaddistir. O, iyi bir nasihatçi ve ahlakçıdır. Hedefi, ulemaya kendisini kabul ettirmek değil, bütün halk kesimlerine ulaşabilmektir. Bunu gerçekleştirmek için de, dönemin idarecilerine ve halka onların anlayabileceği güzel bir Türkçe ile kitaplar yazmak gerekmektedir. Darîr de bunu yapmaya çalışmıştır. Bu itibarla Darîr'i, iyi bir sosyal bilimci olarak görmek mümkündür.²⁷⁸

Sonuç olarak Darîr'in hayatı göz önünde bulundurulduğunda onun, âlim, sûfî, diplomat ve tebliğci bir müellif olduğu ortaya çıkmaktadır. O, bütün gayretini toplumun anlayacağı şekilde İslâm'ın ve Hz. Peygamber'in anlaşılmasına teksif etmiştir. Ancak kendisi birinci sınıf bir âlim de değildir. Darîr, XIV. asrın ikinci yarısında Anadolu'da yetişmiş, nasslardan olabildiğince sosyal dersler çıkarmış, bunları halka ve yöneticilere duyurmaya çalışmış iyi bir sosyal bilimci ve tebliğci, aynı zamanda, önemli bir tarihçi ve şairdir.

B. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Beylikler devri şairlerinden olan ve “*Kıssa-i Yusuf*”, “*Siretu'n-Nebî*”, “*Fütûhu's-Şâm*” ve “*Yüz Hadis ve Yüz Hikâye*” adlı eserleri Türkçe'ye kazandıran Darîr, Erzurum'un XIV. asırda yetiştirdiği şair ve nâsirlere dendir.

Darîr, “*Kıssa-i Yusuf*” adlı mesnevisi ve mensur eserlerindeki manzumeleriyle bir şair, diğer eserleriyle ise bir nâsirdir. Ona asıl şöhret kazandıran, mensur eserleri olmuştur. Çeşitli Arapça eserlerden faydalananak meydana getirdiği, hatta bizzat tercüme olduğunu söylediği bu eserler, tercümeden çok, Darîr'in dili ve üslubuyla yoğrulmuş telif eserler niteliğindedir.²⁷⁹

Darîr, eserlerinin çoğunu hükümdarların emriyle yazmış, eserlerinde bu hükümdarların adlarını zikretmiş ve onların faziletlerini saymıştır. Bu yönüyle Darîr, aynı asırda yaşamış olan “*Varaka ve Gülşah*” şairi Meddah Yusuf'a benzetilerek, meddah ve kıssahanlardan biri olarak kabul edilmiştir.²⁸⁰

²⁷⁸ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.50.

²⁷⁹ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.17.

²⁸⁰ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.17.

Darîr'in dili, milli bir dildir. Dilindeki sadelik, hoşluk, tabiiilik yanında üslubuyla da dikkat çekicidir. Nesirlerinde çok başarılı bir üslup kullanmış, başta sultanlar meclisinde olmak üzere, herkes tarafından ilgiyle dinlenmiş ve okunmuştur.²⁸¹

Şairliği, nâsirliği kadar başarılı görülme²⁸² Darîr'de sanatsal bir üslup endişesi görülmez. Maharet gösterme kaygısı yoktur. Ancak, halka hizmet, düşündüklerini, bildiklerini onlara kolayca ve duygulu bir şekilde anlatma tabiiliği ve sadeliği vardır.²⁸³ Darîr'in deyimlerle bezenmiş, sade bir dili, tabii, canlı ve akıcı bir üslubu vardır. Türkçe yazmaktan zevk almış ve eserlerini çağdaşı Gülşehrî gibi Türkçecilik şuuruyla yazmıştır.²⁸⁴ Darîr'in böyle bir tutum sergilemesinde, içinde yaşadığı çevrenin etkisi olmuştur. Darîr, Türkçe'ye itibar edilen, Türkçe yazarların teşvik ve takdir gördüğü bir çevrede yaşamıştır.²⁸⁵

Darîr, nesirde halk ifadesini ve anlatış şeklini ihmal etmemiş, nazmında ise gönle hitap etme hissi duymuştur. Nesrinde olabildiğince bir genişlik ve rahatlık içinde olan Darîr, nazmında konu ile ilgili sınırlı kelimeler kullanmıştır. Nesrinde yabancı kelimelere daha az yer verdiği halde, şiirlerini Arapça ve Farsça asıllı kelimelere bir hayli açık tutmuştur. Manzumelerinin dili, nesrine nispetle daha ağırdır. Bu durum, sanat endişesinden ileri gelmiş olmalıdır. Darîr'in nesirle anlatımında tatlı dil ve çekicilik vardır. Nesirlerinde sorulu-cevaplı konuşmalara yer vermesi ve aracı olarak kendisini koyması, nesrindeki anlatışta görülen bir başka özelliktir. Darîr'in kelime hazinesi zengindir.²⁸⁶

Darîr, Eski Anadolu Türkçesinin temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Bazı araştırmacılar, Darîr'i Azeri Türkçe'sinin temsilcisi saymışlarsa da bunun doğru olmadığı belirtilmektedir. Çünkü Azeri Türkçesi, bu asırda henüz teşekkül etmemiştir. Anadolu'da ise, yazı dili kuruluş dönemini yaşamaktadır ve tam olarak

²⁸¹ Erkan, *Siretu'n-Nebi (Tercümetu'z-Zarir)*, c.I, s.LXI.; Doğan, Muhammed Nur, "Kadı Darîr'in Edebi Yönü", *Hukuk Adamı ve Şair Kadı Darîr Paneli, Er-Vak Erzurum Kalkınma Vakfı Anma Toplantıları*, Erzurum Kalkınma Vakfı Yayınları, Erzurum 2000, s.157-160.

²⁸² Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kısas-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s. 18.

²⁸³ Yavuz, age., s.127. Bk., Kocatürk, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s.191.

²⁸⁴ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kısas-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.17.

²⁸⁵ Bk., Köprülü, age., s.312.

²⁸⁶ Yavuz, age., s.148.

standart bir düzeye ulaşmamıştır. Darîr'in eserlerinde yöresel dil özellikleri, az da olsa görüldüğü gibi, Doğu ve Kuzey Türkçelerinin etkisi de vardır. Çünkü onun ilk eserini verdiği Erzurum, Oğuz ve Oğuz dışı Türk boylarının yaşadığı karışık bir bölgeydi. Darîr'in diğer eserlerini yazdığı Mısır ve Suriye de, Oğuz ve Kıpçak unsurlarıyla, Erzurum'dan farksızdı. Bu durum, Darîr'in eserlerinin dilini etkilemiş, Oğuz dışı lehçe özelliklerinin eserlerinde yer almasına sebep olmuştur. Ancak Darîr, Mısır ve Suriye'de eserlerini Kıpçak Türkçesiyle değil, Oğuz-Türkmen Türkçesiyle anlatmış ve kaleme almıştır. Darîr'in eserlerinin sevilerek okunması, bu bölgelerde hâkimiyetin, zamanla Oğuz-Türkmen lehçesine geçmesine sebep olmuş, dolayısıyla, Kıpçak Türkçesi Oğuzcalaşmıştır.²⁸⁷ Sonuçta, Darîr'in eserleri, Memlük Türkçesini etkileyerek, Memlük Türkçesinin Oğuzcaya dayalı bir dil haline gelmesinde rol oynamıştır.²⁸⁸

Diliyle olduğu kadar, üslûbuyla da millî olan Darîr'in eserleri, Dede Korkut hikâyelerini hatırlatır. Darîr'in, Dede Korkut lisanıyla müşterek söyleyişleri vardır.²⁸⁹

Darîr, Türk Edebiyatında ilk mevlid yazarı kabul edilmektedir.²⁹⁰ Süleyman Çelebi başta olmak üzere, daha sonra gelen “*Mevlid*” yazarları Darîr'in “*Mevlid*” manzumesinden etkilenmişlerdir. Tezimizin “*Üçüncü*” bölümünde “*Mevlid Gelenegi ve Sîretü'n-Nebi*” başlığı altında bu konu üzerinde ayrıca duracağız.

Bunun yanında Darîr de, Âşık Paşa'nın “*Garibnâme*” sinden, Şeyh Attar'ın “*Pendnâme*” sinden, Mevlana'nın “*Mesnevi*” sinden ve Yunus Emre'nin eserlerinden etkilenmiştir.²⁹¹

Sonuç olarak Darîr, XIV. asrın büyük bir kültür adamıdır. Darîr, Yunus Emre, Gülşehri ve Âşık Paşa gibi, Türk edebiyatına yeni eserler kazandıran bir

²⁸⁷ Bk., Karahan, *Erzurumlu Darîr'in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri*, s.112-115.

²⁸⁸ Bk., Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kısas-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.18; Erkan, *Sîretü'n-Nebi (Tercümetü'-z-Zarir)*, c.I, s. LIX-LXI;

²⁸⁹ Bk., Banarlı, age., c.I, s.406.

²⁹⁰ Yavuz, age., s. 149; Ayrıca bk., Aksoy, Hasan, “*Mevlid*”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2004, XXIX, s.482; Kocatürk, age., s.187.

²⁹¹ Bk., Yavuz, age., s.134-143.

ediptir. Bu yönü ile kültür dünyamızı açmış, hatta bazı eserleri ilk defa, o, kaleme almıştır. Darîr, yaşadığı asrı en iyi şekilde doldurmuş, Türkçe'yi Anadolu dışına taşıyarak, Mısır saraylarında Türkçe'nin, kültür dili olmasını sağlamış, tek şair ve yazardır.²⁹²

C. TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ

XIV. asrın başlarında, Erzurum'da, Mevlevîlik, Kâzerûnîlik ve diğer tarikatlar faaliyet göstermektedir. Ayrıca tasavvufî yönü ağır basan Ahilik teşkilatı da buralarda kuvvetlidir.²⁹³ Özellikle Mevlevîlik, Erzurum çevresinde yayılmış, Mevlâna'nın torunu, Ulu Ârif Çelebi (ö.710/1320), irşad makamına geçtikten sonra, Anadolu'daki Mevlevî dergahlarını dolaşmış, 1315'te Bayburt'ta, Mevlevî olan Ahî Ahmed'i ziyaret etmiş, daha sonra Erzurum'a gitmiş, burada bazı merasimler icra etmiştir.²⁹⁴ Bu senelerde çocukluk ya da gençlik dönemini yaşayan Darîr'in, bu ortamdan etkilendiği söylenebilir.

Darîr'in, "*Fütûhu's-Şam Tercümesi*"nde, kendisini "*Mevlevî*" ve "*Şeyh*" olarak takdim ettiğini, bu eserini ise, Halep'te iken Emir Çolpan'ın isteği üzerine yazdığını daha önce kaydetmiştik. Buna dayanılarak, Darîr'in, Mevlevî tarikatının bir müridi olduğunu ve efendi menzilesine çıkarıldığını ileri sürenler olmuştur.²⁹⁵

Mustafa Erkan, Darîr'in, Karaman'da iken Mevlevîliğe intisap ettiğini belirtir.²⁹⁶ Karaman Mevlevîhanesi, Mevlevîliğin ilk önemli merkezlerinden olması, Mevlana'nın annesi Mümine Hatun, ilk hanımı Gevher Hatun ve büyük kardeşi Mehmet Alaâddin Çelebi'nin kabirlerini içinde barındırması ve ünlü bir çok simanın yetişmesinde büyük rol oynaması bakımından müstesna bir yere sahiptir. Ayrıca Karaman Mevlevîhanesi, Mevlevîliğin ilk devirlerinde, idarecilerin de himayesini celbederek önemli bir merkez halini almıştır.²⁹⁷ Darîr'in, Mevlevîliğin merkezi olan Konya'yı değil de, Karaman'ı tercih etmiş

²⁹² Bk., Yavuz, age., s.127.

²⁹³ Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s.38.

²⁹⁴ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.52; Ayrıca bk., Tanrıkorur, Barihüda, "Mevleviyye", *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları, Ankara 2004, c.XXIX, s.468-469.

²⁹⁵ Bk., Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.14.

²⁹⁶ Bk., Erkan, "Darîr", *DİA*, c.VIII, s.498.

²⁹⁷ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.53.

olmasında Karaman'ın bu özelliği etkili olmuş olabilir. Bunun yanında, Karamanoğulları beylerinin Mevlevîliğe bağlı olmaları, ancak Memlûklerle iyi ilişkiler içerisinde olmamaları, Memlûk Sultanı Berkûk'a yakın bağlılığı olan Darîr'in tasavvuf eğitimi için Karaman'ı tercih etmesinde etkili olabileceği de belirtilmektedir.²⁹⁸ Darîr, Mevlâna'nın "*Mesnevi*" sinden, Feridüddin Attar'ın "*Pendnâme*" sinden ve Yunus Emre'nin eserlerinden etkilenmiş ve bunu eserlerine yansıtmıştır.²⁹⁹

Darîr, eserlerinden "*Sîretü'n-Nebî*" sinde, vahdet-i vücud, vahdet-kesret, ruh, nur, tecelli, şariat, tarikat, marifet, hakikat mertebeleri, münacât, ilme'l-yakin, ayne'l-yakin, tevekkül, ene'l-hak, zahir-batın, teferrüc, ahlâk gibi tasavvufî konuları işlemiş, tasavvufî şahsiyetlerden Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve Hallac-ı Mansur'dan söz etmiştir.³⁰⁰ "*Yüz Hadis ve Yüz Hikâye*" adlı eserinde ve diğer eserlerinde, bütün tarikatların önem verdiği Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisine vurgu yapması, bu hususa dair hadis ve hikâyelere yer vermesi, Darîr'in tasavvufî kişiliğine ışık tutacak bir diğer husustur.³⁰¹ Yine Emel Esin'e göre, Darîr'in siyeri, siyer metinlerinin anlatılmasından fazla, o devirde Anadolu'da şekil bulmakta olan Türk tasavvufunun ifadesidir.³⁰²

Sonuç olarak, Darîr'in bütün eserlerinde, onun tasavvufî kişiliğinin izlerini görmek mümkündür.

²⁹⁸ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.54.

²⁹⁹ Yavuz, age., s.142-143.

³⁰⁰ Bk., Kırıcı, age., s.61-69.

³⁰¹ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.55.

³⁰² Esin, Emel, "Prof. Necati Lugal'in Tedris Ettiği Terceme-i Darîr'i ve Bu Eser İçin Yapılan Resimler" Necati Lugal Armağanı, Ankara 1968, s.250.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DARÎR'İN SİYERİ

I. DARÎR'İN “SÎRETÜ’N-NEBÎ” ADLI ESERİ

A. YAZILIŞ HİKÂYESİ

Darîr'in en büyük ve en önemli eseri, *Tercümetü'd-Darîr*,³⁰³ *Takdimetü'z-Zahir*³⁰⁴ ve *Kitâb-ı Siyer-i Nebî*³⁰⁵ adlarıyla meşhur olan siyeridir.

Darîr, 779/1377 yılında Mısır'a gitmiş ve orada Memlûk Sultanı Mansur Ali³⁰⁶ 'nin maiyetinde bulunmuştur. Sultanın sohbet meclislerine katılan Darîr, bu meclislerde çeşitli tarihî hadiseleri anlatmış ve bu hal tam beş yıl devam etmiştir. Darîr, bu hususu şu şekilde ifade etmektedir: “Biş yıl ol padişahun hazretinde Darîr her gice meclis eyledi, siyer-i mülûk ve gazâ ve ashâb ve fütûh-ı Şâm ve Mısır ve Irak söyledi, tevârih-i mülûk ol âlî hazrette çok şerh kıldı.”³⁰⁷

Sultan Mansur Ali, bir gün Darîr'den Türkçe bir siyer söylemesini/yazmasını istemiştir.³⁰⁸ Sîretü’n-Nebî’de bu durum şöyle anlatılmaktadır: “Bir gün ol sıdkı bütün itikâdı dürüst, ebu’l-fukarâ-i ve’l-mesâkîn, melceu’z-zuafâü ve’l-mukallîn, kâtilü’l-keferati ve’l-müşrikîn atabeg-i asâkir-i mansûre Darîr’e işâret kıldı, eyitdi.”³⁰⁹

“Gel iy Gözsüz bana bir sîre söyle

Kim anda sûret u hem sîret olsun

³⁰³ Erkan, *Sîretü’n-Nebî (Tercümetü’z-Zarîr)*, s.XVIII.

³⁰⁴ el-Shaman, Massad Süveylim Ali, *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*, I-II, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1982, c.I, s.XLI; Konyalı, İ. Hakkı, “Mucize Kitap” *Tarih Hazinesi*, Yıl:2 sayı:16 (Kasım 1952) s.811; Tanındı, Zeren, *İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı: Siyer-i Nebî*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s.27.

³⁰⁵ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.26.

³⁰⁶ Sultan Mansur Ali, 778/1376-783/1380 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır

³⁰⁷ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:6b-5-6.

³⁰⁸ Erkan, *Sîretü’n-Nebî (Tercümetü’z-Zarîr)*, s.XIV; el-Shaman, age., s.XLI; Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.24.

³⁰⁹ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:6b-8-9.

Hem anda ilm anılsun adl anılsun
İçinde ma'ni vü marifet olsun

Bize eğlenci olsun dinlemekte
Yüregümize dahi kuvvet olsun

Hem anda enbiyânın evliyânın
Sözi söylensin ü hoş rahmet olsun

Ne sözler kim sen anda söyleyesin
Hadîs u mucizât u âyet olsun

Şecâat sözleri anda anılsın
Dilîr olmaklığa bir himmet olsun

Anılsun anda tedbîr u müdârâ
Ki akl endişesine âlet olsun

Hem andan sabr u şükr öğrenelüm biz
Hem anı dinlemeklik tâat olsun”³¹⁰

Eserde bilgi ve adalet olacak, içi mana dolu olacak, söylenecek sözlerde mucizeler ve hikmetler bulunacak, bu hikâyeler dinleyenlere zevk olduğu gibi yüreklere de kuvvet verecek, Kur'ân-ı Kerîm'den ayetler, evliyanın ve kahraman kimselerin sözleri bulunacak, anlatılanlar dinleyenlere şükür ve sabretmeyi öğretecek ve bütün bunlar ibadet yerine geçecektir.

Bunun üzerine Darîr, nasıl bir eser yazması gerektiği hususunda istişare etmek için, Mısır'da yüksek dinî mevkide bulunan Şeyh Ekmelettin el-Bâbertî'ye gitmiştir.³¹¹ Darîr, bir siyer kitabı tercüme etmek istediğini, ancak Ebu'l-Hasen el-

³¹⁰ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:6b-10-15.

³¹¹ Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.25; Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.20; Erkan, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr)*, s.XV.

Bekrî ve İbn Hişam'ın siyerleri arasında tereddüt ettiğini söylemiş; Şeyh Ekmelettin el-Bâbertî, İbn Hişam'ın eserinin siyer usûlüyle yazılmış bir tefsir olduğunu, halk tarafından anlaşılmasının zor olacağını; Bekrî'nin siyerinin ise halkın anlayabileceği bir seviyede olduğuna işaretle Bekrî rivayetini tercih etmesini söylemiş ve Darîr'i bu noktada teşvik etmiştir.³¹² Darîr bu durumu eserinde şöyle anlatmaktadır: “Çün ol matlûbu't-tulûb ve mahbûbu'l-kulûb, Süleyman sîret Sikender-serîret, sâhibu'l-akl ve basiret ol ulû'l-emrden Darîr'e anun bigi bir işâret irişti illâ Darîr'in gönline ol dem bir hoş beşâşet ve beşâret irişdi; tez yügürdü şeyhu'l-İslâm, hulâsatü'l-enâm, ol musulmanlığa pişvâ ve imâm, ol din ulusu mezhep muteberi, allâme-i âlemiyân Şeyh Ekmeleddin katına geldi, hâl ne-y-idüğün Darîr Şeyh hazretine arz eyledi, ol zamîr-i rûşen, ol gönli gülşen.”³¹³

“Ne genc idi ne hazîne idi anun gönli
Ki genc-i rûy-i zemîn harc kıldılar yoluna

Ne bahr idi anun gönli mevc urıcağazın
Hezâr dürr-i semîn bahş iderdi yoksuluna”³¹⁴

“Çün Darîr'in zamîrini bildi, maksûdun anladı, kendü lütfundan tebessüm kıldı, dahi güldü.”³¹⁵

“Eydür iy miskîn yürigil şâz olup
Kim senün bir genc açıldı yüzüne

Gönlüne bir nûr verdi Hak Çalap
Bakmadı gözsüzlüğüne gözüne

Var Resûlün sîresini söyle gil
Sanat itgil ol sözü kendüzüne

³¹² el-Shaman, age., s.XLII; Erkan, *Sîretü'n-Nebi (Tercümetü'z-Zarir)*, s.XV; Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusufu Züleyha*, s.20.

³¹³ Darîr, *Sîretü'n-Nebi*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:6b-15-17; 7a-1-3.

³¹⁴ Darîr, *Sîretü'n-Nebi*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:7a-3-5.

³¹⁵ Darîr, *Sîretü'n-Nebi*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:7a-6.

Söyler isen ol nûrî şerh eylegil
Kim güneşp hayrân ola kendüzüne”³¹⁶

“Andan Darîr, Şeyhun ayağına düşdi, eyitdi. İy müşkil olan işleri hal idici ve iy gözsüzleri gözlüler âlemine yidici Resûlün sîreti kitabını iki kişi şerh eylemişdür. Her biri elvân acâyib garâyib söz söylemişdür: Birisi Ebu’l-Haseni’l-Bekrî, birisi İbn Hişam rahmetullâhi aleyhimâ. Darîr’e ol iki rivâyetin kankısını söylemeğe işâret idersin didi. Andan Şeyhun dürer-bâr lafzından, müşki-bâr nefesinden böyle cevap geldi. Kim Ebu’l-Haseni Bekrî rivayetini söyle diyü? Niçin Şeyh ol rivayeti işâret eyledi? Anun-içün kim Şeyh eydür: İbn Hişam, kalan müfessirler bigi, ol dahi bir tefsir eyidipdür. Ammâ Kur’ân tefsîrini sîre tarikasında söyleyüpdür. Kur’ânun sebab-i nüzûlünü, hadisü nebevînin sebab-i vürûdını şerh eyleyipdür. Belîğ lügatler, müşkil ibâratlar, tansuk hikâyetler kitâbında derc idipdür. Pes eyle olsa İbn Hişam kitâbını tercüme kılmak anı âmm kavume söylemek kati müşkil ola, didi. Velîkin Ebu’l-Haseni Bekrînin rivayeti haber-i vâhiden ve haber-i mütevâtirden cem alıpdur. Ta kim âmm halâyık maslahatı çün ol fâzıl, ol kâmil bu rivâyeti âsân söylemişdür. Pes Şeyh-i Âlem, Darîr’e Bekrî rivayetini söylemeğe işâret kıldı, Türkî diline tercüme kılmaga destûr virdi.”³¹⁷

Şeyh Ekmelettin el-Bâbertî'nin işareti üzerine Darîr, Bekrî'nin siyerini Arapça olarak okutmuş ve Sultan Mansur Ali'nin huzurunda Türkçe olarak açıklamıştır: “Andan Darîr, musulmanlık melikinün hazretinde Resûlün sîretini söyledi. Arab dilince okıyup Türkî dilince şerh eyledi.”³¹⁸ Darîr, bu dönemde siyerini henüz yazıya geçirmemiş, Sultan'ın huzurunda Arapça olarak okunan Bekrî siyerini sözlü olarak şerh etmiştir.³¹⁹ Sultan Berkûk'un Memlûk tahtına geçişini anlatan kısımların ve onu öven şu şiirin eserin giriş kısmında yer alması bunu doğrulamaktadır. “Çün emr-i Rabbâni ve takdîr-i Sübhânî ve hükm-i Yezdânî irişdi kim merhûm, mağfûr, said u şehid, Sultan Kalavûn el-Melikü'l-Mansur hânedânından, saadet-i saltanat, hükûmet-i devlet intikâl iderler. Destûr eyle oldı kim, Sultan Kalavûn zürriyeti bahtı rahtını dirşirüp, Mısır tahtından irtihal ideler. İcmâ-i ümmet-i Nebevî, ulemâ-i şerâat-ı

³¹⁶ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:7a-6-9.

³¹⁷ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:7a-9-17;7b-1-5.

³¹⁸ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:7b-5-7.

³¹⁹ el-Shaman, age., s.XLII; Erkan, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarir)*, s.XVI.

Mustafaviî eyle ittifak itdiler. Şöyle maslahat gördiler kim, ol emânet emîni, ol şerîat muîni, ol zaîfler zahri Ebu Said Berkûk İbn Enes'i Mısır tahtına sultan kılalar.”³²⁰

“Diledi cümle halâyık kim ol şerîf vücûd
Şehenşah ol cihâna imâm-ı azam ola

Otura taht üzere tâc-ı saltanat uruna
Mısır'da taht-ı selâtîn ana müsellemler ola

Kaçan ki tahta çıka ola âleme sultan
Ola imâm-u ulu'l-emre gey muazzam ola

Tevekkül idici Allah'ına anun tek bir
Yakîni doğru anun gibi bir dahi kim ola

Bilindi deprenişinden ki padişah olacak
Zamâne ol melikin adli birle hürrem ola”³²¹

Darîr, siyerini yazmaya İbn Hişam ve Vâkidî'nin eserlerini etraflıca tetkik ettikten sonra başlamış olmalıdır. Çünkü Sultan Mansur Ali'nin ölümü üzerine, yerine geçen Sultan Salih Zeynüddin zamanındaki karışıklıklar ve Berkuk'un tahta geçişi döneminde Darîr, siyasetten uzak kalarak Hz. Peygamberin hayatını inceleme fırsatını bulmuştur. Bunu şu cümlelerinden anlıyoruz: “Çün Mevlâna Sultan Ebâ Said el-Meliku'z-Zâhir saltanat erkânına, memleket tertîbine meşgul oldu. Darîr-i Hakîr hâtırını cem kıldı, bir müddet Resûlün (sav) sîret-i kitabın mütalaa eyledi.”³²²

Darîr, bu araştırmaları sonucu İbn Hişam, Vâkidî ve Bekrî'nin eserlerinden, güçlü hafızasına aldığı konuları yeni bir sentezle “*Sîretü'n-Nebî*” de işlemiştir. Sonuçta Darîr, yer yer şiirlerle süsleyerek telif-tercüme denilebilecek yeni bir eser meydana getirmiştir.³²³

³²⁰ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koşuşlar Böl., nu:1001, vr:7b-12.

³²¹ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koşuşlar Böl., nu:1001, vr:7b-13-17.

³²² Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koşuşlar Böl., nu:1001, vr:8a-7-9.

³²³ Erkan, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarir)*, s.XVI, XVII.

Darîr, siyerini muhtemelen Sultan Berkuk'un hükümdar oluşundan sonra ve bu hükümdarın isteğiyle yazıya geçirmiştir. Siyerini 790/1388 yılında tamamlayarak Sultan Berkuk'a takdim etmiştir. Darîr, siyerini yazma konusunda gerek Mansur Ali, gerekse Berkuk'un büyük desteğini görmüştür.³²⁴

Darîr, siyerini yazarken Sultanların arzularını yerine getirmekle birlikte halka hizmet gayesi de gütmüştür. “Miskîn Gözsüz dahi ol habîbullahun sîretinden, sûratından, mucizâtlarından, kerâmetlerinden Arabî kitaplardan anlayı bildüğince Türkî dilinde tercüme kıldı. Kendü bigi bilmezler kim ol Resûlün muhibbi ve âşıkı dururlar; anun mucizâtının sâdıkı dururlar, bu dilden artuk bilmezler, Arap lugatını, ibâratını fehm kılmazlar; olara yadigâr olsun diyü dürüşdi Hak Teâlâ müyesser ide inşâallahu teâlâ.”³²⁵

Darîr, eserini “*Tercümetü'd-Darîr*” diye adlandırdığını şu şekilde anlatmaktadır: “...ol kitâb içinden fehm eyledüğince, Türkî dilince tercüme kıla, kim kendü bigi bilmez miskinlere bildire, ilim ve ibârât anlamaz kişilere anlada, haber vire, birkaç muhtasar hikâyeler, mucizât-ı Nebevî'den rivayetler, vüs'ı tâkatça, bu ibaratsuz şerh eyledi, Türkî dilince söyledi. Andan bu Türkî kitaba “*Tercümetü'd-Darîr*” diyü ad kodı. Ta kim işidenler, görenler, bilenler Gözsüzi mazur tutalar, âmmılığına, sözünün ibâratı eksüklüğüne bakmayalar, dahi anun şikeste gönünden gelen sözi gözden bırakmayalar kim”³²⁶

B. KAYNAKLARI

Darîr'in, siyerini yazmaya başlamadan önce Şeyh Ekmelettin el-Bâbertî'ye danıştığını, el-Bâbertî'nin işaret ve yol göstermesi üzerine Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin siyerini Türkçe'ye tercüme etmeye başladığını daha önce ifade etmiştik. Buna göre Darîr'in eserini oluştururken istifade ettiği en önemli kaynak, VII/XIII. yüzyılın sonlarında yaşamış olan Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Bekrî (ö. 694/1295 yılı dolaylarında olmalıdır)'nin “*el-Envâr ve Miftâhu's-Sürûr ve'l-Efkâr fî*

³²⁴ Erkan, *Sîretü'n-Nebi (Tercümetü'z-Zarîr)*, s.XVIII; Darîr, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, s.26. el-Shaman, age., s.XLIII.

³²⁵ Darîr, *Sîretü'n-Nebi*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:98a-4-9.

³²⁶ Darîr, *Sîretü'n-Nebi*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:8b-5-11.

Mevlidi'n-Nebiiyi'l-Muhtar''³²⁷ adlı eseridir. Ancak araştırmalarda Bekrî'nin siyeri uydurulmuş bir siyer kitabı olarak geçmekte,³²⁸ hayali hikâyelerle ve yanlış bilgilerle dolu olduğu belirtilmektedir.³²⁹

Eser, uydurma ve güvenilir olmayan rivayet, hikâye ve menkıbelerden oluşması ve ilmî sahadan uzak ve öğrenim görmemiş kimselere hitap etmesi sebepleriyle eleştirilmiştir. Eseri tenkit eden İmam Zehebî (ö.748/1348) Bekrî'yi yalancı bir deccal, hiç vukû bulmamış hadiseleri uyduran, cahil ve hayâsız bir kimse olarak nitelendirmiş, yazdığı şeylerin hiçbir mesnedinin bulunmadığını ifade etmiştir.³³⁰ Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî (ö.821/1418) Bekrî'yi yalancılıkla suçlamış³³¹, büyük âlim Celâluddin es-Suyûtî (ö.911/1505), Bekrî'nin siyeri hakkında “Kitabın çoğu batıl ve yalandır. Onun okunması caiz değildir” demiştir.³³² İzmirli İsmail Hakkı “*Siyer-i Celile-i Nebeviyye*” adlı eserinde, Bekrî'yi sahtekar müellifler arasında zikretmektedir.³³³

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Ebu'l-Hasen el-Bekrî, âlim ve sağlam bir müellif olmaktan uzak kalmıştır. Darîr'in esas tuttuğu eser, sağlam ve güvenilir bir eser değildir. Büyük âlimlerin tenkitlerine uğramıştır. Bununla beraber Darîr, kitabı tercüme ederken, birçok yerde tashih, tadil hatta bazı yerlerde İbn Hişam'ın siyerinden kısımlar ilave etmiştir.³³⁴ Çünkü Darîr, Sultan Mansur Ali'nin ölümü üzerine yerine geçen Sultan Salih Zeynüddin zamanındaki karışıklıklar ve Ebu Said Berkuk'un tahta geçişi döneminde siyasetten uzak kalmış ve Hz. Peygamberin hayatını inceleme ve araştırma fırsatı bulmuştur. Darîr bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Çün Mevlânâ Sultan Ebâ Said el-Meliku'z-Zâhir saltanat erkânına, memleket tertîbine meşgul oldu. Darîr-i Hakîr hâtırını cem kıldı, bir müddet Resûlün

³²⁷ Katip Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife, *Keşfu'z-Zünun an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, I-II, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, c.I, s.195.

³²⁸ el-Shaman, age., s.XXVIII.

³²⁹ “Bekri”, Ebu'l-Hasen el-Kasasi, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, c. V, s.366.

³³⁰ “Bekri”, *DİA*, c.V, s.366; el-Shaman, age., s.XLIII.

³³¹ el-Shaman, age., s.XLIV.

³³² el-Shaman, age., s.XLIV.

³³³ İzmirli, İsmail Hakkı, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, Tevsî-i Tıbaat Matbaası, İstanbul 1332, s.82, 94.

³³⁴ el-Shaman, age., s.XLV.

(sav) sîret-i kitabın mütalaa eyledi.”³³⁵ Darîr, bu dönemde Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam (ö.218/833)’ın “*Kitâbu Sîreti Resûlillah*”³³⁶ ını da tetkik etmiş olmalıdır. Çünkü Darîr’in “*Sîretü’n-Nebî*” de yaptığı izahlarda saydığı vasıflar, Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî’nin İbn Hişam’ın siyeri için saydığı vasıflara uymaktadır: “Darîr-i Hakîr hâtırını cem kıldı, bir müddet Resûlün (sav) sîret-i kitabın mütalaa eyledi. Gördi kim meclisi âsây, mahfili ârây cemi müşerref, gönli müzeyyen ve münevver kılacak sözler, “*Sîretü’n-Nebî*” kitabıdır. Dahi bunca dürlü fâideler kim ol kitâbun mütâlasından hâsıl olur. Evvel Resûlün nûrının şerhi söylenür, dahi nesebi, aslı, âbâ ve ecdâdı bilinür, dahi kendüden ilerü niçe dürlü mucizâtı aşikâre oldu, göründi, aları şerh eyler. Çün vücuda geldi, ne sırlar belürdi, ne acâyip alâmetler göründi. Andan kırk yaşına değin anun halkı ve hulu, lütfi, keremi, hüsnî, cemâli, kemâli, sabrı, zikri, şükri, kanaati, diyâneti, emâneti, hizmeti, tâati, heybeti, salâbeti. Çün risâleti aşikâre kıldı, halkı dîne davet eyledi, İslâm rûsûmının şerh-i bidâyeti, Resûl ahabının bir bir dîne geldiklerinin hikâyeti, ezvâcının evlâdının ahvâli, kendünün kâfirler zecrinden nice geçürdü, vakti ve hâli, Kur’an-ı Azîm kim kelâm-ı kadimdir, nice münzel oldu, âyet âyet sebep-i nüzûlünü, Resûl ne kim hadis buyurdu, sebep-i vürûdını, ashâbun kıssası, Resûlün gazâları şerhin, kankı birin şerh eylemem. Bu bî-pâyân ilmin, bu bî-karân bahrûn, nesinden söyleyi bilem.”³³⁷

Ayrıca Darîr’in bu dönemde Muhammed b. Ömer el-Vâkidî (ö.207/823)’nin “*Kitâbu'l-Meğâzî*” adlı eserini de incelemiş olduğu ifade edilmektedir.³³⁸

Darîr’in siyeri, bu ana kaynakların tam bir tercümesi değildir.³³⁹ Darîr, araştırmaları sonucu İbn Hişam, Vâkidî ve Bekrî’den güçlü hafızasına aldığı konuları yeni bir sentezle siyerinde işlemiştir.³⁴⁰ Siyerini yer yer şiirlerle süsleyerek telif bir eser durumuna getirmiş, bu arada Bekrî’nin aksak yönlerini de düzeltmiş olmalıdır.³⁴¹ Darîr’e ait şu ifadeler bu görüşü doğrulamaktadır: “İbn Hişam kavlinden

³³⁵ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:8a-7-9.

³³⁶ Erkan, *Sîretü’n-Nebî (Tercümetü’z-Zarîr)*, s.XVII.

³³⁷ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:8a-8-17; 8b-1-3.

³³⁸ Banarlı, age., c.I, s.368.

³³⁹ el-Shaman, age., s.XLV.

³⁴⁰ Erkan, *Sîretü’n-Nebî (Tercümetü’z-Zarîr)*, s.XVII.

³⁴¹ Banarlı, age., c.I, s.368.

Muhammed İbn İshak eydür.”³⁴² “Darîr eydür: Şeyh Muhammed-i Hemedânîden rahmetullâhi aleyhi şöyle işitdüm dir kim.”³⁴³ Ayrıca Darîr, İbn Hişâm’dan bahisle şu ifadeleri kullanmaktadır: “Anun ibârat ve işâret gencini de bu mânâ bazârında harc itdi.”³⁴⁴ İbn Hişâm rivâyetini dahi bu tercüme kitâbında derc itdi... ol iki ulunun kavli bir yirde bulundu ve ol iki dürlü rivâyet bu Türkî tercümesinde bulundu.”³⁴⁵

Darîr, siyerinde zaman zaman Kur’ân-ı Kerîm âyetlerine başvurmuş, âyetlerin tefsirinde Abdullah b. Abbas’ın yorumlarından yararlanmıştır. Meselâ, “Size verdiğimiz güzel rızıklardan yiyin”³⁴⁶ âyetini açıklarken Abdullah b. Abbas’ın yorumuna başvurmuş, Abdullah b. Abbas’ın, aslen helal olan şeylerin kastedildiği şeklindeki görüşünü dile getirmiştir.³⁴⁷ Kitabının başında insanın yaratılmasını ele almış, yeri geldikçe de bu konuyla ilgili olarak Kur’ân-ı Kerim’deki âyetlere temas etmiştir. İşâret edilen başlıca husus “Kün fe yekûn”³⁴⁸ “ol dedi ve oldu” dur. Bu şu beyitlerde ifade edilmektedir:

“Kaçan ki kaf nuna irdi ol oldu kün fe yekûn
Yine kıyam anundur kaçan ki nefh ide sûri.”³⁴⁹

“İşâret idiceğiz lafz-ı kâf o nûn birle
Çü nûna kâf irişdi hemân dem ol oldu.”³⁵⁰

Darîr, siyerinde kaynak belirtmeden hadis-i şeriflerden yararlanmıştır. Mesela, “Kim gece yattığı vakit, ertesi gün için helâlinden kazanmaya niyet ederse günahları bağışlanır” hadisini kaynak vermeden Bakara suresi 57. âyeti yorumlarken kullanmıştır.³⁵¹ Ayrıca “Levlâke levlâke lemâ halaktü’l-eflâk” sözü eserde sık sık

³⁴² Erkan, *Sîretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarir)*, s.XVII.

³⁴³ Darîr, *Sîretü’n-Nebi*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:9a-8-10.

³⁴⁴ Erkan, *Sîretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarir)*, s.XVII.

³⁴⁵ Erkan, *Sîretü’n-Nebi (Tercümetü’z-Zarir)*, s.XVII.

³⁴⁶ Bakara 2/57.

³⁴⁷ Darîr, *Sîretü’n-Nebi*, Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah Efendi, nu:251, vr:3b-5-7.

³⁴⁸ Bakara 2/117, Yâsîn 81.

³⁴⁹ Darîr, *Sîretü’n-Nebi*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:11b-3.

³⁵⁰ Darîr, *Sîretü’n-Nebi*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:13a-4.

³⁵¹ Darîr, *Sîretü’n-Nebi*, Çelebi Abdullah Efendi, nu:251, vr:3b-7-8.

hatırlatılmaktadır. Kâinat, Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. O olmasa âlem, nebâtât, hayvanât ve insanlar yaratılamazdı. Darîr bu düşüncüyü eserinde çok işlemiştir.

“Ol oldu andan oldu kamu varlık
Bu söze olmasun hergiz gümânun”³⁵²

Darîr'in, “Ebu'l-Hasen-i Bekrî rahmetullâhi aleyh Muhammed b. İshak kavlinden öyle rivayet eyler ki...”³⁵³ ve “Muhammed b. İshak yolundan râvîler öyle rivayet ederler kim...”³⁵⁴ ifadeleri Muhammed b. İshak (ö.151/768)'ın “*Kitabu'l-Meğâzî*” sinden; “...Muhammed b. İshak kavlinden ider ol imân getüren kişiler altı kişi idi. İbn Sa'd ider sekiz kişi idi...”³⁵⁵ ifadesi Muhammed b. Sa'd (ö.230/845)'ın “*Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ*”sından ve “Ulemâ-i Siyer Muhammed b. İshak kavlinden şöyle hikâyet ider kim Muhammed b. Muhammed Seyyid İlyas rahimehümallahü anın kitâbında kim ana “*Uyûnu'l-Eser*” dirler...”³⁵⁶ ifadesi de İbn Seyyidi'n-Nâs (ö.734/1334)'ın “*Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*” inden istifade ettiğini göstermektedir.

Ayrıca Darîr'in, “Hazreti İbn Abbas'ın bir rivâyetinde...”³⁵⁷ “Hazreti İbn Abbas radiyallahu anh ider...”³⁵⁸ ifadelerinden Abdullah b. Abbas'ın; “Kâle Ka'bü'l-Ahbâr radiyallahu anh el-kavlü fî ibtidâi halkihi nûr-i nebbiyyine (sav): Ka'bu'l-Ahbâr rivayet kılur, eydür:...”³⁵⁹ ifadesinden Kabu'l-Ahbar (ö.32/652)'ın ve “Hazreti Vehb b. Münebbih ider...” ifadesinden Tâbiinden Vehb b. Münebbih (ö.110/728)'in tarihi rivayetlerini kullandığı anlaşılmaktadır.

Darîr, zaman zaman “Ulemâ-i sîret böyle rivâyet kılmışdur kim...”³⁶⁰, “Ammâ râvîler eydür kim yir yüzünün melikleri biribirine ilçiler viribidiler...”³⁶¹ ifadelerini kullanmak suretiyle isim vermeden nakillerde bulunmuştur.

³⁵² Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:13b-11.

³⁵³ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Çelebi Abdullah Efendi, nu:251, vr:398b-12.

³⁵⁴ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Çelebi Abdullah Efendi, nu:251, vr:374a-20.

³⁵⁵ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Çelebi Abdullah Efendi, nu:251, vr:485b-2-3.

³⁵⁶ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Çelebi Abdullah Efendi, nu:251, vr:484b-21-23.

³⁵⁷ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Çelebi Abdullah Efendi, nu:251, vr:5a-7.

³⁵⁸ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Çelebi Abdullah Efendi, nu:251, vr:4b-3-4; 5a-1.

³⁵⁹ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:9a-2-3.

³⁶⁰ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:99a-3.

Darîr'in siyerinde Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Abdulmuttalib'in Selma ile evlenmesinin engellenmeye çalışılması ile ilgili hadise anlatılırken, dostluk hakkında söylediği bir beyitle anılmaktadır: “Söyle kim şeyh-i râstîn Mevlânâ Celâleddîn buyurur kaddesallâhu sırrahu'l-azîz” denildikten sonra beyit verilmekte ve anlamı, “Zinhâr yâ ammî düşmandan dost işi gelmez, dahi dost kişilerden düşman teşvîşi gelmez.”³⁶² şeklinde yer almaktadır.

Darîr'in, Şeyh Ekmelettin el-Bâbertî ile siyerini yazmadan önce istişare ettiği ve Mısır'da iken ondan ders aldığı düşünüldüğünde, siyerinin kaynakları arasında Bâbertî'yi de saymak gerekir. Sonuçta Darîr, siyerini yazmadan önce pek çok kaynaktan istifade etmiş, ancak sonunda güçlü hafızasına almış olduğu konuları yeni bir sentezle, yeniden üretmiştir.

C. YÖNTEMİ

Darîr, doğuştan kör olduğu için “*Darîr*” lakabıyla anılmıştır. Darîr, öğrenmek istediği bilgileri bir başkasına okutarak dinler ve kuvvetli hafızasına yerleştirirdi. Daha sonra eser Arapça ise tercüme eder ve yazdırırdı.³⁶³ “*Siyer-i Nebi*” adlı eserini Arapça siyer kitaplarını dinlemek suretiyle aklında tutmuş, sonra tercüme ederek kâtiplerine yazdırarak meydana getirmiştir.³⁶⁴

Darîr'in siyeri, rivayet yöntemiyle ve eserlerden tercüme edilerek meydana getirilmiştir.³⁶⁵ Eserdeki rivayetlerin bir kısmında rivayet edenlerin adları bildirilmiş, birçoğunda sadece rivayet olduğu söylenmiştir. Eserin yazılış sebebi açıklanmış,³⁶⁶ konular yer yer şiirlerle süslenmiş, bazen de hikâye ve nasihatlerle sona erdirilmiştir.

Darîr, rivayet yöntemiyle yararlandığı kendinden önceki kaynakların rivayet tekniğini sıhhat ve râvinin sikalığı unsuru noktasında yeterince değerlendirmemiştir. Rivayet verilerini kendi öznel anlaması ve yorumlaması sonucunda yeniden üretmiş ve bununla sosyal bir faydayı amaçlamıştır.

³⁶¹ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:104a-13-14.

³⁶² Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:96b-4-5.

³⁶³ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:7b-5-7; 98a-4-9; Kırıcı, age., s.1, 74.104-13-14.

³⁶⁴ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:8b-5-11; Banarlı, age., c.I, s.368; Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I-V, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, c.II, s.361; Kasır, age., s.20; Yavuz, agm., s.133.

³⁶⁵ *İstanbul Kitaplıkları Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, s.404; Kocatürk, age., s.191.

³⁶⁶ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:5b-7-17; 6a; 6b;7a;7b;8a;8b; 9a-1-2.

Darîr, rivayet yöntemi içerisinde kesin veri olarak bilinmeyen bazı konularda geleneksel bilgileri dönüştürme ve değiştirme şeklinde yeniden üretmiştir. Mesela, fil vakasında anılan ve bazı Arapça eserlerde “*Mezmum*” olarak zikredilen Ebrehe’nin filinin adını Darîr, “*Mahmud*” olarak değiştirdiğini belirtmektedir. “Bazı sîre kitabını Arabî yazarlar, ol filün adını mezmûm yazarlardı. Ammâ Darîr, bu tercüme kitabında revâ gördi kim mahmûd yaza, anun içün kim Kabe’ye kasd itmedi, ne kadar kim urdılar, depesini çengel birle deldiler yürümedi, Kabe’ye kasd itmedi. Pes anun bigi canavara Mezmûm dimeyeler Mahmûd diyeler...”³⁶⁷ Darîr’den sonraki siyer kitaplarında hep Mahmud olarak geçen filin adı bile Darîr’in nasıl bir tesir icra ettiğini ve Türk milletine nasıl mal olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Darîr, döneminin kabul gören edebiyat eserlerinden üslup ve biçim açısından yararlanmıştır. Darîr’in siyeri, siyer geleneğinden istifade etmekle birlikte çağına göre yeniden anlama ve yorumlamayı içeren özgün bir eserdir.

Darîr, anlatım konusunda vakaları kronolojik olarak anlatmaya çalışmıştır. Konunun önemini vurgulamak istediği yerlerde edebî türlerden mesnevînin mensur ve manzum özelliklerinden yararlanmıştır.

Darîr, her vaka sonunda genellikle manzum parçalara yer vermiştir. Bu manzumeler, müellifin, halka anlatmada ve tesir etmedeki gücünü göstermesi bakımından önemli olduğu gibi, eseri tercümeden çok telif bir eser haline getirmesi bakımından da önemlidir. Darîr’in bu şekilde manzumelerle konuları ele alması, esere bir ilgi uyandırma ve dinleyenlerle okuyanların ilgisini daha çok çekme tarafına gitmesinden kaynaklanmıştır.³⁶⁸

Ayrıca eserin hacminin büyüklüğü, vakaların etraflıca anlatılması dolayısıyla tahkiye yönteminin uygulanmasından kaynaklanmıştır.

D. EDEBÎ ÖZELLİĞİ

Sîretü’n-Nebî, Türk dili ve edebiyatı tarihi için yüksek bir mevkide bulunmaktadır. Manzum ve mensur olan ve XIV. asra ait bu eser, bir taraftan Türk

³⁶⁷ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koşuşlar Böl., nu:1001, vr:77a-15-17; 77b-1.

³⁶⁸ Bk., Yavuz, agm., s.133.

edebiyatında nazım ve nesir tekâmülü yönünden; diğer taraftan Türk dilinin sadeliği ve zenginliği bakımından büyük bir öneme sahiptir.³⁶⁹

Siyer-i Nebi, dili bakımından XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesi için önemli bir kaynaktır. Siyerini yer yer nazım parçalarıyla süslenmiş bir nesirle anlatan ve o biçimde yazdıran Darîr'in nesri sade ve tabiidir. Darîr, aklında tuttuğu Arapça cümle ve bölümlerin Türkçe'deki ifade sırlarını ararken baştanbaşa telif sayılabilecek yepyeni bir eser meydana getirmiştir. Eserin nesir kısmını meydana getiren kelimeler tamamen halk dilinin sözleridir. Dinî terimler, yine halk arasında ciddi bir şekilde yayılmış, öğrenilmiş ve benimsenmiş bulunan İslâm kültürünün terimleridir. Kur'ân-ı Kerîm'den alınan ayetler ve ayet cümlecikleri de yine o devirler halkının hemen her gün duyup öğrendikleri, belleyip söyledikleri ve zamanla manasını kavramış veya sezmiş bulundukları tabirlerdir. Böylelikle bu büyük eser, baştan sona her Türk'ün lezzetle ve anlayarak okuyup dinleyeceği bir ifade sadeliği içinde söylenmiştir.³⁷⁰

Eserin metin kısmı sade bir Türkçeyle nesir ve nazım karışık olarak yazılmıştır. Sadece ayetler Arapçadır. Manzum kısımların pek çoğu, Darîr tarafından ilave edilmiştir. Birçok dizenin sonunda Darîr kendi adını da söylemektedir. Manzum kısımlar, bazen hikâyenin devamı, bazen de kahramanlar için veya onların ağzından söylenen sözler, bazen de devrin şairlerinin Hz. Peygamber'e yazdıkları övgülerdir. Mensur kısımlarda doğrudan Hz. Peygamber'in hayatı anlatılmaz. Konu erken dönem İslâm edebiyatının kahramanlık ve romantik hikâyeleriyle zenginleştirilir. Bu hikâyelerin bir kısmı İran edebiyatından veya Anadolu halkı arasında ağızdan ağza dolaşan kıssalardan esinlenerek Darîr tarafından yazılmıştır ki bunlar erken dönem Türk edebiyatı için değerli malzemelerdir.³⁷¹

Eseri bir destan şekline sokan manzum kısımlar içinde en ilgi çeken, Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan dizelerdir.³⁷² Bu dizeler, gerek söylenişindeki samimilik, gerek Müslüman Türk ruhunu okşayacak her türlü gönül doldurucu sözleriyle, bu eserin en güzel manzum parçası olmuştur. Bu dizeler, daha sonraları

³⁶⁹ Banarlı, age., c.I, s.367-368.

³⁷⁰ Banarlı, age., c.I, s.369.

³⁷¹ Tanındı, age., s.28.

³⁷² Banarlı, age., c.I, s.370; Tanındı, age., s.28.

Hız. Peygamber'in doğumunu kutlamak için Türkler arasında düzenlenen anma törenlerinde (mevlid) okunacaktır.³⁷³

Eserin dili, XIV. asır Azeri Türkçesi ile Doğu Anadolu Türkçesi arasındadır. Bunun sebebi de Darîr'in Erzurum'da doğup büyüyerek, orada aldığı kültür ile daha sonra gittiği memleketlerde aldığı kültürün dilinde meydana getirdiği etkileşimdir. Eserinde daha çok Doğu Anadolu Türkçesinin hususiyetleri dikkati çeker. Eserde kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler, halk arasında yaşayan kelimelerdir.³⁷⁴ Eserde Arapça ve Farsça kelimelere çokça yer verilmesi, eserin tercüme olmasından kaynaklandığı gibi, o devirde pek hoş karşılanmayan kelime tekrarını önlemek isteğinden ileri gelmektedir.³⁷⁵ Eserin dili sade, hoş ve tabîî oluşu yanında üslup açısından da dikkat çekicidir. Darîr, nesirlerinden çok başarılı bir üslup kullanmış, başta sultanlar meclisinde olmak üzere herkes tarafından ilgiyle dinlenmiş ve okunmuştur. Eserin nüshalarının oldukça fazla oluşu da bu görüşü doğrulamaktadır. Eserde sanatkârane bir üslup endişesi olmadığı gibi, maharet gösterme kaygısı da yoktur. Ancak halka hizmet, düşündüklerini, bildiklerini onlara kolayca ve duygulu bir şekilde anlatma tabîîliği ve sadeliği vardır.³⁷⁶

Türk Edebiyatının dinî destanları arasında önemli bir yere sahip olan eser, Türk Edebiyatında Hız. Muhammed'in hayatına dair yazılan dinî destanların ilk büyük örneği olarak kabul edilmektedir.³⁷⁷

E. MUHTEVASI

Sîretü'n-Nebî'nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuşlar Bölümü 1001 numarada kayıtlı nüshasında konuların akışı şu şekildedir:

Eser, geleneğe uygun olarak hamdele ve salvele başlamaktadır.³⁷⁸ “*İbtida Tercümetü'l-Hutbeti'l-Kitâb*”³⁷⁹ başlığı altında Allah'ın kudretinin büyüklüğü, Hız. Âdem'in yaratılması, münacât, Hız. Peygamber'in varlıkların en şerefli oluşu, Dört

³⁷³ Banarlı, age., c.I, s.370.

³⁷⁴ Kırıcı, age., s.25.

³⁷⁵ Erkan, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr)*, s.LX.

³⁷⁶ Erkan, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr)*, s.LXI.

³⁷⁷ Kocatürk, age., s.191.

³⁷⁸ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:1b;2a;2b-1-2.

³⁷⁹ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:2b-3.

Halife'ye övgüler, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile Hz. Hamza ve Hz. Abbas'a övgüler ve münâcatla esere giriş yapılmaktadır. “*Sebeb-i Tercümet-i Hâze'l-Kitâb*”³⁸⁰ başlığı altında müellif, eserin sebeb-i te'lifini anlatmaktadır. “*el-Kavlü fî İbtidâi Halki Nûr-i Nebiyyinâ*”³⁸¹ başlığı altında Ka'bu'l-Ahbar'dan rivayetle Hz. Peygamber'in nûrunun yaratılışı konusu işlenmektedir. “*Zikr-i Neseb-i Resûlullah(sav)*”³⁸² başlığı altında Hz. Peygamber'in Hz. Adem'e kadar olan atalarının isimleri verilmektedir. “*Zikr-i Esâmi'n-Nebiyyi (sav)*”³⁸³ başlığı altında Hz. Peygamber'in isimleri sıralanmaktadır. Daha sonra Ebu'l-Hasen el-Bekrî'den rivayetle Hz. Peygamber'in nûrunun peygamberden peygambere geçişi, Abdullmuttalib'e kadar olan nûrun hikayesi ve olaylar anlatılmaktadır.³⁸⁴ “*Hikâyet-i Bi'r-i Zemzem Kim Abdullmuttalib Niçe Açdı*”³⁸⁵ başlığı altında Zemzem kuyusunun Abdullmuttalib tarafından açılışı uzun uzadıya hikâye edilmekte, Abdullah'ın doğuşu, nûrun geçişi, Abdullah'ın kurban edilmekten kurtuluşu gibi konular anlatılmaktadır. “*Resûl Vücûda Geldüğünün Âsârı*”³⁸⁶ başlığı altında Hz. Peygamber doğmadan önce olan bazı olağanüstü olaylar anlatılmakta, Abdullah'ın evlenmesi, Satih, Şık ve Zerka adlı kahinlerin kehanetleri anlatılmaktadır. “*Hikâyet-i Ebrehe İbn Sabbâh el-Eşrem*”³⁸⁷ başlığı altında Fil olayı anlatılmaktadır. “*Zikr-i Mevlûdi'r-Resûl (sav)*”³⁸⁸ başlığı altında Ebu'l-Hasen el-Bekrî'den rivayetle Hz. Peygamber'in doğumu anlatılmaktadır. Abdullah'ın ölümü, Hz. Peygamber'in doğumu esnasında ve sonrasında yaşanan olaylar Amine'nin ağzından ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Vilâdet bölümü kaynak olarak Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin rivayetinden alınmışsa da, Bekrî'nin rivayetiyle yetinilmemiş, konu, Darîr tarafından çok daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve işlenmiştir.³⁸⁹ “*Şerh-i İnşikâk-ı Eyyân-ı Kısra Der-şeb-i Mevlûd-i Resûl (sav)*”³⁹⁰ başlığı altında

³⁸⁰ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:5b-7.

³⁸¹ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:9a-2-3.

³⁸² Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:12a-2.

³⁸³ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:12a-9-10.

³⁸⁴ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:12b-10'dan 42a-6'ya kadar.

³⁸⁵ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:42a-6.

³⁸⁶ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:53b-5.

³⁸⁷ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:73a-8.

³⁸⁸ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:90b-1-2.

³⁸⁹ Bk., el-Bekrî, Ebu'l-Hasen İbn Abdullah, *el-Envâr ve Miftâhu's-Sürûr ve'l-Efkâr fî Mevlidi'n-Nebiyyi'l-Muhtar*” Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, Mısır, 1347, s.53-58.

³⁹⁰ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:99a-2.

Hız. Peygamber doğduğu gece olan harikulade hadiselerden bahsedilmektedir. “*Hikâye-i Radâ-i Resûl (as)*”³⁹¹ başlığı altında Hız. Peygamber’in süt anneye verilmesi, olağanüstü olaylar, mucizeler anlatılmaktadır. “*Fasl*”³⁹² bölümünde Hız. Peygamber doğduğu gece doğan çocuklardan ve kurumuş hurma ağacının Hız. Peygamber’in mucizesiyle nasıl meyve verdiği hadisesi anlatılmaktadır. “*Hikâyet-i Bisât*”³⁹³ başlığı altında Mekkelilerin bayram günü anlatılmakta, bazı olağanüstü olaylardan bahsedilmekte, “*Fasl*”³⁹⁴ bölümünde Hız. Peygamber’in okula gönderilmesi ve okulun ilk gününde gösterdiği mucize anlatılmaktadır. “*Fasl*”³⁹⁵ bölümünde Hız. Peygamber’in çocukluğunda göstermiş olduğu kahramanlıkları ile ilgili mucizeler anlatılmaktadır. Bu bağlamda Hız. Peygamber’in çocukken Ebu Cehl’e karşı cesaret ve kahramanlık yönünden üstünlükleri söz konusu edilmektedir. “*Fasl-ı Der Vefât-ı Âmine Hatun*”³⁹⁶ başlığı altında Âmine’nin ölümü ve Hız. Peygamber’in göz ağrısına çare için Taif’e gitmesi ve bazı mucizelerden bahsedilmektedir. “*Fasl*”³⁹⁷ bölümünde Yemen Meliki Seyf b. Zü’l-yezen’in Hız. Peygamber’in nuru dolayısıyla Abdulmuttalib’e yaptığı ihsanlar anlatılmaktadır. “*Resûl (sav) Mucizât Görsetdüği Ahkâm İçinde Ol Hikâyet İki Kabileyi Sulh Eyledi*”³⁹⁸ başlığı altında siyah bir babadan beyaz bir çocuk dünyaya gelmesi ile ilgili görülen bir davada Hız. Peygamber’in mucizeyle davayı çözüme kavuşturması ve böylece iki kabile arasındaki düşmanlığı sona erdirmesi anlatılmaktadır. “*Fasl-ı Vefât-ı Abdulmuttalib*”³⁹⁹ başlığı altında Abdulmuttalib’in vefatı anlatılmaktadır. “*Fasl*”⁴⁰⁰ bölümünde Hız. Peygamber’in Ebu Cehil’le güreş tutması ve onu yenmesi konusu anlatılmaktadır. “*Hikâyet-i Sefer-i Resûl*”⁴⁰¹ başlığı altında Hız. Peygamber’in amcası Zübeyr ile sefere çıkması, yolculuk esnasında deli devenin Hız.

³⁹¹ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:104b-6.

³⁹² Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:127b-5.

³⁹³ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:128b-17.

³⁹⁴ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:131a-16.

³⁹⁵ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:135a-2.

³⁹⁶ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:153a-9-10.

³⁹⁷ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:162a-14.

³⁹⁸ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:164b-15.

³⁹⁹ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:174b-12-13.

⁴⁰⁰ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:178a-6.

⁴⁰¹ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:185b-17.

Muhammed'in sözünü dinlemesi, devenin dile gelmesi, Hz. Peygamber'in düşmanlarının suda boğulması, “*Fasl*”⁴⁰² bölümünde Hz. Peygamber'in yağmur duası yapması, sonraki “*Fasl*”⁴⁰³ bölümünde kaçırılan bir kızın kurtarılması, Hz. Hamza'nın kahramanlıkları ve Hz. Ebu Bekr'in cömertliği ve Hz. Peygamber'le arkadaşlıkları, anlatılmaktadır. “*Fasl-ı Zikr-i Zevâc-ı Hatîcetü'l-Kübrâ (ra)*”⁴⁰⁴ başlığı altında Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evlenmesi konu edilmektedir.

Görüldüğü üzere “*Sîretü'n-Nebî*”de konular, düzenli bir şekilde tertip ve taksime tabi tutulmamış, bazen fasıl, bazen hikâyeye adı altında olaylar şeklinde mübalağalı bir ifade ile sıralanmıştır.⁴⁰⁵

Sîretü'n-Nebî, genellikle beş-altı cilt olarak tertip edilmiştir.⁴⁰⁶ Bu, müstensihlerin tertibine göre değişikliklere uğramış, ciltler, ayrı ayrı ciltlendiği gibi bazen ikisi, üçü bazen de beşi bir arada ciltlenmiştir.⁴⁰⁷ Siyer-i Nebî'de yer alan belli başlı konu başlıkları şu şekildedir:⁴⁰⁸

Birinci cilt, Tevhid, Hz. Muhammed'e övgü, Dört Halife ve Hz. Hasan'la Hüseyin'in methi ile başlar. Sonra şu konulara yer verir: Kitabın tercüme sebebi, Hz. Muhammed'in soyu, Hz. Muhammed'in isimleri, Hz. Muhammed'in nübüvvet nurunun peygamberden peygambere nakli, Zemzem kuyusunun hikâyesi, Hz. Abdullah'ın doğumu, Kahin Zerka'nın hikâyesi, Hz. Amine'nin nikahı, Satih ve Şık kahinlerin hikâyesi, Fil kavminin hikâyesi, Hz. Muhammed'in doğumu, Hz. Muhammed'in süt anneye verilmesi, Hz. Muhammed'in hocaya verilmesi, Hz. Amine'nin vefatı, Abdulmuttalib'in vefatı, Hz. Muhammed'in Ebu Cehil'le güreşmesi, Hz. Muhammed'in mucizeleri, kıtlık hikâyesi, Hz. Hatice'nin hikâyesi, Hz.

⁴⁰² Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:194a-9.

⁴⁰³ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:195a-17.

⁴⁰⁴ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:204a-8.

⁴⁰⁵ “Siyerler”, *İstanbul Kitaplıkları Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, “Biyografiye Ait Eserler: Siyerler”, 5. Fasikül, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945, s.404.

⁴⁰⁶ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.21.

⁴⁰⁷ *İstanbul Kitaplıkları Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, s.404.

⁴⁰⁸ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:1-226; Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Çelebi Abdullah Efendi, nu:251, vr:1-805; Erkan, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr)*, s.XX-XXI; *İstanbul Kitaplıkları Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, s.404-405; el-Shaman, age., s.XLVI-XLVII; Tanındı, age., s.32-37.

Muhammed'in Meysere ile Şam'a ticarete gitmesi, bir ejderhanın yollarını kesmesi gibi konular işlenmektedir.

İkinci ciltte, Hz. Muhammed'in bazı mucizeleri, Hz. Hatice ile evlenmeleri, Hz. Ali'nin doğumu, Kâbe'nin yeniden imarı, Hz. Muhammed'e nebilik gelmesi, ilk vahiy, Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir gibi ilk Müslüman olanlar, İslâm'ın açıklanması ve Resul'ün akrabalarını dine davet etmesi gibi konular işlenmektedir.

Üçüncü ciltte, Miraç hadisesi, Hz. Muhammed'in Taif seferi, Hz. Aişe ile nikâhı, bazı ayet ve surelerin nüzulü, bazı kabilelerin Müslüman oluşu, Medine halkından bir grubun Akabe'de Hz. Muhammed'e bağlılıklarını bildirmeleri ve Medine'ye davetleri, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicret etmeleri, Kuba mescidinin yapılması, Hz. Muhammed'in Medine'ye girdiği zaman devesinin çöktüğü yere Medine mescidinin yapılması, Hz. Ali ve Zeyd B. Harise hazretlerinin Hz. Muhammed'in isteğiyle Medine'ye hicretleri, Muhacir ve Ensar'ın kardeşliği, Medine Rahiplerinden Ebu Amir ile Hz. Muhammed'in hak din üzerine tartışması ve Rahibin haksızlığını anlaması, fakat inadı yüzünden İslâm'a girmeyip düşmanlığına devam etmesi, Mekke'ye, oradan Taife kaçarak memleketinden ayrı ölmesiyle sona ermektedir.

Dördüncü ciltte, Hz. Fatıma'nın doğumu, annesi Hz. Hatice'nin vefatı, bazı gazalar, Hz. Muhammed'in bazı mucizeleri, Bedir muharebesi, Ebu Cehl'in ve Ebu Leheb'in öldürülmesi, Beni Kaynuka gazası, Hz. Fatıma ile Hz. Ali'nin evlenmesi, Uhud savaşı, Bi'r-i Mauna faciası, Beni Nadr gazası, Hz. Hüseyin'in dünyaya gelişi gibi konular işlenmektedir.

Beşinci ciltte, Beni Mustalik gazası, Hz. Muhammed'in Cüveyriye ile evlenmesi, Hendek savaşı, Beni Kurayza gazası, Umre seferi, Hudeybiye anlaşması, Hz. Muhammed'in hükümdarları İslâm'a davet etmesi, Hayber'in fethi, Yahudilerin Hz. Muhammed'i zehirlemeye teşebbüsü, kaza umresi, ganimetlerin taksimi, Mute harbi, Mekke'nin fethi gibi konular işlenmektedir.

Altıncı ciltte, Hz. Muhammed ve sahabîlerin Sa'd b. Muaz'ın düğününe gitmeleri, Huneyn muharebesi, Taif kuşatması, Tebuk gazası, Haccın farz kılınması, veda haccı, Hz. Muhammed'in hastalanması ve vefatı gibi konular işlenmektedir.

F. SÎRETÜ’N-NEBÎ’DE PEYGAMBER TASAVVURU

Bu başlık altında “Sîretü’n-Nebî” de Hz. Peygamber’e atfedilen olağanüstü durumlardan dikkatimizi çekenleri değerlendirerek, eserde nasıl bir peygamber tasavvuru ortaya konulduğunu tespit etmeye çalışacağız.

Sîretü’n-Nebî metninin ilginç yanlarından biri de Hz. Peygamber’e atfedilen mucizelerdir. Hz. Peygamber çocukluğunda mucizeler göstermeye başlar. Hz. Muhammed bir yaşındadır ve sütanne Halime tarafından büyütülmektedir. Halime’nin kabilesinden kim hasta olsa, Hz. Muhammed onu eliyle okşar ve hastalar iyi olur. Eğer bir kişi sefere gidecek olsa Hz. Muhammed’in yüzünü görmeye gelir, sonra sefere gider ve seferden bolluk ve bereket içinde döner. Eğer Hz. Muhammed herhangi bir tarlaya götürülse orada hemen bir yaşlık olur, ekinler bol olur. Eğer kabilenin inekleri süt vermiyorsa, Hz. Muhammed’in bir el sürüşü onların sütünü bollaştırır. Kısacası Benî Sa’d yurdu Hz. Muhammed sayesinde bolluk ve bereket içindedir. Bir sıkıntı ile karşılaşsalar Hz. Muhammed’in hürmetine kurtulurlar. Sîretü’n-Nebî’de bütün bunlar şu şekilde anlatılmaktadır: “...Çün bir yaşına degdi, bir yaş oğlan ulalduğınca ulaldı. Halîmenün evi ziyâret-gâh oldu. Kimün sayrusı olsa Resûl önine getirürler idi. Sayru sıhhat bulurdi, hoş olur idi. Bir gişi sefere gitse gelür idi, Resûlün mübârek yüzünü görürdi andan yolına gider idi. Ol seferden yine dönicek hayr ve bereket birle dönerdi evine gelürdi. Her kankı sağılar davarûn kim südi eksilse, damarında süd az gelse Resûlün mübârek elini anun üsdine degürseler ol davarun südi pınar bigi akar idi. Her kankı tarlaya kim Resûli ilerdürler idi ol bite durur, yaşlıh içinde korlar idi. Ayruk yılda gelen muğallaca on muğalla gelür idi. Eyle olsa Benî Sa’d kabîlesinün cemâati bayımağa başladılar. Hem ekin bereketinde hem davar tamarında nimetlere firâvân oldu, malları artdı, yürir tavarı uğrı iletmedi, yırtıcı canavar yazıda yürimedi. Resul berekâtından hiç Benî Sa’d ziyâna ve zevâle sataşmadılar. Eger cemî-i kabâyil üzerine bir darlık gelse, ya bir maslahatdan ötürü halâyık bunalsa, Resûli ellerine götürürler idi. Hak Teâlâ şefî getirürler idi, cemî-i maksudları hâsıl olur idi...”⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:116b-9-17;118a-1-4.

Hız. Peygamber çocukluğunda bir gün, kuru bir hurma ağacının altında arkadaşlarıyla oturmuş konuşmaktadır. Arkadaşları taze hurma yemek isterler. Hız. Peygamber ayağa kalkar, yüzünü gökyüzüne çevirir, bir şeyler söyler, altında oturdukları kuru hurma ağacı yeşerir ve meyve vermeğe başlar. Siyer-i Nebi’de bu olay şu şekildedir: “Yine çün ol yidi tıfl birle geldiler, yine ol hurma ağacı dibinde oturur idi. Andan ol yâranları eyitdiler: Yâ seyyidinâ, yâ Muhammed eger bu hurma ağacı yaş ağaç imişse, hurma virürmisse şimdi biz andan hurma yimez midük, didiler. Resûl eyitdi: Gönlünüz yaş hurma mı diler, didi. Eyitdiler: Neam gönlümüz diler, ammâ elümûze ne girür, didiler. Resûl eyitdi: Ben bu ağaçdan size hurma yidüreyim, didi. Ol yâranları eyitdiler: Bu ağaç kurumuşdur, yâ Muhammed bu bu kurumuş ağaçdan hurma nice yidürürsin, didiler. Resûl eyitdi: Allahu Teâlâya genezdür, didi...”⁴¹⁰

“Âtike eydür: Çün Resûl oğlancıklara eyitdi kim ben size hurma yidüreyim, didi. Andan Resul yirinden turu geldi, yönüni ol hurma ağacına kıldı, dahi yüzünü gökden yana tutdı, tutaklarını depretdi. Âtike eydür: Ammâ işitmedüm ne didi, ne söyledi; belî anı gördüm kim ol kurumuş ağaç yaşardı, butakları çıkdı, andan butaklarından yapraklar çıkdı, andan hurma belürdi. Âtike eydür: ben baka tururam, ol oğlancıklar dahi baka tururlar kim bûsür çıkdı, balah oldu, salkumlar asıldı, andan rutab oldu, dahi Resulün üstüne döküldi...”⁴¹¹

Hız. Peygamber yedi yaşındadır ve okula gönderilir. Hız. Muhammed okula başladığı ilk gün öğretmenin okumasını istediği bir cümleyi anlamını bilmediği için okuyamayacağını söyler ve öğretmenden o cümlenin anlamının açıklanmasını ister. Fakat öğretmen de onun sorduğu cümlenin anlamını açıklayamaz. Ancak Hız. Muhammed cümleyi bilgece açıklayarak öğretmenini şaşırtır. Bu olay Sîretü’n-Nebi’de şöyle geçmektedir: “Bir gün Abdulmuttalib cemâati birle eyle ittifak kıldılar kim Resûli mektebe vireler; tâ kim yazmak, okımak ögrene, âlim ve ârif ola. Mekke şehrinde bir muallim var idi kim ulularun oğlanlarını öğredürdi, münzeli kitâplardan elvân lugat, garîb ibârat, yahşı hat talim ider idi. Şeybe kendüz bir iki oğlu birle Resûli aldı, ol muallim katına geldi. Muallim Abdulmuttalib’i göricek örü turdı,

⁴¹⁰ Darîr, *Sîretü’n-Nebi*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:127b-15-17;128a-1-3.

⁴¹¹ Darîr, *Sîretü’n-Nebi*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:128a-7-13.

karşu yürüdi, hizmet kıldı, yine önlerince yürüdi, aldı mektebe getürdi, girdiler mektep içinde oturdılar. Şeybe Resûli muallime tapşurdi, kendüler yine döndiler, kendü maslahatlarına gıtdiler. Muallim levh üstinde Resûl için birkaç hurûf yazdı, Resûlün öninde kodı eyitdi: Yâ Muhammed evvel eyitgil kim “Bismillahirrahmanirrahim” andan hurûf okımağa başlağıl didi. Resûl eyitdi: Yâ muallim “Bismillahirrahmanirrahim” dimegün manası nedür, didi. Muallim eyitdi: Henüz sen mektebe bugün geldün, maânî ne bilürsin, ya ne fehm idersin, didi. Muallim, kahıdı katı söyledi. Resûl rakıbu’l-kalb idi ve serîu’d-dem idi; yırmurdi, gözleri yaş ile tola geldi. Resûlün ol aması Âtike hatun kim bile ne maslahat için ne yirden gelürdi ya nire gider idi; yolu mektebe uğradı, gördi Resûli kim melûl oturmuş, iki gözi yaş ile tolmuş. Âtikenün cânına od düşdi. Âtike ilerü geldi, eyitdi: Ya habîbî, yâ Muhammed hâşâ senün mübarek hâtırundan dahi Rûşen zamîründen kim gönlün virân ve hâtırun perîşân oturasın, didi. Muallim eyitdi: Çün cedit Abdulmuttalib kendüyi mektebe getürdi tâ kim yazmak, okımak, talîm ide, ben kendüye sabak virürem, ol sabakın okımaz, ha benümle bahs ider, virdüğüm sabakun manasın sorar, didi. Âtike hatun atası Abdulmuttalib katına geldi, eyitdi: Yâ ebetî, yâ seyyide-i Harem hâşâ senün aklundan kifâyetünden kim sen bir iş işleyesin kim anı maslahat görmeyeler, ol işi begenmeyeler, didi. Şeybetü’l-hamd eyitdi: Yâ ibnetî, yâ Âtike ben ne yaramaz iş işledüm kim anı maslahat görmediler begenmediler, didi. Âtike eyitdi: Hâşâ senün ululugundan, senün fazlundan, fazîletünden kim elünden yaramaz işe gele ya dilünden yaramaz söz işideler, didi. Ammâ hiç bilür misin kim karındaşım oğlu Muhammed ibn-i Abdullahı mektebe iletdüğün ne yavuz eksüklük idi, didi. Abdulmuttalib eyitdi: Yâ Âtike neden ötürü eksiklük olur, ben Muhammedi muallime anun için iletdüm kim yazmak okımak öğrene, âlim ve ârif ola, didi. Âtike eyitdi: Yâ ebetî bu fikrün katı muhâl fıkır idi, bu hayâlün fâsid hayâldür, didi.”⁴¹² Olayın devamı Sîretü’n-Nebîde uzun uzadıya anlatılmaktadır.⁴¹³

⁴¹² Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:131a-1-2;131b;133a-1-10.

⁴¹³ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:132a-12-15; 132b;133a; 133b-1-3.

H. Muhammed ve arkadaşları sel sularıyla coşmuş bir nehirden geçmek zorunda kalır. H. Peygamber devesinden iner ve yularından tutarak nehre girer, ansızın su ikiye ayrılır. Sığ yoldan sağlıkla karşıya geçerler.⁴¹⁴

H. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiği sırada, Mekke-Medine yolu üzerindeki bir evde konaklar. Ev sahibinin elleri ve ayakları tutmayan, kör, sağır, dilsiz bir çocuğu vardır. H. Peygamber, onu mucizesiyle sağlığına kavuşturur.⁴¹⁵

Eserde, H. Peygamber'in mucizeleri arasında miraç⁴¹⁶ ve ayı ikiye bölmesi⁴¹⁷ mucizesi de etraflıca anlatılmıştır.

Görüldüğü üzere Sîretü'n-Nebî, birçok klâsik siyer kaynaklarında olduğu gibi, H. Peygamber'in peygamberlik öncesi hayatı ile ilgili olarak, onun ismet ve nübüvvetini vahyin indirildiği, risâletin verildiği tarih ile başlatmak yerine, doğumundan itibaren başlatmayı, çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemi de dâhil, H. Peygamber'in daima bir peygamber olduğunu ve bunun her yer ve zamanda yüzlerce alâmet ve tezahürünün görüldüğü anlayış ve düşüncesini işlemektedir. Dolayısıyla eserin çizgisi, klâsik siyer kaynaklarından farklı değildir.

Diğer taraftan eserde, H. Peygamber'in pek çok mucizesinden detaylı bir şekilde bahsedilmek suretiyle, olağanüstü yönleri üzerinde çok fazla durulmuş, H. Peygamber'in "beşerî" yönü atlanarak beşerüstü bir peygamber tasavvuru / anlayışı geliştirilmiş; dolayısıyla bu noktada itidal elden kaçırılmış ve abartılı bir dil kullanılarak aşırılığa düşülmüştür.

Bu arada Sîretü'n-Nebî metninde dikkatimizi çeken hususlardan biri de H. Ali'nin konumudur. Gerçi, eserde diğer halifelerden ve birçok sahabeden övgüyle söz edilmekle birlikte H. Ali'ye daha fazla yer verilmiş olduğu görülmektedir. Metinde, H. Muhammed'den sonra ikinci kahraman, H. Peygamber'in amca oğlu

⁴¹⁴ Tanındı, age., s.29.

⁴¹⁵ Bk., Darîr, Erzurum'lu Mustafa Darîr Efendi, *Siyer-i Nebî*, I-II, (Hazırlayan: Selman Yılmaz) Dâru'l-Hadis Yayınları, c.II, s.186.

⁴¹⁶ Bk., Gürtunca, M. Faruk, *Kitab-ı Siyer-i Nebi, Peygamber Efendimizin Hayatı*, I-III, Ülkü Yayınevi, İstanbul 1963, c.II, s.577.

⁴¹⁷ Bk., Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Çelebi Abdullah Efendi, nu: 251, vr:398b-12.

ve damadı Hz. Ali'dir. Hz. Ali'nin doğumu,⁴¹⁸ doğumdan önce annesinin olağanüstü şeyler duyması,⁴¹⁹ Hz. Peygamber'in onun vâsiliğini üzerine alması, Hz. Ali'nin hicreti,⁴²⁰ Hz. Peygamber'in kızıyla evlenmesi, mucizeyi andıran kahramanlıkları ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Ayrıca eserde, Hz. Ali'yi öven birçok manzum bölüm yer almakta, Hz. Ali, Allah'ın ve insanların arslanı olarak tanımlanmakta, onun Hz. Peygamber'in yardımcısı,⁴²¹ kumandanı, bilgisinin vârisi, Hz. Peygamber'den sonra genel vekili olacağı da belirtilmektedir. Dolayısıyla eserde Hz. Ali'nin anlatıldığı bölümler, zihinlerde Şîî kültürünün izlerini çağrıştırmaktadır.⁴²²

G. ESERİN, OSMANLI DEVLETİNE GİRİŞİ VE NÜSHALARI

Eser, Osmanlı ülkesinde saray çevresi ve halk nezdinde büyük itibar kazanmıştır. Siyerin Osmanlı ülkesine giriş hikâyesi tespitlere göre Çelebi Sultan Mehmet ve II. Murat döneminin başarılı komutan ve âlim hâmlerinden Umur Bey'e dayanmaktadır. Umur Bey 1453 tarihli vakfiyesinde, vakfettiği kitapların isimlerini vermektedir. Bu kitapların arasında altı cilt Türkçe bir Siyer-i Nebi bulunmaktadır. Eserin Umur Bey'in kütüphanesine nasıl geldiği hakkında şöyle bir tahmin yürütülmektedir. Umur Bey'in babası Kara Timurtaş Paşa (ö.1403) I. Murat ve Yıldırım Bayezit döneminde beylerbeyliği yapmıştır. Darîr'in Mısır'dan Karaman'a geldiği yıllarda Kara Timurtaş Paşa ve oğlu Umur Bey, Karaman yöresiyle politik yönden ilgilenmişlerdir. Zengin ve sanat koruyucusu baba ve oğul, Darîr'in eserlerinin ününü duymuş ve onları bedelini ödeyerek almış olabilecekleri gibi, Darîr, bu yöneticilere eserini hediye etmiş de olabilir. Sonuçta Darîr'in siyerinin Timurtaş Paşa ve Umur Bey tarafından Bursa'ya getirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Mevlid yazarı Süleyman Çelebi'nin Bursa'da 1409 yılında yazdığı Mevlidin bölümlerinin yer yer Darîr'in siyerinde Hz. Peygamber'in doğumunda söylediği şiirle aynı olmasından, Süleyman Çelebi'nin Bursa Ulu Camiinde görevli iken camiye vakfedilen siyeri görmüş olduğu varsayılmaktadır.⁴²³

⁴¹⁸ Darîr, *Siyer-i Nebî*, c.I, s.472.

⁴¹⁹ Darîr, *Siyer-i Nebî*, c.I, s.473-474.

⁴²⁰ Darîr, *Siyer-i Nebî*, c.II, s.192.

⁴²¹ Darîr, *Siyer-i Nebî*, c.I, s.475.

⁴²² Tanındı, age., s.28.

⁴²³ Tanındı, age., s.27.

Sade dili, tabî söyleyişi ve içindeki manzum parçalarla devrinde çok sevilerek okunan Darîr'in siyeri, daha sonra Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden dönüşünde İstanbul'a getirtilmiştir.⁴²⁴ Yazılışından iki asır sonra 1003/1594-1595'te III. Murat'ın emriyle onun döneminde, saray kütüphanesi için eserin resimlendirilerek kopyasının hazırlanmasına başlanmıştır. Sultan III. Murat 1595 senesi Ocak ayında vefat edince eser yarım kalmış, yerine sultan olan oğlu III. Mehmet eserin tamamlanmasını emretmiştir. İçinde 814 adet tasvir bulunan eser, minyatür ve tezhiplerle süslenerek altı cilt halinde 1595 senesi Ağustos ayında, hattat Mustafa oğlu Ahmet Nuri tarafından istinsah edilmek suretiyle tamamlanarak yeni Sultan III. Mehmet'e sunulmuştur. Ayrıca eserin hazırlanmasında emeği geçen, hazinedarbaşı, hazine kethüdası, hazine kâtibi, nakkaşbaşı, nakkaşlar kethüdası, beş nakkaş çırağı ve Kara Mehmet ve Abdi isimli ciltçilere emeklerinin karşılığı ödenmiştir.⁴²⁵

Saray kütüphanesi için hazırlanan minyatürlü nüsha altı cilttir. Bu eserin üçüncü, dördüncü ve beşinci ciltleri, içindeki 456 minyatürle, mütareke yıllarında kütüphaneden çalınmıştır.⁴²⁶ Günümüzde birinci, ikinci ve altıncı ciltler İstanbul Topkapı Sarayı Müzesindedir. Üçüncü cilt, New York Puplic Library Spencer Koleksiyonunda, dördüncü cilt, Dublin Chester Beatty Kütüphanesindedir. Beşinci cildin nerede olduğu bilinmemektedir. Dördüncü cildin Türk-İslâm Eserleri Müzesinde bir kopyası bulunmaktadır.⁴²⁷

Eser, genellikle beş-altı cilt olarak ciltlenmiş, bu durum ciltçilerin takdirine göre değişiklik arz etmiştir.

İstanbul Kitaplıkları Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogunda, eserin on altı nüshasının tavsifi yapılmış,⁴²⁸ Mustafa Erkan'ın doktora çalışmasında eserin altmış dokuz nüshası özellikleriyle birlikte tanıtılmıştır.⁴²⁹

⁴²⁴ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.21.

⁴²⁵ Tanındı, age., s.31-32.

⁴²⁶ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, s.21.

⁴²⁷ Tanındı, age., s.6 ve 32.

⁴²⁸ Bk., *İstanbul Kitaplıkları Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, s.404-410.

⁴²⁹ Bk., Erkan, *Siretü 'n-Nebi (Tercümetü 'z-Zarir)*, s.XXII-LV.

Sîretü'n-Nebî'nin, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane, Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Bursa Orhan Gazi Kütüphanesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi, İstanbul Belediye Atatürk Kütüphanesi, İstanbul İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesi, İstanbul Millet Kütüphanesi, İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi, İstanbul Selimiye Kütüphanesi, İstanbul Selimağa Kütüphanesi, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul Topkapı Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Konya Mevlanâ Müzesi Kütüphanesi, İstanbul Mertal Tulum Kütüphanesi, Mısır Dâru'l-Kütüb'de, İsmail Hikmet Ertaylan'ın husûsî kütüphanesinde, Avrupa Kütüphanelerinde ve özel koleksiyonlarda çok sayıda nüshası bulunmaktadır.⁴³⁰

Ayrıca Barbara Flemming, *Türkische Handschriften, Teil I* Franz Streiner Velog GmbH, Veisbaden, 1968 s.45-54'de Siyer'in on dört nüshasının tavsifini vermektedir.⁴³¹

Eserin çok fazla nüshasının olması nüsha farklarının incelenmesini de zorunlu kılmaktadır. Mustafa Erkan, doktora çalışmasında incelediği bölümün nüsha farklarını belirtmiştir.⁴³²

Tespit edilen bu nüshaların dışında eserin başka nüshalarının olması muhtemeldir. Darîr'in siyerinin, matbaanın olmadığı ve istinsah etmenin zor olduğu dönemlerde çoğaltıldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu kadar çok nüshasının olması, Osmanlı Devletinin devlet desteğini alması yanında, çok okunan ve çok sevilen bir eser olduğunun da göstergesidir.

H. ESER HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Eser hakkında yapılan ilk çalışmalar, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsündeki mezuniyet tezleridir. Bu tezler, “*Siyer-i Nebi*”nin Latin alfabesine transkripsiyonlu olarak aktarılıp indeksinin yapılmasından ibarettir. Bu eserler şunlardır.⁴³³

⁴³⁰ Bk., Erkan, *Siretü'n-Nebi (Tercümetü'z-Zarir)*, s.XXII-LV; Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yusuf, Yusuf'u Züleyha*, s.21.

⁴³¹ Erkan, *Siretü'n-Nebi (Tercümetü'z-Zarir)*, s. LV.

⁴³² Bkz. Erkan, *Siretü'n-Nebi (Tercümetü'z-Zarir)*, s. 560-896.

⁴³³ Erkan, *Siretü'n-Nebi (Tercümetü'z-Zarir)*, s.LVI.

1. Birsen Mudanyalı, *Erzurumlu Darîr'in Siyeri*, Metin ve İndeks, 1971.
2. Saadet Muğan, *Siyer-i Darîr*, Metin ve İndeks, 1971.
3. Mukadder Tahran, *Siyer-i Darîr*, Metin ve İndeks, 1971.
4. Baki Demirel, *Siyer-i Darîr*, Transkripsiyon ve İndeks, 1971.
5. Ender Balyemez, *Siyer-i Darîr*, Transkripsiyon ve İndeks, 1971.
6. Yusuf Dörtbölük, *Siyer-i Darîr*, Transkripsiyon ve İndeks, 1972.
7. Cahit Basar, *Siyer-i Darîr*, Transkripsiyon ve İndeks, 1972.
8. Emin Erolcay, *Siyer-i Darîr*, Transkripsiyon ve İndeks, 1972.
9. Saadettin Tolay, *Siyer-i Darîr*, Transkripsiyon ve İndeks, 1971.
10. Mutena Başar, *Erzurumlu Darîr'in Siyer-i Nebi Tercümesi*, 1968.

Eser hakkında Mustafa Erkan tarafından doktora tezi yapılmış, Zeren Tanındı tarafından minyatürlü nüsha incelenerek, beşinci cilt dışındaki ciltlerde bulunan minyatürler neşredilmiştir. Ayrıca Emine Kırcı tarafından dînî ve tasavvufî açıdan ele alınan yüksek lisans tezi yapılmıştır. Eser, üç cilt halinde M. Faruk Gürtunca⁴³⁴ tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır; iki cilt halinde de Selman Yılmaz⁴³⁵ tarafından Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Koleksiyonu 251 nolu nüsha sadeleştirilerek yayınlanmıştır. Bunlardan başka Darîr hakkında bazı makaleler kaleme alınmış, siyer kitabı ile ilgili değerlendirmelere de yer verilmiştir. Ayrıca 2000 yılında Erzurum Kalkınma Vakfı tarafından Erzurum'da, Darîr hakkında bir panel düzenlenmiştir.

II. ESERİN TÜRK-İSLÂM KÜLTÜRÜNDEKİ DEĞERİ

A. İLK TÜRKÇE SİYER KİTABI OLARAK SÎRETÜ'N-NEBÎ

Türk Edebiyatında ilk siyer kitabı, Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr tarafından yazılmıştır. Bu itibarla Darîr, Türk edebiyatı tarihinde o zamana kadar hiç

⁴³⁴ Gürtunca, M. Faruk, *Kitab-ı Siyer-i Nebi, Peygamber Efendimizin Hayatı*, I-III, Ülkü Yayınevi, İstanbul 1963.

⁴³⁵ Darîr, Erzurumlu Mustafa Darîr Efendi, *Siyer-i Nebi*, (Yayına Hazırlayan: Selman Yılmaz), I-II, Darulhadis Yayınları, İstanbul 2004.

işlenmemiş bir konuda eser vermiştir. Bu bakımdan Sîretü'n-Nebî, Türklere Hz. Muhammed'in hayatını anlatan ilk eserdir. Dolayısıyla eserde Hz. Peygamber'in hayatını anlatmak için kullanılan kaynak ve yöntemler, dil ve üslup, dinî kavramlar, içerik, anlatım tarzı gibi hususlar, siyer konusundaki kalem tecrübesini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Diğer taraftan eser, dilimizin ve dinî hayatımızın gelişme safhalarını göstermesi bakımından da önemlidir. Dinî kavramların Türkçe'ye girme süreci, yüzyıllara göre kullanılan dinî kavram ve ifadeler, eser yoluyla izlenebilecektir.⁴³⁶ Bütün bu yönlerden bakıldığında Sîretü'n-Nebî, kültürümüzü anlama ve yorumlamada önemli bir kaynaktır.

B. SÎRETÜ'N-NEBÎ'NİN KÜLTÜREL MİSYONU

Özellikle Moğol istilası ve Haçlı seferleri sebebiyle XIII. ve XIV. asırlar, Türk tarihi açısından sıkıntılarla dolu dönemlerdir. Türklerin, böyle sıkıntılı dönemlerden manevî hayata daha fazla önem göstererek başarıyla kurtuldukları bilinen bir gerçektir. İşte Darîr'in siyeri, Türk tarihi için buhranlı bir dönem olan XIII. asrı takip eden XIV. asırda Müslüman Türk halkını manevî yönden desteklemek gibi yüce bir amaca hizmet etmiş ve halkı peygamber sevgisi etrafında birleştirmeyi hedeflemiştir.⁴³⁷

C. SÖZLÜ KÜLTÜRDEN YAZILI KÜLTÜRE SÎRETÜ'N-NEBÎ

Fuad Köprülü'nün de belirttiği gibi, uçlarda yaşayan Türkmen aşiretleri Anadolu'nun savunma hattında olduğundan yaşama biçimleri ve kültürleri de ister istemez millî-dinî kahramanlık metinlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu metinler, Müslüman halkın gayr-i Müslim unsurlara karşı din ve vatan savunmasında motivasyonunu besleyen ve nesilden nesile kısmen yazılı, çoğu defa şifahi olarak aktarılan temel metinlerdendir.⁴³⁸ Darîr, kendinden önceki klâsik siyer malzemesini bu sosyal ve kültürel ihtiyaca binaen dönüştürmeyi başarmış, ilk Türkçe siyer müellifidir. O, İslâm tarihinin işlenmiş veya ham malzemelerini dinî-millî kahramanlık üslubuyla yeniden ele almış, gerek nazım gerekse nesir olarak eserine

⁴³⁶ Erşahin, agm., s.221.

⁴³⁷ Kırıcı, age., s.2.

⁴³⁸ Bk., Köprülü, Fuad, "*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*", DİB Yayınları, Ankara 1966, s. 206-211.

katmıştır. Nazım-nesir birlikteliği geleneksel kültürümüzün özellikle şifahi tarzının zamanımıza kadar ulaşan en önemli bir unsurudur. Günümüzde bile dinî veya tarihî bir konu anlatılırken nazım parçalarından istifade edilmektedir. Darîr, bu üslubun siyer alanında bir öncüsü olarak eserini inşa etmiş ve geniş halk kitlelerinin beğenisini kazanmıştır.

D. AVAMDAN HAVASA SÎRETÜ’N-NEBÎ

Hz. Peygamber’in hayatını en geniş bir şekilde anlatan bu eser, Osmanlı ülkesinde ve Mısır’da en açık ve anlaşılır bir eser olarak halk tarafından çok sevilmiş ve okunmuştur.⁴³⁹ Eser, Memlûk Sultanları Mansur Ali ve Berkuk’un teşvikleri sonucunda telif edilmiştir. Telif edilmeden önce Sultan Mansur Ali’nin huzurunda okunmuş, daha sonra yazıya geçirilmiş, tamamlanınca Darîr tarafından Sultan Berkuk’a takdim edilmiştir.

Eser, Yavuz Sultan Selim’in Mısır seferinden dönüşünde İstanbul’a getirtilmiştir. Yazılışından iki asır sonra 1594/1595’te III. Murat’ın emriyle saray kütüphanesi için minyatür⁴⁴⁰ ve tezhipli olarak istinsah edilmeye başlanmıştır. Sultan III. Murat’ın vefatı üzerine III. Mehmet döneminde tamamlanmıştır. Eser, hem saray hem de halk nezdinde büyük bir itibar görmüş, asırlarca beğenilmiş ve zevkle okunmuştur.⁴⁴¹ Eserin dil ve üslûbu, günümüz insanını da kolayca etkileyebilecek özelliktedir.

İ. Hakkı Konyalı, Darîr’in siyerini “*mucize kitap*” olarak tanıtmakta ve şu yorumlarda bulunmaktadır: “Bu mucize eser, müellifini Mısır hükümdarlarının baş tacı yapmıştır. Osmanlı hükümdarları da bu kitabı Hazine-i Hümayunlarına almak ve üstelik resimlendirerek tekrar yazdırmak suretiyle halk diliyle, öz dilimizle yazılan kitaplara karşı duydukları meclûbiyeti göstermişlerdir.”⁴⁴² Bütün bunlardan bir kez daha anlaşılmaktadır ki, eser, Memlûk Sultanlarının, Osmanlı Padişahlarının ve halkın büyük beğenisini kazanmış ve asırlarca zevkle okunmuştur.

⁴³⁹ Kabaklı, age., c.II, s.360.

⁴⁴⁰ Eserdeki minyatürlerle ilgili Bk., Tanındı, Zeren, *İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed’in Hayatı: Siyer-i Nebi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.; Resimlerle Hz. Muhammed’in Hayatı, (Derleyen: Kemalettin Tuğcu), Hayat Yayınları, İstanbul 1966.

⁴⁴¹ Kocatürk, age., s.191.

⁴⁴² Konyalı, İ. Hakkı, “Mucize Kitap” *Tarih Hazinesi*, Yıl:2 sayı:16 (Kasım 1952) s.811.

E. SANAT VE ESTETİK AÇISINDAN SÎRETÜ’N-NEBÎ

Osmanlı Padişahlarından III. Murat, sanatçı kimliğiyle öne çıkmış bir padişaktır. Etrafında sanatkârları toplamış, dinî ve tasavvufî şiirler ve nesih ile talik türünde güzel yazılar yazmıştır.⁴⁴³ Sanatçı yönüyle dikkati çeken III. Murat, İslâm’ın ilk dönemlerinin tarihinin ve Hz. Muhammed’in biyografisinin resimlendirilmesini istemiş, bunun için de en uygun eser olarak Darîr’in siyeri seçilmiştir. Bunda tarihi metinlerin dilinin Türkçe olmasına gösterilen özen, etkili olmuş ve kalabalık bir sanatçı ekibi bu eseri hazırlamakla görevlendirilmiştir. Eserin tasvirlenmesi, dinî bir düşünceden kaynaklanmamış, Hz. Muhammed’in peygamberliğinin yanı sıra, bir devlet adamı ve kahraman bir asker oluşu bunda etkili olmuştur. Sultan, olayı bir vakayinâme, İslâm Peygamberinin bir Şehensahnâme’si olarak düşünmüştür.⁴⁴⁴

Minyatürlü nüsha, eserin altı ciltlik çok kıymetli bir yazmasından Sultan III. Murad’ın saray kütüphanesi için hazırlanmıştır. Tezhipli ve çok sayıda minyatürle süslü bu büyük eser, XVI. asır Osmanlı resim sanatının şaheserlerinden sayılmaktadır. Minyatürler, Hz. Muhammed’in hayatını, çevresindeki sahabiler ve diğer şahıslarla birlikte resimle takip edilebilecek şekilde yapılmıştır. Resimlerde Hz. Muhammed’in ve zevcelerinin yüzleri, İslâm’ın saygı ilkesi gereğince beyaz peçelerle örtülüdür. Minyatürlerin diğer önemli bir özelliği, Hz. Muhammed dahil bütün şahısların XVI. Asır Osmanlı-Türk kıyafetleriyle giyimli olmasıdır. Eserin, Osmanlı sarayı için bu kadar itina ile istinsah edilmesi, Sîretü’n-Nebî’nin yazılışından iki asır sonra dahi kıymet ve önemini muhafaza ettiğini göstermektedir.⁴⁴⁵

F. MEVLİD GELENEĞİ VE SÎRETÜ’N-NEBÎ

Sîretü’n-Nebî, Türkçe ilk mevlid manzûmesini ihtiva etmesi açısından kıymetli bir eserdir.⁴⁴⁶ Bu manzume, üç bölüm ve elli beş beyitten oluşmaktadır. Hz. Peygamber’in doğumunu konu edinmiş, üç bölümlü kaside şeklindeki bendler ve terci-i bendlerle tertiplenmiştir. Bölümlerin hem başında hem sonunda tekrarlanan;

⁴⁴³ Tanındı, age., s.45.

⁴⁴⁴ Tanındı, age., s.47.

⁴⁴⁵ Banarlı, age., c.I, s.372.

⁴⁴⁶ Banarlı, age., c.I, s.368; “Siyer”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.II, s.196.

“Rebû’l-evvel ayı kutlu olsun

Hemîşe dil ü din kuvvetli olsun” beyti, manzumenin bestelenerek söylenme maksadıyla tertiplendiği yazıldığı kanaatini uyandırmaktadır.⁴⁴⁷ Bu beyit, bayram havası taşımaktadır. Ayrıca beyit, Süleyman Çelebi’nin yazdığı Mevlidin;

“Gel dilersiz bulasız oddan necât

Işk ile derd ile eydün es-salât” tekrarını da hatırlatmaktadır. Aslında sadece bu beyit değil, Sîretü’n-Nebî’de yer alan bütün bir vilâdet bölümü her iki müellifte de büyük benzerlikler arz etmektedir.⁴⁴⁸

Eserin, en önemli özelliklerinden biri, XV. asırda Süleyman Çelebi’nin 1409 yılında yazdığı “*Vesîletü’n-Necât*” adlı esere kaynaklık etmesidir. “*Vesîletü’n-Necât*” ın Hz. Peygamber’in doğumunu anlatan “*Mevlid*” bölümü, Darîr’in eserindeki mevlide çok yakın bir üslup ve şekildedir.⁴⁴⁹ Hatta Süleyman Çelebi’nin mevlidinde, Hz. Peygamber’in doğumunu anlatan beyitler, kelimesi kelimesine Darîr’in Mevlid manzumesinden alınmış gibidir. O kadar ki, her iki şairin bu manzumeleri arasında vezin ve kafiye değişikliğinden başka bir fark yok gibidir.⁴⁵⁰ Aralarındaki diğer bir fark da, Süleyman Çelebi’nin, Darîr’e göre Mevlid manzumesini çok daha sanatsal bir üslupla meydana getirdiğidir. Öyle ki, Mevlid manzumesi, Darîr’de gevşek dokunmuş bir kumaşa benzediği halde, Süleyman Çelebi’de sağlam, kuvvetli ve canlıdır.⁴⁵¹ Ayrıca iki müellif arasındaki bu benzerlik sebebiyle Süleyman Çelebi’nin Bursa Ulu Camiinde görevli iken bu camiye vakfedilen Darîr’in siyerini görmüş olduğu da ifade edilmektedir.⁴⁵² Dolayısıyla Darîr’in, Süleyman Çelebi üzerindeki etkisi ortadadır. Bu durumda edebiyatımızda ilk mevlid yazarının, Darîr olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁵³

⁴⁴⁷ Banarlı, age., c.I, s.368.

⁴⁴⁸ Yavuz, agm, s.133.

⁴⁴⁹ Kabaklı, age., c.II, s.360; Kırıcı, age., s.25; Tanındı, age., s.28.

⁴⁵⁰ Bkç, Banarlı, age., c.I, s.370; Kabaklı, age., c.II, s.360-365. Yavuz, age., s.133; Aymutlu, Ahmet, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, MEB Yayınları, İstanbul 1995, s.37-38.; Çelebi, Süleyman, *Mevlid*, (Hazırlayan: Necla Pekolcay), Dergah Yayınları, İstanbul 1980, s.43-44.; Çelebi, Süleyman, *Vesîletü’n-Necat, Mevlid*, (Hazırlayan: Ahmed Ateş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1951, s.55-57.

⁴⁵¹ Ateş, Ahmed, *Vesîletü’n-Necat, Mevlid*, s.57.

⁴⁵² Tanındı, age., s.27.

⁴⁵³ Yavuz, age., s.134.

Süleyman Çelebi, kendisinden çeyrek asır önce yaşamış olan Darîr'in siyerindeki Mevlid manzumesini, hemen hemen aynı sözlerle, fakat kendi üslubuyla tekrarlayarak yeniden meydana getirmiştir.⁴⁵⁴

“Nebînün anesi Âmine hatun
Haber virdi bu söz mestur oldu” (Darîr)

“Âmine hatun Muhammed anesi
K’ol sadeften oldu ol dür danesi” (Süleyman Çelebi)

“Evümden göklere bir nûr çıkdı
Cihân ol nûrıla mestûr oldu” (Darîr)

“Berg urup çıkdı evimden nâgehân
Göklere erdi ve nûr oldu cihân” (Süleyman Çelebi)

“Döşendi bir bisât üstine sündüs
Hevâda ille ki mestûr oldu” (Darîr)

“Hem hevâ üzre döşendi bir döşek
Adı sündüs döşeyen anı melek” (Süleyman Çelebi)

“Dikildi ol alem şarka vü garba
Birisi Kâbe’de menşûr oldu” (Darîr)

“Mağrib ü maşrıkta ikisi anun
Biri damında dikildi Kâbenün” (Süleyman Çelebi)

“Yakın geldi bana ki Mustafânun
Vücûda gelmegi destûr oldu” (Darîr)

⁴⁵⁴ Banarlı, age., c.I, s.483.

“Bildüm anlardan ki ol halkun yegi
Kim yakın oldu cihâna gelmegi” (Süleyman Çelebi)

“Divâr yarıldı vü üç hûri geldi
Beni gör kim enîsüm hûr oldu” (Darîr)

“Yarılup divâr çıkdı nâgehan
Üç bile hûri bana oldu ayân” (Süleyman Çelebi)

“Çalap emr eyledi Rıdvâna kim tîz
Bezegin cennet ehlin cennet ile” (Darîr)

“Didiler Rıdvâna tiz durma dur
Hoş bezen hûr u kusûr-ı cenneti” (Süleyman Çelebi)

“Çalapdan Cebrâile em olındı
Tamu kapuların yap heybet ile” (Darîr)

“Tanrıdan Cibrîle emr oldu ki yap
Tamu kapusını götür heybeti” (Süleyman Çelebi)

“Bezensün hûrî vü gılmân u Vildân
Kamu saçuya gitsün ragbet ile” (Darîr)

“Ehl-i cennet hûri vü gılmân kamu
Saçularla kılsun ana rağbeti” (Süleyman Çelebi)

“Âmine eydür ol dem oldu kim uç
Vücûda gelür Ahmed kudret ile” (Darîr)

“Âmine eydür çü vakt erdi temâm
Kim vücûda gele ol Hak vehbeti” (Süleyman Çelebi)

“Susadum su diledim içmege ben
Elüme sundılar kıfı şerbetile” (Darîr)

“Susadım su diledim içmeklige
Virdiler bir kıf ki tolu şerbeti” (Süleyman Çelebi)

“Sovuh kardan dahi ağ ü şekerden
Dahi tatludur içdüm lezzet ile” (Darîr)

“Kardan ağ idi vü hem soğuk idi
Dahi şirindi şekerden lezzeti” (Süleyman Çelebi)

“Bu kez bir nûr içinde garka oldum
Bürüdi nûru beni ismet ile” (Darîr)

“Sonra gark oldu vücûdum nûr ile
Bürüdi beni o nûrun ismeti ile” (Süleyman Çelebi)

“Bir ak kuş geldi arkamı sıgadı
Kanadı birle katı kuvvetile” (Darîr)

“Geldi bir ak kuş kanadıyla benim
Arkamı sıgadı kuvvetle katı” (Süleyman Çelebi)

“Vücûda geldü ol dem şol vücûd kim
Azîzdür kamulardan izzet ile” (Darîr)

“Togdı ol sâatde olk şâh-ı rûsul
Kim anunla buldı âlem izzeti” (Süleyman Çelebi)

“Dile geldü divâr u taş u toprak

Söze geldü dükelî hikmet ile” (Darîr)

“Dile geldi vahş ü tayr ü taş ağaç

Sözleri cümle Muhammed midhatî” (Süleyman Çelebi)

Örneklerde görüldüğü gibi Süleyman Çelebi, Darîr’in vezin ve söyleyiş tarzını değiştirerek manzumeyi yeniden inşa etmiştir. Hz. Peygamber’in doğumunu anlatan sözler, birbirine çok benzemektedir. Anlatılan vaka aynıdır, hatta vakayı seslendiren kafiyeler aynıdır. Yalnız vezinler başka, redifler başka ve en mühimi kelimelerin istifi, dizilişi yani üslup ve söyleyiş başkadır.⁴⁵⁵

Mevlid mazumesinin diğer bir özelliği, samimiyeti, gönle hitap etmesi ve açık dil ile söylenmesi bakımından dikkati çekmesidir. Böylelikle Darîr’in mevlid manzumesi daha söylenişinin ilk yirmi beş yılı içinde Anadolu ve Balkanlar Türkiye’sinde akisler uyandırmış, belki de müstakil bir bölüm halinde beste veya makamla söylenip okunmuştur. Süleyman Çelebi’nin mevlid manzumesiyle bilhassa Türkiye Türkleri arasında uyandırdığı derin ve devamlı sevgi ve hürmet duygusu dikkate alınırsa Darîr’in eseri de bu vasıta ile Anadolu hayat ve edebiyatında ebedileşmiştir.⁴⁵⁶

Sîretü’n-Nebî’nin içinde bulunan mevlid bölümü edebiyatımızda mevlid adı altında daha sonra yazılan birçok manzum eserin ilk örneği ve kaynağı olmuştur.⁴⁵⁷ Özellikle Süleyman Çelebi’nin Mevlid manzumesi ile birlikte zirveye ulaşan mevlid geleneği asırlarca devam etmiştir. Bugün bile üzerinden beş yüz yıl geçmesine rağmen önceki etkisinden hiçbir şey kaybetmeden okunan mevlide, Darîr’in siyerinin kaynaklık ettiği düşünüldüğünde, eserin önemi bir kat daha artmaktadır. Tezimizin sonunda “*Ek*” bölümünde içinde Darîr’in “*Mevlid*” manzumesinin de yer aldığı Sîretü’n-Nebî’nin “*Zikr-i Mevlûdi’r-Resûl (sav)*”⁴⁵⁸ bölümünü transkripsiyonlu olarak verdik.

⁴⁵⁵ Banarlı, age., c.I, s.486.

⁴⁵⁶ Banarlı, age., c.I, s.370.

⁴⁵⁷ Kocatürk, age., s.187.

⁴⁵⁸ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Topkapı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, numara 1001, varak: 91-99.

G. ESERİN, TÜRÜNDE KAYNAK OLUŞU VE ETKİLERİ

Sîretü'n-Nebî'nin, bugün tespit edilen yetmişe yakın nüshası bulunmaktadır. Dolayısıyla eser, yüzyıllarca okunmuş, daha sonraki siyerlere örneklik ve kaynaklık ederek Anadolu'daki Türk edebiyatı üzerinde kuvvetli tesirler bırakmıştır.⁴⁵⁹

IX/XV. asır siyer müelliflerinden Muhammed (veya Abdurrahman) isimli bir müellif tarafından kaleme alınan “*Siyer-i Nebi*” adlı eser, Darîr'in siyerinin manzum hale getirilmiş şeklidir ve Türkçe manzum siyer kitaplarının en hacimlilerindendir. Kitap içinde Darîr'den hiç bahsedilmemiş olmakla beraber eser, üslup yönünden Darîr'in eseriyle benzerlik arz etmektedir. Ayrıca eserde Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin rivayetlerinden söz edilmesi bir başka benzerlik yönüdür. Diğer taraftan her iki müellifin “*Mevlid*” hakkında nazmettiği manzumeler de birbirine çok benzemektedir. Hatta Muhammed'in “*Mevlid*” manzumesi, Darîr'in “*Mevlid*” manzumesinden alınmış gibidir. Eser, Arapça'dan doğrudan doğruya tercüme edilmemiş, Darîr'in siyerinden alınmıştır.⁴⁶⁰ Aşağıda her iki müellif karşılaştırılmıştır.

“Nebî'nün anası Âmine hâtun
Haber virdi bu sözi mestur
Kayun on ikisi isneyn gicesi
Harâb olmuş evüm mamur oldu” (Darîr)⁴⁶¹

“Resulün anası Âmine hâtun
Tokuz ay oldu hamli söyledi çün
Bu ayun didi on ikincisinde
Mübarek hem du şenbe gicesinde” (Muhammed)⁴⁶²

“Bir ag kuş geldi arkamı sıgadı
Kanadı birle katı kuvvet ile” (Darîr)⁴⁶³

⁴⁵⁹ Erkan, “Darîr”, *DİA*, c.VIII, s.499.

⁴⁶⁰ el-Shaman, age., s.XLIX-L.

⁴⁶¹ Darîr, Sîretü'n-Nebî, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:95a-1-2.

⁴⁶² Bk., el-Shaman, age., s.LI.

⁴⁶³ Darîr, Sîretü'n-Nebî, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:95b-11.

“Kanadıyla bir ak kuş kuvvetiyle
Sığadı arkamı ki izzetiyle” (Muhammed)⁴⁶⁴

“Görürem Kabe’ye karşı Muhammed
Bucakda yire urmuşdur yüzini
Yüzi secdede barmağın götürmüş
Dili söyler bilimezem sözünü
Kesilmiş göbeği sünnet olunmuş
Kumâtlu, sürmelemişler gözünü” (Darîr)⁴⁶⁵

“Yire hoş Kabe’ye karşı yüz urmuş
Başı secdede parmağın götürmüş
Ne söyler bilmedün anun sözünü
Sevindim göricek yine yüzünü
Bağlamışlar sürmelemişler gözünü
Hem kumaşa tolamışlar kendüzünü
Sünnet olunmuş kesilmiş göbeği
Cümle erkânî tamâm halkın begi” (Muhammed)⁴⁶⁶

Muhammed’in “*Manzum Siyer-i Nebî*”si 1467 yılında tamamlanmıştır. Bu büyük eser mesnevî tarzında nazm edilmiştir. Türk dili ve edebiyatı için oldukça önemli bir eser olup üslubunda sadelik ve samimiyet vardır. Bu kitap, halka sanattan uzak samimi bir dille hitap etmektedir. Bunun için bu eser de halk tarafından çok okunmuş ve rağbet görmüştür. Eserin çok sayıda yazma nüshasının bulunması bunu göstermektedir.⁴⁶⁷

XV. asrın sonu XVI. asrın başlarında yaşayan Amasyalı Müniri İbrahim Çelebi (ö.927/1520)’nin “*Manzum Siyer-i Nebî*” adlı eserinde, Darîr’in siyerinin etkisi görülmektedir. Türkçe siyer kitaplarının en hacimlilerinden olan bu manzum

⁴⁶⁴ Bk., el-Shaman, age., s.LI.

⁴⁶⁵ Darîr, *Sîretü’n-Nebî*, Koşuşlar Böl., nu:1001, vr:96a-5-7.

⁴⁶⁶ Bk., el-Shaman, age., s.LI.

⁴⁶⁷ Bk., el-Shaman, age., s.LIII.

eserin ne zaman bitirildiği belli değildir. Ancak Müellif, Darîr'in siyerinden büyük ölçüde yararlanmışır.

“Eydür İshak'dan kendü rivâyet
Ki oldı Bu'l-Hasen'den bu rivâyet”

“Dimişdir Bu'l-Hasan kim Şir-i Bârî
Sekiz yaşında idi anda yârî”⁴⁶⁸

Bunlardan anlaşılmaktadır ki, bu eser Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin siyerinin Türkçe'ye manzum olarak yeni bir tercümesidir. Diğer taraftan Müniri “*Mevlid*” bölümünde şöyle söylemektedir:⁴⁶⁹

“Çekilmiş sürme gördüm sünnet olmuş
Anınçün ümmetine sünnet olmuş
Kesilüp göbeği âk sûfa sarılmış
Dil ü câniyle sûf o ana sarılmış”

“Anı gördüm ki ben kuş geldi ki âk
Sığayub arkamı didi yüzün ak”

Yukarıdaki beyitler, Darîr'in siyerindeki “*Mevlid*” bölümündeki manzume ile karşılaştırıldığında, Darîr'i tesiri açıkça ortaya çıkmaktadır:

“Kesilmiş göbeği sünnet olunmuş
Kumatlu sürmelemişler gözini
Bir ak sûfa dolamışlar vücudın
Tenini bağlayan saçmış tozını”⁴⁷⁰

“Bir ak kuş geldi arkamı sığadı
Kanadı birle kati kuvvet ile”⁴⁷¹

⁴⁶⁸ Bk., el-Shaman, age., s.LVI.

⁴⁶⁹ Bk., el-Shaman, age., s.LVII.

⁴⁷⁰ Darîr, Sîretü'n-Nebî, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr:96a-7-8.

⁴⁷¹ Darîr, Sîretü'n-Nebî, Koğuşlar Böl., nu:1001, vr: 95b-11.

Gerek ele alınan konularda ve gerekse kullanılan üslupta büyük benzerlikler bulunmaktadır. Türk Edebiyatında XV. asrın sonu ve XVI. asrın başındaki mühim eserlerden birisi olan bu eser, Darîr'in siyerinin manzum bir şeklidir.⁴⁷²

Sonuçta Darîr, siyerini yazmadan önce pek çok kaynaktan istifade edip etkilendiği gibi kendisi de, sonra gelenleri gerek kültür ve edebiyat sahasında, gerekse dinî sahada, özellikle siyer ve mevlid konusunda etkilemiştir.⁴⁷³

⁴⁷² Bk., el-Shaman, age., s.LVI-LIX.

⁴⁷³ Banarlı, age., c.I, s.367-368; Erkan, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr)*, s.XIX.

SONUÇ

Maneviyat, insanların, birlik ve beraberliklerini yeniden sağlayarak güçlenmeyi hedefledikleri dönemlerde özellikle etkili olmuştur. Bir başka deyişle, insan hayatının her safhasında ve meydana getirilen eserlerde, din ve dine ait motiflerin işlenmesiyle insanları manevî açıdan desteklemek, birleşerek güçlenmenin ve ilerlemenin bir yolu olmuştur.

Diğer taraftan siyasî ve kültürel değişiklikler, kendi sanatkârını ve sanat çizgisini belirlemektedir. Yeni bir mekân ve bu mekânda yeni bir medeniyet oluşturma çabası sebebiyle içinde bulunulan sıkıntılı durum, insanları manen kuvvetlendirme yolu ile birliğe ve başarıya ulaştırma hedefini ortaya çıkarmıştır. Bu düşünce ile XIII. asırda tasavvuf edebiyatı oluşmuş ve bugün bile etkisinden hiçbir şey kaybetmeyen Ahmed Yesevî, Yunus Emre, Mevlânâ, Hacı Bektaş Velî gibi maneviyat önderleri ve sanatkâr şahsiyetler tarih sahnesine çıkmıştır. Takip eden yüzyıllarda bu asrın kaynaklık yaptığı edebiyat ve sanat devam etmiştir.

XIV. asır, kültür ve medeniyet tarihimiz açısından çok zengin kültürel mirasa sahip olduğumuz ve Türkçe'nin ilim, kültür ve sanat dili olduğu asırdır. Bu asırda Türk insanının maddî ve manevî ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda, tercüme, telif ve tercüme-telif pek çok eser meydana getirilmiştir. Eserler, kültürel alışverişte bulunulan Araplardan ve Acemlerden kaynak olarak alınmış; Türk insanının inanç ve yaşama şekillerine adapte edilerek âdeti yeniden yazılmıştır. Eserlerin çoğu halk için, bir kısmı da sadece yöneticiler için kaleme alınmıştır. Önceki yüzyıllarda tefsir, hadis, fıkıh ve kelim gibi İslâmî ilimlerden birçoğu, Türk edebiyatına girmiş bulunmaktadır. XIV. asırda kültür tarihimiz açısından en dikkate değer hususlardan birisi, siyer yazma geleneğinin Türk edebiyatına girmiş olmasıdır.

Siyer, sözlükte “*tavır, hareket, hayat tarzı, vaziyet, hal, ahlak*” anlamlarına gelmektedir. Ancak zaman içinde yalnızca Hz. Peygamber'in hayatı anlamında kullanılarak, bu maksatla yazılan eserlere isim olmuştur. Müslümanlar arasında Hz. Muhammed'in hayatını bütün yönleriyle tespit etmek ihtiyacı, İslâm'ın çok erken dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bunda, Kur'an'ın, Hz. Muhammed'i, Müslümanlara örnek göstermesi ve ona uyma çağrısı, İslâmî ilimlerin tedvin edilmesi, Müslümanların diğer din ve medeniyet mensuplarıyla karşılaşmaları ve birlikte

yaşamaları ve Hz. Peygamberi görememiş nesillerdeki onu tanıma şevk ve arzusu gibi sebepler etkili olmuştur. Hz. Muhammed'in hadisleri toplanmaya başlayınca siyer konusunda büyük adım atılmış, bundan dolayı ilk siyer yazarları aynı zamanda hadisçiler olmuştur. Siyer yazarlarının başında Hz. Osman'ın oğlu Eban ve Urve b. Zübeyr yer almaktadır. Ayrıca İbn İshak ve İbn Hişam, siyer konusunda en önemli iki yazardır. Siyer ilminin mahiyet ve özellikleri, İbn İshak ve İbn Hişam'ın yazdığı eserlerle çizilmiştir. Siyer kitapları başlangıçta Arapça yazılmış, daha sonra Farsça, Türkçe ve diğer dillere tercüme edilmiştir. Muhtevaları bakımından aynı özellikleri taşıyan siyerler, yazarların yeteneklerine göre konunun ele alınışında ve işlenişinde farklılık göstermiştir. Siyer kitapları, Hz. Peygamber'in hayatını bütün yönleriyle ele alan eserlerdir. Bugün değişik dillerde yazılmış çok sayıda siyer kitabı mevcuttur.

Türkçe ilk siyer, Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr tarafından 790/1388 yılında Mısır'da yazılmıştır. Darîr'in hayatı hakkında bilinenler, kendisinin eserlerinde verdiği bilgilerle sınırlıdır. Darîr, Anadolu'da Osmanlı Devleti ile diğer Türk beyliklerinin hüküm sürdüğü, Erzurum ve çevresinin Eretna Devleti; Mısır, Şam ve Halep'in Memlûkler tarafından yönetildiği, XIV. asrın ikinci yarısında yaşamıştır. Darîr, bu asrın başlarında önemli bir ilim ve irfan merkezi olan Erzurum'da doğmuş, ilk eğitimini burada tamamlamış, asrın ikinci yarısında bölgede bir takım huzursuzluklar yaşanması üzerine ilme ve âlime değer veren Memlûklerin merkezi Mısır'a gitmiş ve burada Sultanların teşvikiyle önemli Türkçe eserler meydana getirmiştir. 1390'lı yıllarda Mısır'dan ayrılarak Karaman'a gelmiş ve burada Mevlevîliğe intisap etmiştir. Daha sonra Karaman'dan ayrılmış, Şam ve Halep'e gitmiş ve son eserlerini buralarda kaleme almıştır. Darîr'in bundan sonraki hayatı hakkında bilgi yoktur.

Doğuştan gözleri görmeyen Erzurumlu Kadı Mustafa, "*Darîr*" lakabıyla anılmıştır. Darîr, kuvvetli bir hafızaya sahip olduğundan öğrenmek istediği bilgileri bir başkasına okutarak hafızasına yerleştirir, Türkçe dışındaki eserleri önce dinleyip, sonra tercüme ederek yazdırırdı. Bu şekilde bugün bilinen dört tercüme eser meydana getirmiştir. Kıssa-i Yusuf (Yusuf u Züleyha), Sîretü'n-Nebi, Fütûhu's-Şâm, ve Yüz Hadis Yüz Hikâye Tercümesi. Darîr'in kişiliğinde ilmî, edebî ve tasavvufi yönler bulunmakla birlikte edebî yön ağır basmaktadır.

Darîr'in siyeri, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden dönüşünde İstanbul'a getirtilmiştir. Yazılışından iki asır sonra 1594/1595'te III. Murat'ın emriyle saray kütüphanesi için minyatür ve tezhipli olarak istinsah edilmeye başlanmıştır. Sultan III. Murat'ın vefatı üzerine III. Mehmet döneminde tamamlanmıştır.

Tespit edilen yetmiş civarında nüshası bulunan eser, hem saray hem de halk nezdinde büyük bir itibar görmüş ve asırlarca zevkle okunmuştur. Böylece eser, tarihin seyri içinde Türk insanının zihninde peygamber tasavvurunun / anlayışının oluşmasında önemli bir rol üstlendiği gibi, peygamber sevgisinin gönüllere yerleşmesinde de etkili olmuş ve Türk-İslâm kültürünün kaynakları arasındaki yerini almıştır.

Sonuç olarak, Türk-İslâm kültürünün önemli kaynaklarından biri olan Sîretü'n-Nebî, Türk edebiyatında yazılmış ilk Türkçe siyer kitabı olmasının yanında, şifahî kültürün güzel bir örneği ve gözleri görmeyen Darîr'in güçlü hafızasının ürünüdür.

Sîretü'n-Nebî, III. Murat döneminde saray kütüphanesi için minyatürlü ve tezhipli olarak çoğaltılmış, böylece XVI. asır Osmanlı resim sanatının şaheserlerinden kabul edilmiş, dolayısıyla eser, sanat ve estetik yönünden kıymetli bir sanat eseri; dil ve üslûbu, edebî türlerden ve sanatlardan yararlanması dolayısıyla da edebî değeri yüksek bir edebiyat eseri olmuştur.

Türkçe ilk mevlid manzumesini içinde bulunduran eser, başta Süleyman Çelebi olmak üzere daha sonraki bütün mevlid yazarlarına kaynaklık etmiştir. Bu bakımdan Darîr, Türk edebiyatında ilk mevlid yazarıdır.

Sîretü'n-Nebî, daha sonra yazılan siyer kitaplarına örneklik ve kaynaklık etmiş, güvenilir olmayan bazı kaynaklardan yararlanılarak yazılması sebebiyle, siyerle ilgisi olmayan bazı bilgiler de içermiştir. Bundan dolayı eseri, siyer kaynakları arasında değerlendirmemek gerekmektedir. Ayrıca birçok siyer kitabında olduğu gibi eserde Hz. Peygamber, peygamberlik kendisine verilmeden önce doğumundan itibaren, hatta Hz. Âdem'den önce de peygamber olarak kabul edilmiş; Hz. Peygamber'in pek çok mucizesinden abartılı bir şekilde bahsedilmek suretiyle beşerî yönü göz ardı edilmiş ve beşerüstü bir peygamber anlayışı işlenmiş, bu noktada itidalli davranılamamış ve aşırılığa düşülmüştür.

Sîretü'n-Nebî, Türk tarihi açısından bunalımlı bir dönem olan XIV. asırda kaleme alınmış, Türk insanını manevî açıdan desteklemek gibi yüce bir gayeye hizmet etmiş ve peygamber sevgisi etrafında birleştirmeyi hedeflemiştir.

Sîretü'n-Nebî, yazıldığı dönemdeki Türkçe'nin durumunu göstermesi bakımından Türk dili ve edebiyatı ile edebiyat sosyolojisi; yazıldığı dönemin toplumsal duyarlılıklarını göstermesi bakımından da sosyal tarih çalışmaları açısından önemli bir kaynaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- “Bekri”, Ebu'l-Hasen el-Kasasi, *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- “Darîr”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler-İsimler-Eserler-Terimler)*, I-VIII, Dergah Yayınları, İstanbul 1977.
- “Darîr”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, I-XII, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul 1985.
- “Siyer”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I-VIII, Dergah Yayınları, İstanbul 1998.
- “Siyer”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, I-XII, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985.
- “Siyerler”, *İstanbul Kitaplıkları Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, “. Biyografiye Ait Eserler: Siyerler”, 5. Fasikül, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945.
- Akkuş**, Yrd.Doç.Dr. Metin, “Kadı Darîr Döneminde (XIV. YY.) Siyasî Görünüm ve Sosyal Hayat”, *Hukuk Adamı ve Şair Kadı Darîr Paneli*, Erzurum Kalkınma Vakfı Yay. Erzurum 2000.
- Aksoy**, Hasan, “Mevlid”, *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları, Ankara 2004.
- Altun**, Nesrin, *Erzurumlu Darîr'in Fütûhu 'ş-Şâm Tercümesi (Açıklamalı Dizin) A-Z*, I-II, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1996.
- Aymutlu**, Ahmet, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, MEB Yayınları, İstanbul 1995.
- Aytekin**, Arif, “Bâberti”, *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları, İstanbul 1991.
- Banarlı**, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I-II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- Becher**, C.H., *İA*, I-XIV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- Beygu**, Abdurrahim Şerif, *Erzurum, Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1936.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1968.
- Bursalı**, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, Matbaa-i Âmire, İstanbul h.1342.

Çelebi, Süleyman, *Mevlid*, (Hazırlayan: Necla Pekolcay), Dergah Yayınları, İstanbul 1980.

-----, *Vesîletü'n-Necat, Mevlid*, (Hazırlayan: Ahmed Ateş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1951.

Çoğ, Mehmet, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Darîr, Erzurumlu Kadı Mustafa, *Sîretü'n-Nebî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Koleksiyonu, nu: 251.

-----, *Siyer-i Nebi*, (Yayına Hazırlayan: Selman Yılmaz), I-II, Darulhadis Yayınları, İstanbul 2004.

-----, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, (Yayına Hazırlayan: Dr. Selahattin Yıldırım, Dr. Necdet Yılmaz), Dâru'l-Hadis, İstanbul 2001.

-----, *Sîretü'n-Nebî*, Topkapı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar Böl., nu: 1001.

Doğan, Prof.Dr. Muhammed Nur, “Kadı Darîr’in Edebi Yönü”, *Hukuk Adamı ve Şair Kadı Darîr Paneli, Er-Vak Erzurum Kalkınma Vakfı Anma Toplantıları*, Erzurum Kalkınma Vakfı Yayınları, Erzurum 2000.

el-Bekrî, Ebu'l-Hasen ibn Abdullah, *el-Envâr ve Miftâhu's-Sürûr ve'l-Efkâr fî Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtar*” Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, Mısır, 1347.

el-Shaman, Massad Süveylim Ali, *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*, I-II, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1982.

Erkan, Mustafa, “Darîr”, *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları, İstanbul 1993.

-----, *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarir)*, İnceleme-Metin, I-IV, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1986.

Erşahin, Doç.Dr. Seyfettin, “Tarih Bilimi ve İslâm Tarihi Metodolojisi Hakkında Notlar”, Basılmamış Ders Notları.

- , “Türklerin Hz.Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyâlar: Kısas-ı Rabguzi Örneği”, *Diyanet İlmî Dergi, Hz. Muhammed Özel Sayısı*, Ankara, 2000.
- Erul**, Doç.Dr. Bünyamin, “Hz. Peygamber’in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergi, Hz. Muhammed Özel Sayısı*, DİB Yayınları, Ankara 2000.
- Esin**, Emel, “Prof. Necati Lugal’in Tedris Ettiği Terceme-i Darîr’i ve Bu Eser İçin Yapılan Resimler” *Necati Lugal Armağanı*, Ankara 1968.
- Fındıkoğlu**, Ziyaeddin Fahri, *Erzurum Şairleri*, Sınayi-i Nefise Matbaası, İstanbul 1927.
- G. Levi**, Della Vıda, “Sîre”, *İA*, I-XIV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- Günaltay**, Ord. Prof. Şemsettin, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, (Hazırlayan: Yüksel Kanar) Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.
- Gürtunca**, M. Faruk, *Kitab-ı Siyer-i Nebi, Peygamber Efendimizin Hayatı*, I-III, Ülkü Yayınevi, İstanbul 1963.
- Hızlı**, Mefail, “Siyer”, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, I-VI, Şâmil Yayınevi, İstanbul 1992.
- Hizmetli**, Doç.Dr. Sabri, “Siyer ve İslâm Tarihçiliği Üzerine”, *Diyanet Dergisi, Peygamberimiz (SAV) Özel Sayısı*, Dini, İlmî ve Edebi Üç Aylık Dergi, Ankara 1989.
- , *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, DİB Yayınları, Ankara 1991.
- , *İslâm Tarihi-İlk Dönem*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.
- İbn Manzur**, Ebu’l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim b. Manzur el-İfrikî el-Mısırî, *Lisânü’l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut 1956.
- İzmirli**, İsmail Hakkı, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, İstanbul 1332.
- Kabaklı**, Ahmet, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I-V, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

Kara, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005.

Karahan, Prof. Dr. Leyla, *Erzurumlu Darîr*, MEB Yay. Ankara 1995.

-----, *Erzurumlu Darîr, Kısâ-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 1994.

-----, *Erzurumlu Darîr, Kısâ-i Yusuf*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara 1985.

-----, “Erzurumlu Darîr’in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri”, *Hukuk Adamı ve Şair Kadı Darîr Paneli, Er-Vak, Erzurum Kalkınma Vakfı Anma Toplantıları*, Erzurum Kalkınma Vakfı Yay., Erzurum 2000.

-----, *Erzurumlu Darîr, Kısâ-i Yusuf, Yusuf u Züleyha*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 1994.

Kasır, Hasan Ali, *Erzurum Şairleri*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.

Katip Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife, *Keşfu’z-Zünun an Esmâi’l-Kütübi ve’l-Fünûn*, I-II, Maarif Matbaası, İstanbul 1943.

Kaya, Önal, *Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara 1981.

Kırcı, Emine, *Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr’in Siretü’n-Nebi Adlı Eserinde Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1991.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970.

Konyalı, İ. Hakkı, “Mucize Kitap” *Tarih Hazinesi*, Yıl:2 sayı:16 (Kasım 1952) s.811.

-----, *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul 1960.

Korkmaz, Zeynep, “Erzurumlu Darîr ve Memlük Türkçesinin Oğuzcalaşmasındaki Yeri”, *Şükrü Elçin Armağanı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.

Köprülü, Ord. Prof. M. Fuad, “Anadolu’da Türk Dil ve Edebiyatının Tekamülü”, *Yeni Türk Mecmuası*, Kanun-i Sani 1933, c.I, sayı:4, s.287.

- , *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 1981, (Sadeleştirenler: Dr. Orhan F. Köprülü, Nermin Pekin).
- , “*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*”, DİB Yayınları, Ankara 1966.
- Küçük**, Cevdet, “Erzurum”, *DİA*, I-XXX, TDV Yay. İstanbul 1995.
- Özaydın**, Abdulkerim, “Aynicâlut”, *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları, İstanbul 1991.
- Özdemir**, Prof.Dr. Mehmet, “Siyer Yazıcılığındaki Değişim Üzerine”, *Basılmamış Kutlu Doğum Sempozyumu*, Ankara 2003.
- Öztuna**, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983, I-XIV.
- Pakalın**, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- Sami**, M. Şemsettin, *Kâmus-ı Türkî*, Dersaadet, İkdâm Matbaası, I-II, İstanbul 1318.
- Sarıçam**, Prof.Dr. İbrahim, “Siyer ve Siyer Yazıcılığı”, *Basılmamış Makale*.
- , *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2003.
- Sobernheim**, M., “Berkûk”, *İA (İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya ve Biyografya Lügati)*, I-XIV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- Tanıncı**, Zeren, *İslâm Tasvir Sanatında Hız. Muhammed’in Hayatı: Siyer-i Nebi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.
- Tanrıkorur**, Barihüda, “Mevleviyye”, *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları, Ankara 2004.
- Tekindağ**, M.C. Şehabeddin, “Berkûk”, *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- , *Mısır ve Suriye’de Kurulmuş Türk Devletleri / Memlûkler (Türkiye Devleti)*, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1992, c.I, s.324.
- Togan**, Z. Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- Tomar**, Cengiz, “Mısır”, *DİA*, I-XXX, TDV Yayınları. Ankara 2004.
- Tuğcu**, Kemalettin, *Resimlerle Hız. Muhammed’in Hayatı*, (Derleyen: Kemalettin Tuğcu), Hayat Yayınları, İstanbul 1966.

Turan, Prof.Dr. Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1973.

-----, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I-II, Nakışlar Yayınevi, İstanbul (b.y).

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri (Siyasî, İdari, Fikri, İktisadi Hayat; İlmi ve İçtimai Müesseseler; Halk ve Toprak)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1937.

-----, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995, I-XII.

Yardım, Prof.Dr. Ali, “Hz. Peygamber’i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nev’i”, *Diyanet Dergisi*, *Peygamberimiz (SAV) Özel Sayısı*, Dinî, İlmi ve Edebî Üç Aylık Dergi, Ankara 1989.

-----, “*Peygamberimizin Şemâili*”, Erkam Matbaacılık, Altınoluk.

Yavuz, Prof.Dr. Kemal, “Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr ve Türk Kültür Hayatındaki Yeri”, *Erzurum Kalkınma Vakfı Anma Toplantıları*, *Hukuk Adamı ve Şair Kadı Darîr Paneli*, Erzurum Kalkınma Vakfı Yay. Erzurum 2000.

Yesevî, Ahmet, *Dîvân-ı Hikmet’ten Seçmeler*, (Haz: Prof. Kemal Eraslan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

Yiğit, İsmail, “Memlükler” *DİA*, I-XXIX, TDV Yayınları, Ankara 2004.

Yiğit, Mehmet, *Erzurumlu Darîr, Fütûhu’s-Şam Tercümesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi DTCTF, Ankara 1981.

Yinanç, Mükrimin H. “Erzurum”, *İA*, I-XIV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.

ÖZET

KAPLAN, Yıldıray, “*Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr’in Kitâb-ı Siyer-i Nebî’si*”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları (İslâm Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2006.

Siyer, Hz. Muhammed’in biyografisini ele alan eserlerin ve bilim dalının adıdır. Kur’an’da, Hz. Muhammed’in, Müslümanlara örnek gösterilmesi ve ona uyma çağrısı, Hz. Muhammed’i görememiş nesillerdeki onu tanıma şevk ve arzusu gibi sebeplerle siyer yazıcılığı başlamıştır. Siyer yazarlarının başında Hz. Osman’ın oğlu Eban ile Urve b. Zübeyr gelmektedir. İbn İshak ve İbn Hişam, siyer konusunda en önemli iki yazardır. Siyer kitapları başlangıçta Arapça yazılmış, daha sonra Farsça’ya, Türkçe’ye ve diğer dillere tercüme edilmiştir. Arapça ve Farsça yazılmış çok sayıda siyer kitabı bulunmaktadır. Türkçe ilk siyer kitabı, 790/1388 yılında Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr tarafından Mısır’da yazılmıştır. Türk-İslâm kültürünün kaynakları arasında yer alan Darîr’in siyeri, yazıldığı dönemde Türk insanını manevî açıdan desteklemek gibi yüce bir gayeye hizmet etmiş, hükümdarların ve halkın büyük beğenisini kazanmış ve asırlarca zevkle okunmuştur. Bu araştırmada Darîr ve siyeri incelenmiştir. Araştırma, “*Giriş*” ve “*Sonuç*” bölümleri hariç üç bölümden oluşmaktadır.

“*Giriş*” te araştırmanın önemi, amacı, metodu ve kaynakları ifade edilmiştir.

“*Birinci*” bölümde erken dönem siyer yazıcılığı hakkında genel hatlarıyla kısa bilgiler verilerek Türkçe siyerler üzerinde durulmuştur.

“*İkinci*” bölümde Darîr ve siyerini daha iyi anlayabilmek için yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ve kültürel şartları genel hatlarıyla ortaya konularak; Darîr’in hayatı, eserleri ve kişiliği ele alınmıştır.

“*Üçüncü*” bölümde Darîr’in “*Sîretü’n-Nebî*” adlı eseri incelenerek, yazılış hikâyesi, nüshaları, kaynakları, yöntemi, içeriği, edebî özelliği ve hakkında yapılan çalışmalar üzerinde durulmuş ve eserin, Türk-İslâm kültüründeki değeri ortaya konulmuştur.

“*Sonuç*” bölümünde Darîr ve eseri, kültür tarihimizin kaynakları, ilgileri, özellikleri ve bugüne tuttuğu ışık yönünden, yeni çalışmalara yol göstermesi için değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

KAPLAN, Yıldıray, “*Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr’in Kitâb-ı Siyer-i Nebî’si*”, Graduate Thesis, Ankara University, Social Sciences Institute, Islamic History and Fine Arts (Islamic History) Main Science Branch, Ankara 2006.

Siyer, is the name of the works which discuss the biographies of the Prophet Mohammed and it is also the name of the main science branch. Siyer inscriptions began due to the eagerness and desire of introducing the Prophet to the generations whom they had not the chance to see him, and due to the enthusiasm of calling them to obey him since he was introduced as an ideal model in the Koran. The main Siyer authors are Eban, the son of Caliph Osman and Urve b. Zubeyr. The other two important authors in this field are Ibn Ishak and Ibn Hîşam. Siyer books were written in Arabic language at the beginning, and then they were translated into Persian, Turkish and other languages. There are many siyer books which were originally written in Arabic or Persian. Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr was the first author who wrote siyer book in Turkish language in Egypt in 790/1388. The mentioned author’s work had taken its place among the main sources of the Turkish-Islamic culture, and had served, in the interval which it was written, as a means of supporting the Turks morally. That is why it gained the wide appreciation of the monarchs and the people alike and read with gratification for centuries. In this research Darîr and his siyer was examined. The research is made up of three chapters with the exception of the “*Introduction*” and “*Conclusion*” chapters.

The “*Introduction*” chapter handles the importance of the research, its aim, method and sources.

In the “*First*” chapter, general information was given in summary about siyer authors during the initial period with the emphasis on Turkish siyer.

In the “*Second*” chapter, the political, social and cultural circumstances of that period were generally introduced for the sake of better understanding Darîr and his siyer by way of discussing his life, works and personality.

In the “*Third*” chapter Darîr’s work which carries the title “*Sîretu’n Nebî*” was examined and the studies in relation to its wording, story, copies, sources,

method, content and its literary characteristics were thoroughly investigated with the aim of displaying its importance from the standpoint of Turkish-Islamic culture.

In the “*Conclusion*”, Darir and his work, the sources of our history of culture, its pertinence and its characteristics were evaluated for the sake of shading light on present and paving the way for new studies.

EK-1

ZİKR-İ MEVLÛDÎ'R-RESÛL(SAV)

ZİKR-İ MEVLÛDÎ'R-RESÛLÎ'L-MEKKÎYYÎ'L-MEDENÎYYÎ'L-
KUREYŞİYYÎ'L-HÂŞİMİYYÎ'L-ARABİYYÎ MUHAMMED İBN
ABDULLAH İBN ABDULMUTTALİB (SAV)⁴⁷⁴

Kâle Ebu'l-Hasen el-Bekrî rahimehu'llâh, ihtelefe'l-ulemâ, ulemânun bazıısı eyitdiler kim fil ve ashâb-ı fil hikâyetini Resûlün mevlûdından kırk yıl ilerüydi didiler. Ekser ulemânun ittifakı oldur kim ashâb-ı fil hikâyeti Resûl mevlûdından elli gün ilerüydi. Ancak ol yıl kim Kâbe üsdünde fil kavmi galebe kıldı, Muharrem ayındaydı. Resûl aleyhi's-selâm Rebû'l-evvel ayında vücûda geldi. Ekser tevârih ehlidahi târih kitâplarında böyle diyüp dururlar. Râvîler böyle rivâyet eylediler kim: Çün Resûlün anası Âmine hâtunun oğlanı karnında yidi aylığ oldu. Yidi ay tamam olıcak, bir havlat vakt içinde havâdan ün işidür idi. Kim Resûlün vücûda gelmegi yakın oldu diyü, hâtif âvâz virürdi. Âmine hâtun bu ahvâli Abdulmuttalib'e söyledi. Şeybe oğlu Abdullah ilerü ohudı eyitdi: Yâ veledî yâ Abdullah yakın oldu kim Âmine hâtun ayâl vücûda getüre didi, illâ benüm zannumda şöyledür kim, bu toğan oğlun galebesi şâzılığ azîm olısardur. Maslahat eyle gördüm kim bundan birkaç deve alasın, bir iki abd birle bir niçe yiğitlerden dahi ehlünden alğıl. Medîne şehrinde varğıl, birkaç deve yüki hurma, nukl u ka'k-i Şâmî dahi dürlü havâyıcılar kim gerekli olru, alıp gelgil, didi. Abdullah eyitdi: Sem'an ve tâ'aten, didi. Yarağın kıldı, Medîne şehrine geldi, havâyicin aldı, düzgünün düzdi, yine dönesi vaktın ecel yitişdi. Abdullah Medîne şahrinde vefât kıldı. Resûl henüz vücûda gelmedin yetîm oldu. Habar Abdulmuttalib'e yitişdi. Benî Hâşim Abdullah ölümüne katı acıdılar, yas tutdılar, azâ kıldılar. Yidi günden sonra Abdulmuttalib Âmine hâtun katına girdi, hâtırını sordı. Âmine hâtun ağladı eyitdi:

ŞİİR

Henüz dünyeye gelmedin ol yetîm incü

Atası öldü aranızda ol yetîm oldu.

⁴⁷⁴ Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Topkapı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, numara 1001, varak: 91-99.

Ayâlun öksüz ü ben tul zihî-zelîl oldum
Musîbet oldu bana illa gey azîm oldu

Sevünür idük ikimüz dahi bir yire gelicek
Ki izz u devletümüz katı müstakîm oldu

Oğul kazandı halk öküş illâ biz kazandığımız
Resûl-i mürsel ulü'l-azm u gey kerîm oldu

Sevincüm oldu yerinmek vü şâzılıh kaygu
Zelîl u hôr ki ben oldum cihânda kim oldu

NESİR

Andan Âmine hâtun katı ağladı, çok zârılıh eyledi. Abdulmuttalib Resûl anasının gönlünü ala getürdi, and içdi, eyitdi: Yâ Âmine hâtun sana kulluh, hizmet ben eyleyem, senün tapuna ben turayım, oğlunu ben bisleyem, dahi gişiye inanmayam, didi. Şeybe anun bigi eyledi ki söyledi, Âmine hâtunun hizmetine turdı, işine yumuşına yügürdi. Kaçan kim sekiz ay oldu, Âmine hâtunun gözine firişteler kuş sûratında görünürler, yaşıl kanatlar ile gökyüzinde uçarlar idi. Hâtiften ün işidür idi kim “Behhun leki yâ Âmine” yani bahtlu seni yâ Âmine hâtun kim âhiri’z-zamân peygamberinin anası olırsın diyü, beşâret işidür idi. Kaçan kim ay tokuz ay oldu, Rebîü'l-evvel ayınun on iki gicesi isneyn gicesine geldi, eyyâme'l-beyz gicelerinün evveli oldu; Abdulmuttalibün âdeti ol idi kim eyyâm-ı beyz giceleri, yani ayun on iki gicesinden on beşine değin üç gün gice ve gündüz aydınlıh olur; ol üç günün gicelerinde Abdulmuttalib Kabe'den evine varmaz idi, irteye değin Kabe'yi tavâf eyler idi. Çün ol isneyn gicesi kim Resûlün mevlûdi gicesiydi. Şeybe Âmine hâtun katına geldi, eksügin, geregin gördi, dahi kapusını üsdine kilidledi, kilid dilini bile aldı; zîrâ korkar idi, eydür idi olmasun kim düşmanlar kulların, kırnakların yoldan çıkaralar, eve yol bulalar, Âmine hâtuna kasd ideler dirdi, ihtiyât ider idi. Ol gice Şeybe oğlanları birle yine tavâfa meşgûl oldılar. Âmine hâtun hücresinde yalunuz oturupdur. Ol gice Resûlün mevlûdi gicesiydi. Acâyiblerden ne göründi, Resûl nice vücûda geldi, uçmak hûrilerinden, ulu firiştelere ne söylendi, nice göründiler, ne iş

işlediler, ol gice olan ahvâlun râvisi, habar viricisi Âmine hâtundur. Cemî-i nakl idenler, andan nakl eylediler, anun dilinden söylediler.

NAZM

Kulağın aç kim işidesin ol habîb sözün
Nicesi oldu cihânda hikâyet-i mevlûd

Vücûda gelmek içün ol Muhammed-i Muhtâr
Vücûda geldi ademden bu cümle-i mevcûd

Zihî kabûlü zihî sevgü vü zihî hürmet
Kim ol şerîf vücûda virip durur ma'bûd

Muhammed oldur u Ahmed Hamîd ü Hâmid ol
Acab mı ümmetine olsa âkıbet Mahmûd

Sev anı sünnetini dut muhabbeti birle
İbâdetünden anun sevgüsü durur maksûd

Bilîs ibâdet iderdi muhabbeti yoğ idi
Sürükdi gör nite oldu son ucu ol merdûd

Zihî yetîm ki ayâlıdur ehl-i arz u semâ
Zihî fakîr ki kamulara değdi andan cûd

Yetîmliği zan hergiz ziyân eyledi mi
Ya fakr u fâka kılabilirdi mi anı mefkûd

Anun çü izz u şeref evci burcına irmiş
Anun çün oldu hümâyun tâli'i mes'ûd

Anun celâletinün kadr u kıymatın görünüz
Kim anı her ki severse kılur Çalaba sücûd

Alardan olma ki görür gözi vü gözsüzdür
Sözi işidür ü illâ kulakları mesdûd

Muhammedi yaradıpdur hâs gendüy için
Seni Muhammed için yaradıpdur Vedûd

NESİR

Andan Âmine hâtun rivayet kıldı, mevlûdün hikâyetlerinden evvel muazzam sirâyetlerinden bir iki gelecı söyledi eyitdi: Bana ol gicenün evvelinde evvel işâret kim, göründi, ol idi kim bir gışı havâ yüzinden çağırur kim yâ ehle's-semâvâtı ve yâ ehle'l-arazîn, bu gice seyyide'l-evvelîn ve'l-âhirin vücûda gelür diyü, münâdî eyler idi. Âmine hâtun eydür: Ol âvâzı işidecek, ben yukarı bakdum, nûr içinde sanasın gark oldum, uyandum bakdum gördüm kim yir ile gök arasında bir döşek döşediler, yaşıl harîrcen hışmatlu. Andan bir ulu firişte geldi; azîm heybetlü, ol melekün elinde üç alem, bilesince çok firişteler, yaşıl kanatlu, cemîsi yalın yüzlü, hûb sûratlu, yayak degül, illâ küllüsi atlu. Atları dahi kendüleri bigi kanatları var, gökyüzünde uçarlar. Ol üç alemün birisini maşrik tarafında diktiler, birini mağrib tarafına iletdiler, bir alemini Kabenün tamı üsünde diktiler. Andan cihan gulgula birle toldı. Ol karânu gice gündüz bigi aydın oldu. Andan görürem kim ol atlu firişteler gökten yire indiler, Abdulmuttalib evini yidi kez tavâf kıldılar, sevinişdiler, biribirine beşâret kıldılar, eyitdiler: Muştuluk olsun kim ol âlemilerün maksûdi, ol hâmidlerün mahmûdi, ol mübeyyen iden makbûli ve merdûdi, bu gice olırsardur. Ol Habîbu'llah mevlûdi, eğerçi ademden âleme evvel anun ruhi toğdı, velîkin bu gice gelür, cihâna vücûdi.

NAZM

Ne ulu gicedur ne kutlu akşam
Vücûda gelür ol Resûl-i Akşam

Yetîmdür illâ kim Dürr-i yetîmdür
Müşerrefdür, mükerremdür muazzam

Ne kutlu gicedür subhı mübârek
Kim olırsar gicelerden mükerrem

Ne kutlu subh olısar bu seher kim
Ana oldu iki cihân müsellemler

Müşerref ola Mekke ol Şerîfden
Muazzez ola Bahta Bi'rü Zemzem

Müzeyyen ola dünyâ dîn nurı la
Mübeyyen ola mucizâtı her dem

Anı kim bile kim kimdür Muhammed
Yaradan bile ol mucizâtı her dem

Anı kim bile kim kimdür Muhammed
Yaradan bile ol a'lâ vü elem

Çün anun çavuşı Mûsî Kelîmdür
Mübeşşiri anun İsa İbn Meryem

Nolaydı Gözsüz eydür ben siyah-rû
Anun basduğı yirde toprak olsam

NESİR

Andan Âmine hâtun eydür: Bana yakîn oldu kim ol hazîna dağı incü dânesi, ol cemî-i yiglerün yigânesi, ulu meliklerün sultanlarun ferzânesi, bu gice mevlûdidir, vücûda gelür. Meğeg ol dürri, sadafdan sarf olmak isder, gizlü yirden çıkup mağrıbe, meşrika tolmak isder; yoldan azan, miskiîn kalan, gümrâh olanları gendüzi isdeyüp bulmak isder. İllâ Âmine hâtun eydür: Ben anı kayurusam kim yalunuzâm, katumda cânlu kimsene yokdur. Abdulmuttalib kapuyı üsdüme kilidlemiştir.

Muhammed b. İshak'tan Ebu'l-Hasen el-Bekrî böyle rivayet eyler kim. Âmine hâtun eydür: Çün yalunuzluk sebebinden inledüm, anı gördüm kim karşımdaki dîvâr yarıldı, üç hâtun gişi içeri girdiler, ak izârlar izârlanmışlar, Abdümenâf oğlanlarının hâtunlarına benzerler. Ben alardan sandum, ammâ bular

hoz uçmak hûrilerinden imiş; tek bana ol hâtunlar sûratında görünmişler, vehm iletmesün, ussı gitmesün diyü, çün katuma yakın geldiler, her biri bir bedr ay bigi sağ yanumda sol yanumda oturdılar. Bir kanı issi, cânı tatlu, bir yüzi müvevver kamar talatlu, Âmine hâtun eydür, geldi önümde oturdı dir; andan latîf ün birle şîrîn sözler, tatlu dilden söyledi eyitdi: Yâ Âmine hatun sana beşâret olsun kim enbiyânun serveri, evliyânun rehberi, dîn-i İslâm dîni, kavli şerîat, fiili tarîkat, hâli hakikât olısardur, zamâne ehlinün amânı, zemîn ehlinün emîni, her kimün dürüsti olursa, yakîn bile kim bu mevlûd ne müşerref, ne mûkerrem ne muazzam mevlûddür, didi. Andan eyitdi kim vallâhi yâ Âmine hâtun saâdetlü hatunsız kim Allâhu Teâlânun habîbine ana oldun; ahiret hâtunlarınun içinde bir yigâne oldun, didi.

ŞİİR

Zihî ferzâne ferrûh yüzlü hâtun
Ki rahmundan gelen hulk-ı rahîmdur

Sen ol sâfi sadafsın kim sülâlen
Yalunuz dânedür dürr-i yetîmdür

Bu mevlûdün ki senden hâsıl olur
Çalap katında gey câhı azîmdur

Şefî-i cümle mahlûkâtun oldur
Rahîmdur katında gey câhı azîmdur

Şefî-i cümle mahlûkâtun oldur
Rahîmdur u raûfdur u kerîmdur

Ne hürmetlu yaratmışdur anı Hak
Ki birlik perdesi ortada mimdür

Velî Hak hazretinde kadri anûn
Dile sığmaz nice eydem ki kimdür

NESİR

Andan Âmine hâtun eydür: Çün ol hûri dilinden, benden toğan veledümün, dahi toğmadın, vasfını, sıfatını dinledüm, şâduman oldum, sevindüm. Andan ol bana söyleyen hûri eydür: Gendüzünü benüm üsdüme gemişgil, yâ Âmine hâtun dir. Âmine eydür: Ben dahi gendüzümü ol hûri üsdüne gemişdüm, dir. Andan sonra uçmak hûrileri bölük bölük ol evün dört yanında döküldiler; elvân hulleler geyüp elvân zînetler birle zînetlenip geldiler. Andan Âmine hâtun eydür: Ol öndin gelen üç hûri ol son gelen hûrilerden sordılar kim size uçmaktaan çıkmağa kim destûr virdi, didiler. Ol hûriler eyitdiler: Allahu Teâlâ hazretinden Cebrâil aleyhi's-selâma emr oldu kim göklerde münâdi kıldı; cemî-i mukarreb firiştelere, revhânî melâikelere, hamalatu'l-arşa Cebrâil habar virdi, eyitdi ki yâ melâiketü'r-Rahmân Allahu Teâlâ hazretinden size beşâret getürdüm kim ol eşref-i mahlûkât, hulâsa-i mevcûdât, habîbu'r-Rahmân, peygamber-i âhiru'z-zamân bu gice vücûda gelür, tâatunuzu arturun, tesbîh u tehlîl ve temcîdünüzü katı eyidün, bu gice ol Resûle salavâtı getürmek birle gökleri bazen, anun ümmetine istiğfâr kılun diyü, Cebrâil aleyhi's-selâm göklere münâdî kıldı; andan tamu mâlikine buyurdi kim yidi tamu işiğini bekledi; andan ridvâna emr eyledi eyitdi: Habîb zikri birle sekiz uçmakı bezeğil didi; vildân, ğılmân, hûrî birle cinân içinde celve kılup yürisünler, cemîne destûrdur ki varalar Resûlün mevlûdine hâzır olalar, uçmak saçularından saç u ilemeler. Ol hûriler eyitdiler kim biz seyyidimiz Cebrâil dilinden böyle işitdük, didiler. Andan sonra Cebrâil aleyhi's-selâm firiştelere buyurdi kim havâ yüzinde uçalar; uçmağın müşğinden, anberinden dünyâ ehli üzerine saçalar. Tâ kim yir ehli dahi tuydılar. Evvel hayvân haberdâr oldu. Kurd ve kuş uyandı. Çerrende, perende, revende, devende, haberdâr oldılar. Ol gice yanar od, yaşdan kurudan nesne yandurmadı. Çün bunun bigi râzı yıl tuydı, yürid esdi, âleme tuydırdı. Denizler çalkanmadı. Sular mevc urmadı, yay hanmadı. Kuşlar gulgulaa geldi. Hayvan canavarlar dile geldi. Andan nebâta ve cemâda habar oldu. Tağ ve taş, ağaç ve yaprak dar u dîvâr, sakf u toprak dükeli söze geldi. Resûlün mevlûdin ol gice vücûda geldüğün biribirine muştıladılar, beşâret kılup, cemî-i yaradılmış ulvî ve süflî sevindiler.

ŞİİR

Neçün sevinmesün ol bî-ümid kim
Ümîdi ancılayın Mustafâdur

Anun için var oldu cümle mahlûk
Kim eyle bilmese küfr ü hatâdur

Bu cümle kim vücûda geldi mevcûd
Sabep oldur bu ne izz u atâdur

Bu ne teşrîf ü ne tazîm olur kim
Yüzi nûrına and-ı ve'd-duhâdır

Ne arı cism olru ne sâfî cevher
Kalan cândan anun cismi safâdur

Nider ayruk cihânun iş u nûşîn
Çün anun işina cân mübtelâdur

Bana sevmek anı dünyâda dîndür
Dini derdüme rencüde şifâdur

NESİR:

Andan Âmine eydür: Bana oğlan toğmak hâleti hâsıl oldu, susadum, su diledüm. Bir cevherden ibrîk birle bana su sundılar, dir. Kardan ak, şekerden şîrîn aldum, içdüm, dir. Andan sonra bir ak kuş kanadı birle arkamı sağadı dir. Ol dem içinde Resûl-i Rabbi'l-âlemîn vücûda geldi, didi. Âmine hâtun eydür: Hergiz bende ol hâlet olmadı kim temiz kılmak hâcet ola. Belî gözümünden perde götrüldi, gördüm Mekke şehri nur içinde gark olmuş, havâ yüzünü firişteler tutmuş. Ben aklumı dirdüm dahi mültefit oldum kim, vücûda gelen ayâli görem kim tımar kılmışlar mı, yoksa yir yüzinde yatur mı? Çün gözümü açdum, bakdum çevremde veledümi göremedüm, istedüm bulamadum, kim alduğun, kim iletdüğün bilemedüm. Ol hûrilerden dahi kimse kalmamış idi. Gümân iletdüm kim ol mevlûdi uçmak hûrileri aldılar gitdiler. Çün aklum başuma dirşürdüm ise gördüm, veledüm evün bucağında Kabeye karşı secdeye inmiş, sağ elinün şehâdet barmağın yukarı dikmiş, söylenür, illâ bilmezem ne söylenür.

ŞİİR

Rebîü'l-evvel ayı kutlu olsun
Hemîşe dil ü din kuvvetlu olsun

Resûlün mevlûdi bu ay içinde
Cihânda marûf u meşhur oldu

Nebînün anası Âmine hâtun
Haber virdi bu sözi mestûr oldu

Kayun on ikisi isneyn gicesi
Harâb olmuş evüm mamûr oldu

Evümden göklere bir nûr çıkdı
Ki dünyâ toptolu ol nur oldu

Döşendi bir bisât-ı üns ü sündüs
Havâda illâ kim mestûr oldu

Dikildi üç alem şarka vü ğarba
Birisi Kabe'de menşûr oldu

Yakîn oldu bana kim Mustafânun
Vücûda gelmegi destûr oldu

İnildedün yalunuzluk elinden
Ki avrat özl ile mazûr oldu

Dîvâr yarıldı vü üç hûri geldi
Beni gör kim mûniüm hûr oldu

Oturdılar yanumda vü önümde
Didiler menzilün çün Tûr oldu

Vücûda gelür ol sultân-ı ukbî
Nazar ehline gey manzûr oldu

Ana oldun anun bigi Resûle
Kim anun ümmeti mağfûr oldu

Beni tatlu dil ile toyladılar
Canun ol sözlere mağrûr oldu

Bu gez bölük bölük geldi hûriler
Kamu ol söz ile mesrûr oldu

Bu ön gelen sorar ol son gelene
Kim uçmakdan sizi kim kor oldu

Ki itrunuz kokusından yir ü gök
Tolu hem müşğ ü hem kâfur oldu

Sizün yüzünüz aydının göriben
Bu gice ay u gün mehcûr oldu

Didiler kim Teâla vü Takaddes
Kim emrine kamu memûr oldu

Sınuh gönülleri Cebbâr-ı âlem
Kamu hayr eyledi mahbur oldu

Rebû'î-evvel ayı kutlu olsun
Hemîşe dil ü dîn kuvvetlu olsun

Çalap emr eyledi Rıdvâna kim tiz
Bezgil cennet ehlin cennet ile

Habîbullah vücûda geliserdür
Tolısar dünyâ afv u rahmet ile

Bezensün hûri vü ğılmân u vildân
Kamu saçuya gitsün rağbet ile

Çalabdan Cibrîle emr oldu kimin
Tamu kapuların yap heybet ilel

Cemî-i vahşa vü tayra var habar kıl
Bu gice kalmasunlar gaflet ile

Âmine eydür ol dem oldu kim uş
Vücûda gelür Ahmed kudret ile

Susadum su diledüm içmeğe ben
Elüme sundılar kıl şerbet ile

Sovuk kardan dahi ağ u şekerden
Dahi tatludur içdüm lezzet ile

Bu gez bir nur içinde gark oldum
Büridi nur bini ismet ile

Bir ak kuş geldi arkamı sığadı
Kanadı birle katı kuvvet ile

Vücûda geldi şol dem ol vücûd kim
Azîzdur kamulardan izzet ile

Ne kan gördüm ne su gördüm ne ağrı
Toğurmadum ben anı zahmet ile

İşdürem ki dünya toldı gulgul
Götürüldi hicaplar zulmat ile

Dile geldi divâr u taş u toprak
Söze geldi dükeli hikmet ile

Beşâret kıldılar biribirine
Ki Ahmed dünya tutdı ümmet ile

Görürem Mekke şehri nur tolmış
Velî gâfil yaturlar avrat ile

Bu gez gendüme geldüm bakdum evden
Gidipdür hûriler cemiyet ile

Velî mevlûdi görmedüm evümde
Yüregüm oda yandı hasret ile

Gümânum oldı kim hûriler aldı
Gözüm dört yanadur bu fikret ile

Rebû'l-evvel ayu kutlu olsun
Hemîşe dîl ü dîn kuvvetlü olsun

Görürem Kabeye karşı Muhammed
Bucakda yire urmuşdur yüzini

Yüzi secdede barmağın götürmiş
Dili söyler bilimezem sözini

Kesilmiş göbeği sünnet olunmuş
Kumâtlu, sürmelemişler gözini

Bir ak sûfa tolamışlar vücûdın
Tenini bağlayan saçmış tuzını

Diledüm kim varam elüme alam
Görem ol aydan arı hûb yüzini

Bir ün geldi havâdan heybet ile
Ki gizlen halkı gözinden özini

Ne kim mürsel nebî geldi cihâna
Muhammeddür dükelinün güzini

Cemî-i enbiyâ hûy u hisâlin
Virün ana, bezenüz gendüzini

Anı üç güne degin gizlü saklan
Hemîşe gicesin ü gündüzini

Yine bir dürlü kavm geldiler tiz
Alıp gitdiler ol dîn yılduzını

Yine ol lahzada ilten getürdi
İşiden anlaya söz rumuzını

Saâdet ol gişinün kim Resûlün
Gözine çeke ayağı tozını

Ümîdi ol durur bu Gözsüzün kim
Ümitsüz koymaya ol Gözsüzünü

Rebû'l-evvel ayı kutlu olsun
Hemîşe dil ü dîn kuvvetli olsun

Andan Âmine hâtun eydür: Veledümi gördüm kim ev bucağında secdeye varmış, tazarru ider, diledüm kim varam, elüme alam; kulağum bir ün geldi kim

“İhfizû an a'yüni'n-nâsi ve tûğû bihî alâ mevâlîdi'l-enbiyâi aleyhimü's-selâm ve e'tû hulk-i Âdeme ve marifet-i Şîs ve şecâat-i Nûh ve hullet-i Halîl ve lisân-i İsmâil ve rızâ-i İshak ve fesâhat-i Salih ve hikmet-i Lokmân ve beşar-i Yâkub ve cemâl-i Yûsuf ve sabr-i Eyyûb ve şiddet-i Mûsa ve tâat-i Yunus ve cihâd-i Yûşâ ve nimât-i Davud ve heybet-i Süleyman ve muhabbet-i Danyal ve vekâr-i İlyas ve ilmi'l-Hızır ve ismet-i Yahya ve kabûl-i Zekerîyya ve zühd-i İsa ve iğmisuhû fi ahlâki'n-nebbiyyîne cemîan ve huzhu an a'yüni'l-âlemîn.

Andan Âmine hâtun eydür: Çün hâtifden ol sözleri işitdüm, bu acâyib işleri gördüm, dilüm bağlandı, iki gözüm bakar iki kulağım işitür, illâ aklum fehmnüm arı kılmaz kim kendüzümü dirşürem. Anı gördüm kim veledüm, gözüm önünden gâyib oldu. Bir göz yumup açınca yine getürdiler. Bir firişte hûri süratlü benüm önüme getürdi. Sünnetlenmiş, sürmelenmiş, kumâtlanmış, bir ak sûfa sarılmış, önümde kodılar. Bir bölük firişteler dahi turupdur. Benüm gözüm veledümdedir. Gördüm oğlumun elinde üç kilid vardır. Min lü'lün ratbin yani ol kildi dilleri ak incüdendir. Bir firişte dahi bu firişteden sorar kim Muhammedün elindegi ol üç kilid dilin nenün kilidi dilleridür, didi. Ol birisi eydür: Allahu Teâlânun habîbi, emîni, Resûlini Allahu Teâlâ hazretine iletduk, Hazretten üç kilid dili viribidiler, dünyâya bile gönderdiler. Âmine hâtun eydür: Bular bilürlerdi kim ol ne kilid dilleridür, illâ bularun söyledüklerinden murâd oldur kim bilem dahi halâyıka bildürem

NAZM

Pes yine sordı birisi birine
Kim elindegi kilidler sırrı ne

Eydür ol üçden biri nusret dili
Nâsır ola kim tuta bu menzili

Nâsır-ı dîndür Muhammed bil yakîn
Nusret ile tutısardur yir yüzün

Biri miftâh-ı zaferdür gey bilûn
Hak Teâlâ hikmetin fikret kılûn

Kim muzaffer fer olısar bu Emîn
Ne kadar kim açâ düşmanlar kemîn

Cümle dünyâ halkı eger bir ola
Çünkü bunun mucizi zâhir ola

Nâsır u Mansûr muzaffer olısar
Dünada uu peygamber olısar

Birisi kible kilidi dilidür
Bu Resûlün kim Arapça dilidür

Kıblesi Kabe olısardur ebed
Kabe miftâhın virübidî Ahad

Âmine her neyi kim gördi gözi
Tutdı öginde işitdügi sözi

İllâ dili söylemez epsem turur
Aklı Fehmi fikreti muhkem durur

NESİR

Andan Âmine hâtun eydür: Diledüm kim veledümi elüme alam, anı gördüm kim üç hûri hâzır oldılar. Eyle sanasın kim her birinün yüzi bir bedr aya benzer. Kalan galaba melâikeler kim var idi cemî-i gayb oldılar. Ol üç hûri ilerü geldiler. Bular dahi ulu firişteler imiş, mukarreb melâikelerden imiş, bana hûri sıfatında görünür imi. Çün katuna geldiler, bakdum gördüm: birinün elinde bir ibrik ak

gümişden, birinün elinde bir legençe yeşil zebercedden, yani ibrik koyacak legençe. Üçüncisinin elinde bir kızıl harîr, dürülmüş, bükülmüş, şöyle elinde tutar. Andan ol legençe tutan firişte ilerü geldi, taştı Resûlün ileriyinde kodı eyitdi: Yâ Muhammed bu taşt dünyânun meselidür. Dünyâyı sana arz eyledüm. Ol yir niyetine km makâun anda olısardur; ol vilâyetde kim mesken tutısarsın, anun niyetine kim elüni bu taştun bir yirine sunğıl didi kim ben sana eydem, ol el urduğun yir maşrıkmıdur, mağrıbmıdur, Şam mıdur, Rûm mıdur, sana bildürem didi. Âmine eydür: Oğlumu gördüm kim elini ol legençenün orta yirine sundı. Âmine hatun eydür: Ben hayrân kaldum kim bu şimdi toğan oğlan sözi nice fehm eyledi, ulu gişi bigi nice anladı. Miskin Âmine hatun bilmez kim cemî-i yaradılmış anun katında tufeyldür, anun dükeli mahlûkatdan yaşı uludur. Kemâ kâle (as): “Küntü nebiyyen ve’l-Âdemü beyne’l-mâi ve’t-tîni fi’n-nasîhati” Zinhâr yâ müminler yâ musulmanlar, olmasun kim Resûlün hakkına söylenen sözlere, anun sıfatının şerhine, beyânına, mucizâtlarına, kerâmetlerine inkâr kılasız, dilinüze za’f hâsıl ola, belki îmânunuz eksile. Zîrâ Resûlün makâmı ulu makâmdur. Anun menzileti azîm, âlî menziletdür. Cemî-i enbiyâ ve evliyâ, eimmetü’-d-dîn ulemâ-i ehl-i yakîn kim cihâna geldiler, Resûlden öndin yâ Resûlden sonra, Resûlün sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellim hâline hayrân, sırrına sergerdân kaldılar. Hiç kimsene anun, kemâ yenbağı, rütbetin, menzilettin, kurbatın, hikmetin bilmediler.

BEYÎT

Zerre ne bile güneş niceydügin

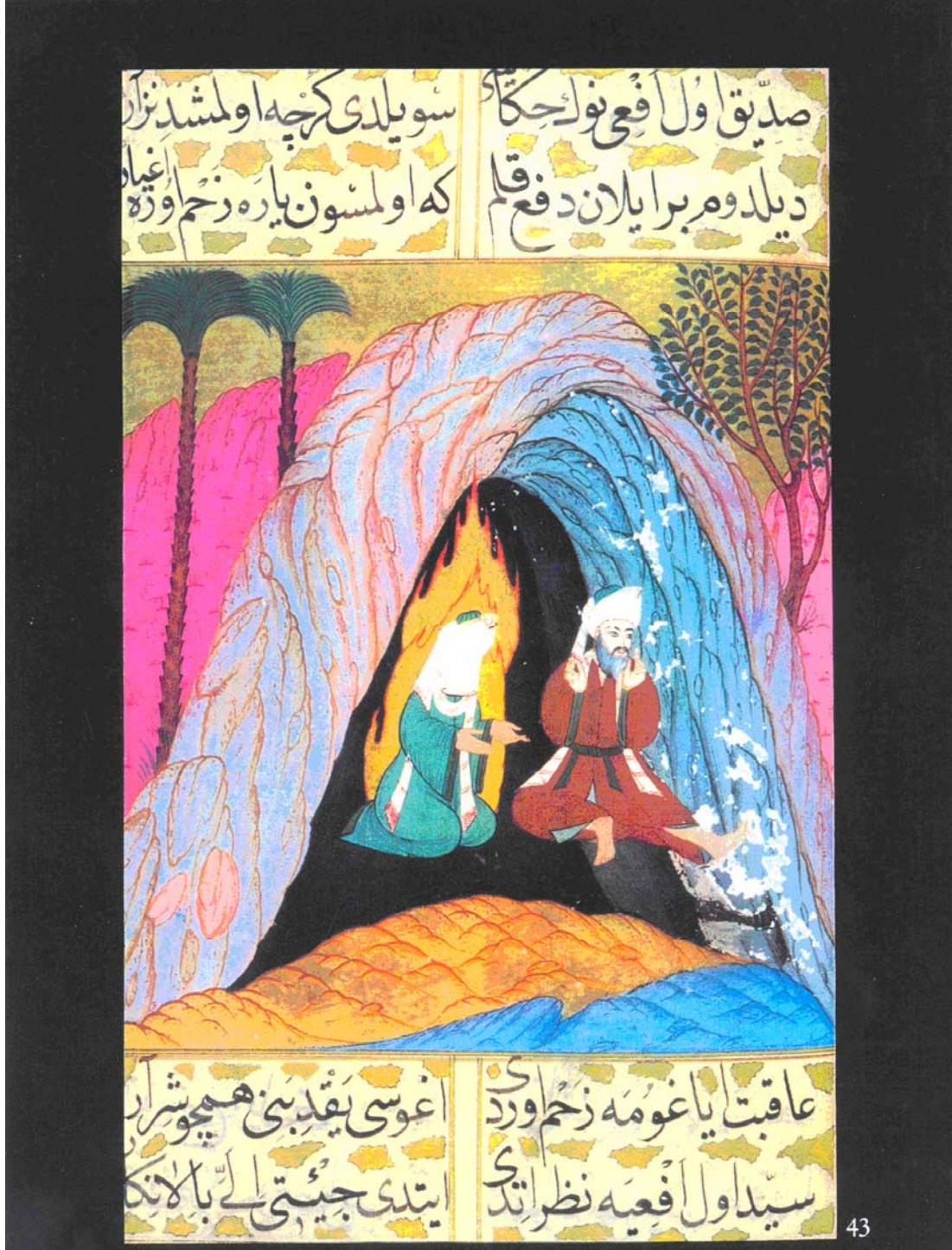
Karta ne bile deniz neydügin

Ammâ bu kadar kim anun şöhretinden şerh eylediler ya anun sıfatından sîretinden söylediler; bu sâdık, itikâdı dürüst ümmet içün birkaç anlayacak söz dile geldiler; tâ kim pas tutmuş gönüllere safâ saykalı urula, hâtıraları dünya jenginden sâfi ola. Miskin Gözsüz dahi ol habîbullahun sîretinden, sûretinden, mucizâtlarından, kerâmetlerinden, Arabî kitablardan anlayı bildügince Türkî dilinde tercüme kıldı. Kendü bigi bilmezler kim ol Resûlün muhibbı ve âşıkı dururlar, anun mucizâtının sâdıkı dururlar, bu dilden artuk dil bilmezler. Arab lugatını ibâratını fehm kılmazlar, alara yâdigâr olsun diyü dürüşdi. Hak Teâlâ müyesser ide inşâallahu teâlâ. Yine Resûl mevlûdinün sözine geldük. Çün ol üç firiştenün birisi ol taştı Resûlün öninde kodı. Resûl elini taştun ortasına sundı. Ol firişte eyitdi. Dünyânun ortası Mekke

şehridür didi; meskenün, makâmun turacak yirün Mekke olıyardur didi; andan ol kızıl harîri tutan sundı. Resûli yirden götürdi, ol taş tutan firîşteye sundı, eyitdi: Yâ hâzın-ı cennet Allahu Teâlâ Resûline meşgul ol didi. Rıdvam Resûli aldı, ol sûfdan soydı, yalınak kıldı, dahi ol taş içinde kodı, yidi nevbet ol ibrik suyu birle Resûli yudı, dahi ol sudan Resûle içirdi, andah ol harîr tutan firîşteye eyitdi kim elündegi harîri aç didi. Ol melek harîri açdı, harîr içinden bir yüzük çıkardı. Âmine hatun eydür: Sandum kim ol firîštenün elinde elinde güneş toğdı, Rıdvân ol yüzügi eline aldı, Resûlün iki kitifesi ortasında yani iki talusu aralığından yüzük birle mühr urdı, nübüvvet hâtımı kıldı. Çün yüzügi Rıdvân girü götürdi, yüzüğün nûrı, Resûlün arkasında ol hatem yirinde kaldı. Kaçan Resûlün mübârek arkası açılacak, ol hatem yirinden nûr tecellî kılurdu. Resûlün on yârı aşere-i mübeşşere ol hatemi gördiler, lâ-cirem azâbdan amân buldılar. Dahi her kim sahâbiden ol hatemi gördi, tamu odından âzâd oldı, âzâbdan kurtuldu. Andan sonra Rıdvân Resûli kanadı altına aldı, bir hamle eğlendi, andan kanadı altından çıkardı, eline aldı, kulağına bir iki söz seyldi. Âmine hatun eydür: İllâ bilmedüm kim ne söyledi. Andan Rıdvân dilini Resûlün ağzına sundı. Resûli Rıdvânun dilini emdi. Çün Rıdvân dilini Resûlün ağzından giderdi. Resûl yalmanurdu. Rıdvân eyitdi: Yâ habîbî, yâ seyidî, yâ Resûlallâh, ol kim benüm dilümden sana emzürdim, ilme'l-evvelîne ve'l-âhirîn senün kursağuna tamzurdum; ol hatem-i nübüvvetdür kim arkanda yüzük birle nişân kıldum; tâ hâteme'n-nebiyyîn, Habîb-i Rabbi'l-âlemîn, seyyid-i ehli's-semavâtı ve'l-arazîn, sen oldın, didi; henî'enleke, bu menzilet bu rif'at sana mübârek olsun didi. Andan sonra Resûli ak sûfa sardı, kumâtladı, Âmine hatun öninde kodı. Andan sonra melâike Resûli vidâ kıldılar. Dahi insırâf oldılar. Âmine hatun eydür: bu gez nevbet bana değdi, sundum, habîbüm Muhammedi elüme aldum, bağrıma basdum, yüzümi yüzine urdum; gördüm kim Muhammedün dili tutağı deprenür, illâ fehm idemezem kim ne dir, ne söylenür.

EK-2

SÎRETÜ'N-NEBÎ MİNYATÜRLERİNDEN ÖRNEKLER⁴⁷⁵



⁴⁷⁵ Bkz., Tanındı, age.

یصد و عه سوی کندي و نوردي ایدي یایی ترسیر
 یابنی قیسی یابنی عبد مناف یابنی هاشم بلك كمر بنم و قتم



یتشیدی او شد نیادن کیدرم بنم سزه وصیتم وارد ربلنم
 که کیمه وصدت قلم دردی اتدیلر نه وصتیل و اردر

کرم الله وجهه ورضي الله عنه وعن ابيه وجوده كلدي



روایت اولندی استاد برله بویله حکایت قلندیکم امام
المؤمنین علی ابن ابی طالب سومک ایمان اهلنه واجبدورده
آنک محنت کماله نده سقلمه سفادت دوحانی دور

منبر دوردیلر چوکه خطبه و فی اولدی سو
ول منبره چقوب خطبه او قدی ول خرمنا



انجمن ولان دیر کدن آواز کادی دخی اکلدی
زار بلغین دو کلی خلافتی اشدی رسول ختمی

انك بى قىلدىر مەدېنە شەھىرىدە اوقالمىدىمىز اول طعامدىن اول اوۋ وارمىك ھەنوز

اول جفئە طولو دورر كىلدى كىلدى اندن بىور ك اول طعامك وستى اور



اندن كوردىلر حاتون كىشلر جەمئەتتە كوردىلر رسول حىزرىتوڭ خالتونلىرىم امھاش

المؤمنين دىر لاول عائشە صدىقه دىخى سودا بنە رفئە ام سەلە ھفئە بنت